

Alternativa levnadssätt

Moderna nomader – Travellers – det irländska resandefolket

Kandidatuppsats i geografi med kulturgeografisk inriktning

Institutionen för Ekonomi och samhälle
Avdelningen för Kulturgeografi
VT-2014

Författare: Karolina Cugier

Handledare: Bodil Jansund

GÖTEBORGS UNIVERSITET
HANDELSHÖGSKOLAN

Sammanfattning

Är annorlunda levnadssätt möjliga i en värld som blir alltmer ”västerniserad” eller globaliserad? Studien behandlar och problematiserar det mångfacetterade och komplexa levnadssättet som innefattar kommersiell nomadism som det irländska resandefolket, *Travellers*, begagnar sig av på ön Irland. I ett vidare perspektiv sätts studien av *Travellers* i kontext till hur det moderna samhället växt fram, samt vad som karaktäriserar det moderna. Detta för att förstå på vilket sätt *Travellers* levnadssätt underminerats samt hur interrelationen mellan storsamhället och den större familjeenheten som utgör *Travellers* sociala sammansättning påverkat deras försörjningsmöjligheter. Deras sociala roll behandlas utifrån två identifieringspunkter – bostaden och arbetet.

Nomadism som fenomen, dess historia, uttryck och eventuella motiv beskrivs i uppsatsen. Moderniseringsprocessens inverkan på den västerländska människas kultur analyseras utifrån sociologisk teoribildning. *Travellers* kultur tas i beaktande utifrån platsbegreppet, där platsen utgörs av det sociokulturella läget i en integrativ och kvalitativ litteraturstudie. Det moderna västerländska samhället utgör uppsatsens ramverk och studeras implicit, medan den peripatetiska folkgruppen *Travellers* studeras explicit.

Resultaten tolkas och presenteras fortlöpande genom hela arbetet utifrån ett hermeneutiskt angreppssätt. Studien visar att förändringar i *Travellers* levnadssätt kan ha orsakats av moderniseringsprocessens inverkan, något som går att identifiera i deras omställning av deras försörjningsmönster. Ändå är *Travellers* på Irland ett resandefolk som håller fast vid sin kultur och grupp trots en politik som arbetat emot dem. Attityden till hur de ska bemötas har gått från assimilering till integrering, från att ha betraktat dem som en problemgrupp till att uppmärksamma dem som en diskriminerad grupp. De har länge, men inte alltid, betraktats som en grupp med egen identitet men inte som en särskild etnisk grupp.

Travellers traditionella livsstil och livsåskådning kontrasteras mot hur tidigare traditionella värderingar alternerats mot ett ”friare” liv som i sin tur kan leda till att inga värderingar överhuvudtaget gör sig gällande, hur moralen förskjuts i takt med ett alltmer rationellt samhälle, samt hur det kollektiva lämnat företräde åt det individuella. Följderna av det moderna samhället kan därför medföra en existentiell tomhet som grundar sig i att de valmöjligheter vi erbjuds inte är meningsfulla. *Travellers* går redan via sin kultur mot en sådan utveckling där deras nomadiska inställning genomsyrar varje aspekt av deras liv. ”Nomadism innebär ett visst sätt att se på världen, ett annorlunda sätt att uppfatta saker, ett annorlunda förhållningssätt till boende, till arbete, och livet i allmänhet”.¹

Nyckelord: Travellers, nomadism, komplexa samhällen, livskvalitet, Irland

¹ Séamus Ó Síocháin, Joseph Ruane, May McCann, "Introduction", *Irish travellers: Culture and ethnicity*, The Queen's University of Belfast, 1994, s. xviii.

Abstract

Are different ways of life possible in a world that increasingly becomes "Westernized" or globalized? This study examines and analyzes the diverse and complex way of life that includes socioeconomical nomadism as the Irish Traveller community are availing themselves of on the island of Ireland. In a broader perspective the study of the Travellers is put in context to how modern society emerged, and what characterizes the contemporary western societies. This is to understand the way Travellers nomadic lifestyle has been constrained and how the interrelationship between the dominant society and the extended family group constituting Travellers social composition has affected their livelihoods. Their social role is considered from two identification points – home and work.

Nomadism as a phenomenon, its history, expression and possible motives are being described in this work. Modernization process impact on Western human culture is analyzed on the basis of sociological theory. Travellers culture is taken into account based on the concept of place, where the place is constitute as a cultural or social location in an integrative and qualitative literature study. The modern western society constitutes the thesis framework and is being examined implicitly, while the peripatetic folk group of Travellers is being studied explicitly.

The results are interpreted and presented throughout the whole work based on a hermeneutic approach. The study shows that changes in Travellers way of life have been caused by the impact of modernization, something that can be identified in their adaptation to urban areas and their changed livelihood patterns. Still, Travellers in Ireland are a peripatetic people who hold on to their culture and keep to their group despite a policy that has worked against them. The attitude to how they should be treated has gone from assimilation to integration, from perceiving them as a problematic group to noticing them as a discriminated group. For a long time, but not always, they have been considered as a group with their own identity but not as a separate ethnic group.

Travellers traditional lifestyle and outlook on life is contrasted to how former traditional values have become replaced towards a more "free like" life, which in turn can lead to no values at all making their presence valid, how morality shifts in pace with an increasingly rational society, and how the collective leave precedence to the individual. The consequences of modern society may therefore pose an existential emptiness based in that the choices we are offered are not meaningful. Travellers with their culture go against such development where their nomadic mind-set permeates every aspect of Travellers' lives. "Nomadism entails a way of looking at the world, a different way of perceiving things, a different attitude to accommodation, to work, and to life in general".

Keywords : Travellers , nomadism , complex societies, quality of life, Ireland

Ingress – tankar, idéer och inspiration för den här uppsatsens vidkommande

Vår västerländska civilisation måste upphöra med alla pretentioner på att vara civilisationen par excellence för att den är bärare av de tekniska framstegen. Varför? Jo, för att vi måste inse att **det som definierar en civilisation inte bara är den materiella kulturen och teknologin utan även och i synnerhet de värderingar som är knutna till den.** Vi måste inse att vår jords civilisationer är baserade på olika värderingar.²

Den västerländska kulturen ställer vanligen ”det urbana mot det naturliga, det teknologiska mot det okonstlade, och ställer ofta ’civiliserade’ människor i rättsstater mot ’vildar’, som lever i ’stammar’ (ursprungsbefolkningar som lever intimt lierade med naturen)”.³ Fram till 1800-talet levde den största delen av Europas befolkning fortfarande lantliv, men den intelligentia som dominerade det europeiska tänkandet var urban (och blev därmed i allt högre grad ”borgerlig”). Utifrån den västerländska etnocentrismens uppfattning har det sedan dess länge accepterats en idé om en enda civilisation som motsats till ett som vilt betecknat naturtillstånd. På samma sätt kom alltifrån den tiden det feodala samhällets folk att uppfattas som rester av Europas ursprungsbefolkningar, vilka (i likhet med de folk som idag kallas ursprungsbefolkningar liknande Amazonas indianer, Sydafrikanska Kalahariöknens bushmän, Arktis inuiter, Australiens aboriginer m.m.) levde i nära kontakt med naturen utan att kunna dominera den p.g.a. att de bara hade sina traditionella tekniker och metoder att tillgå. Med anledning av Europas industrialisering och urbanisering, de teknologiska framstegen och det kapital som kunnat ackumuleras uppkom i samband med detta en ny ideologi, framstegsideologin. Detta tänk innebar bl.a. att man i rangordningen av olika samhällen jämförde det materiella tillståndet mellan olika kulturer, och därmed delade upp samhällena i underlägsna respektive överlägsna. ”Enligt *lagen om folkens utveckling* var alla människosamhällen predestinerade att passera från ett jägar- och samlarstadium fram till ett industrialiserat stadium. Ingen bildad europé tvivlade på den lagens giltighet. Än värre var att den lagen inympades i de europeiserade ’eliterna’, som man brukar kalla dem idag, i tredje världen.”⁴

”Välstånd kan isolera en.”⁵ Citatet är hämtat från BBC-serien *Att leva ett enkelt liv* som visats av SVT. Kyrkoherden Pete Owen Jones bestämde sig för ett experiment, att i ett år leva utan pengar, däribland företa sig en vandring i Franciskus anda. Utan pengar var han tvungen att tigga till sig mat och husrum. En både smärtsam och berikande upplevelse som dock ledde till övertygelsen om att det ligger ett värde i denna sårbarhet, både för den som tigger, och för den som får möjlighet att ge. Det skapar ett beroende som inte är av ondo, utan av godo. Tvärtemot vad vi får lära oss. Syftet – att inse att vi alla är beroende av varandra, samt att ta reda på hur man kan leva ett liv som inte bygger på arbete för att konsumera. Den som har flest saker när han dör vinner, är tyvärr en sanning för många i dagens samhälle där Pete Owen Jones försöker bryta sig loss från myten att konsumtion är lösningen. Kan ett enklare liv bidra till ett mera meningsfullt liv är en fråga som Owen Jones försöker utröna.

En människotyp som bl.a. författarduon Anders Källgård och Sixten Haraldson många gånger beskrivit som ett slags föredöme med hög livskvalitet – är nomaden, som de anser kännetecknas av bland annat integritet, värdighet och närhet till människa och natur. Nomader är enligt dem, liknande många andra människor i glest befolkade områden i obygden, som isolerade öar, ”de har halkat efter i utvecklingen, de lever i lagom stora grupper, som

² Claudi R. Cròs, Vad vet jag om *Brasiliens indianska civilisationer 1500-2000*, (Presses Universitaires de France) 2012, s. 9.

³ Ibid., s. 10.

⁴ Claudi R. Cròs, *Brasiliens indianska civilisationer*, s. 12-13.

⁵ Repris: *Att leva ett enkelt liv*, Kunskapskanalen 14-01-11. Brittisk livsstilsserie från 2010.

mångsysslare, långsiktigt och småskaligt, i periferin [oftast, förf.anm.] på väldiga vidder som mycket påminner om havet, nära naturen och nära oändligheten".⁶

Uppslaget på temat för det här uppsatsarbetet, *Moderna nomader – det irländska resandefolket*, kom således dels till efter den ovan nämnda BBC-serien som behandlade dagens materiella kultur och dels, *Korrespondenterna*, som i ett avsnitt angående dagens *Moderna nomader* reflekterade kring begreppet nomadism i en vidare kontext. Om nutidens nomader från både vårt västerländska samhälle och nomader runt om i världen vilka stannat kvar på den mest ursprungliga levnadsformen. Programmet belyste således olika nomadfolk och deras skilda levnadssätt runt om i världen, men även "om nomaden i oss alla kanske oavsett varifrån vi kommer och vilka vi är".⁷

"De resande är ett folk som länge omgivits av mystik. Vilka är de egentligen? Var finns deras ursprung? Hur har de lyckats bevara sin egenart under hela denna tid?", detta är frågor som författaren Bo Hazell menar länge figurerat angående detta folk. "Förmodligen har det också – åtminstone förr – förekommit att många resande själva bidragit till att skapa och vidmakthålla bilden av ett gåtfullt folk. Av nödvändighet och tradition har de slutit sig inåt, hållit sig undan, inte gärna berättat för utomstående om det som varit och är den egna kulturens kärna." Skälet är uppenbart menar Hazell, den inre sammanhållningen, den egna kulturen och livsformen har varit deras trygghet i en hotfull värld. "Hade utomstående, [--- country people⁸ reds.anm.], givits tillträde dit hade dessa säkert använt sin makt till att bryta sönder resandekulturen."⁹

Både geografer och antropologer har i det senaste fokuserat på det faktum att nya igenkännanden beträffande rörligheten i vår tid både konstrueras och omkonstrueras i allt snabbare takt inom de moderna och postmoderna realiteterna av vår verklighet. Sådana processer kan ofta relateras till globaliseringen. Geografen Kirsten Simonsen hänvisar bl.a. till Doreen Massey om möjligheterna av en global innebörd som begreppet plats idag kan medföra. Simonsen menar att det inte är ovanligt att rörlighet och plats inom många samtida framställningar tidigare skildrats som varandras motsatser. Det sätt varpå platser idag är knutna genom globala flöden av människor, innebörder och föremål, kan man påstå förändrar vår uppfattning av både rum och tid. Både platser och rörligheter är flerdimensionella. Platser är därmed materiella, sociala och kulturella, och inkluderar en mängd av olika slags tillämpningar. Rörligheter handlar om människors förflyttningar, så väl som föremål och information, där dessa skiftande rörligheter kan vara sammanflätade på olika sätt.¹⁰

⁶ Anders Källgård, Sixten Haraldson, *Öfolk, snöfolk och nomader: resor i världens obygd*, Stockholm 1997, s. 69-70.

⁷ *Korrespondenterna*, del 10 av 10: Moderna nomader. Sändes : Tis. 20 Mars 2012 SVT: "Moderna nomader. Vem är bofast och vem är nomad i dagens globaliserade värld? Kan man jämföra en västerlänning med världen som arbetsfält med boskapsskötande folk i Sahara? Och varför är dinkafolket charmigt medan resandefolket upplevs som besvärligt? Reportage från Sydsudan, England och Senegal." *Programledare: Bengt Norborg*.

⁷ Det epitet som irländska Travellers sätter på bofasta irländare, Karin Zackari, *Problemet Travellers för irländska staten - skapandet av etnicitet*, Lunds Universitet, Teologiska fakulteten 2007 (<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOID=1321100&fileOID=1321101>, 2013-02-13).

⁸ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, Stockholm 2002, s. 45.

⁹ *Mobility and Place: Enacting Northern European Peripheries*, red. Jørgen Ole Bærenholdt, Brynhild Granås, England och USA (Ashgate) 2008, s. 76, 13, 6.

Med allt som står till buds, från konfektion till television, gör vi vårt bästa för att utrota det särpräglade, och sen jagar vi desto ivrigare efter rester som lyckats överleva. Efter varje framgångsrik förintelseaktion skattar vi högre det genuina.

– Karl Ragnar Gierow

Innehållsförteckning

Sammanfattning	I
Abstract	II
Ingress – tankar, idéer och inspiration för den här uppsatsens vidkommande	III
1. Introduktion: Varför just nomadism och det irländska resandefolket?	1
1.2 Syfte	3
1.3 Frågeställningar	4
1.4 Avgränsningar	4
1.5 Begrepp	5
1.6 Disposition	6
2. Nomadism – en övergripande bakgrundsbeskrivning	9
2.1 ”Vi är alla Odysseus” eller nomaden inom oss – om rörligheten idag	9
2.2 Olika kategorier av nomadism	12
2.3 Peripatetiska folkgrupper	15
2.3.1 Kommersiell nomadism	16
2.3.2 Relationen/interaktionen mellan peripatetiker och storsamhället	17
2.3.3 Kort om några olika resandefolk runtom i Europa	17
2.4 Olika resandefolkgrupper på de Brittiska öarna	17
2.4.1 Scottish/Gypsy/Roma/Irish Travellers	18
2.4.2 Circus Travellers	19
2.4.3 Fairground Travellers/Showmen	19
2.4.4 New Travellers	19
3. Teoretiskt ramverk	20
3.1 Den humanistiska geografin & plats som socialt/kulturellt läge	20
3.2 Platsbegreppet	20
3.2.1 Plats som socialt/kulturellt läge	21
3.3 Det socio-/kulturella läget med utgångspunkt i det socialantropologiska perspektivet	22
3.4 Teoretisk utgångspunkt utifrån det moderna samhället – två klassiska perspektiv, Max Weber & Émile Durkheim	23
3.4.1 Max Weber – rationaliseringens obeveklighet och förnuftets seger	25
3.4.2 Rationalisering	25
3.4.3 Det värderationella och målrationella handlandet	26
3.4.4 Byråkratiseringen	27
3.4.5 Émile Durkheim – social differentiering och anomi	28
3.4.6 Sociala fakta och konsensus	28
3.4.7 Individualisten träder fram	29
3.4.8 Anomi	29

3.4.9 De omättnliga begärens.....	30
3.4.10 "Samhällets mål är balans"	30
3.4.11 Individualismens avigsida	31
3.4.12 Om självmordet (= den sociala lagen).....	31
4. Metod.....	32
4.1 Vetenskaplig metod och olika tillvägagångssätt	32
4.2. Metodval: kvalitativa eller kvantitativa studier.....	33
4.3. Vetenskapsteori: humanistisk tolkningsmetodik – hermeneutik.....	35
4.4. Integrativ ansats & begreppsutvecklande, beskrivande eller förklarande studier	37
4.5. Diskussion kring materialet.....	38
4.5.1. Källkritik	39
4.5.2. Forskningsläge	40
4.5.3. Material som fokuserar specifikt på det irländska resandefolket.....	41
4.5.4. Övergripande svensk forskning om olika sorters resandefolk	42
4.5.5. Primärkälla	43
4.5.6. Nomadism överlag och IT-användning.....	44
5. Områdesbeskrivning: signifikanta markörer för irländska Travellers identifikation	45
5.1. Benämningar	45
5.1.1. Språk.....	46
5.1.2. Definitioner på Irlands resandefolk.....	46
5.1.3. Den irländska nationens attityd gentemot minoritetsbefolkningen <i>Travellers</i>	48
5.2. Ursprung och historia	49
5.2.1. Den vanskliga ursprungsfrågan	49
5.2.2. Vinklad forskning (rykten, förtal, politisk propaganda) – majoritetssamhällets kritiska inställning	50
5.2.3. Den vanskliga historiografin	51
5.2.4. Olika teser inom historieforskningen	51
5.2.5. Tendens – värderingar och idealiseringar	52
5.2.6. Kelternas samhälle	53
5.2.7. Syntetiserande hypoteser.....	53
5.2.8. Irländska nomader som verkstadsfolk ur kelterna.....	55
5.3. Kultur – mentalitet, livsstil och förhållningssätt	56
5.3.1. Kelternas utbredning	56
5.3.2. Kärnan i kulturen.....	57
5.3.3. Välbefinnandets tre aspekter	57
5.3.4. Nomadism – en mentalitet som är formad av resande	58
6. Brytningstid – övergång från landsbygd till stadsbygd.....	61
6.1. Den traditionella livsstilen	61

6.1.1. Förtennare och handelsmän.....	62
6.1.2. Det ”komplementära” arbetet.....	64
6.1.3. Det rörliga arbetet – resmönster	65
6.2. Uttåg från landsbygd till stadsbygd – omställning och anpassning	66
6.2.1. Rationalisering – moderniseringens bieffekter för Travellers näringsfång.....	67
6.2.2. Bondhushållens omställning	68
6.2.3. Första migrationsvågen – tätorterna.....	69
6.2.4. Skrothandel.....	70
6.2.5. Andra migrationsvågen – huvudorten & bosättningsmönster.....	71
6.2.6. Förändrat tidsklimat	72
7. Situationen idag.....	74
7.1. Boende.....	74
7.1.1. Från landsväg till lägenhet – myndigheternas bosättningsprogram.....	75
7.1.2. Offentliga uppställningsplatser – Halting Sites.....	75
7.1.3. Samhället tar ställning – bostadspolitikens varierande positioner	76
7.1.4. En egen folkslagsspecifikgrupp – etnicitetsaspekten	78
7.1.5. Försvårande omständigheter för en nomadisk livsföring.....	79
7.1.6. Tillfälliga uppställningsplatser – Transient Sites	80
7.2. Arbetsliv	81
7.2.1. Egenföretagaren	81
7.2.2. Förtjänster och otjänster – sysselsättningens dilemman i relationen till storsamhället.....	83
7.2.3. Omformade mobilitetsmönster och yrkesförändring	83
7.2.4. Yrkesstatus och incitament för yrkesutövning	84
7.2.5. Nya ”trender” avseende arbetssysslor och marknader jämte den allena rådande mediebildens av Travellers	86
8. Avslutande syntes.....	89
8.1. I tidsrumsligt perspektiv – den disciplinerade människan träder fram	89
8.1.1. Drömmen om friheten	89
8.1.2. Naturrytmen – cyklisk tidsuppfattning.....	90
8.1.3. Med traditionen som norm	90
8.1.4. Den rationaliserade tiden – linjär tidsuppfattning	90
8.1.5. Kapitalism och samhällsförändring.....	91
8.1.6. Tidsdisciplinering, differentiering och specialisering	91
8.1.7. Tiden materialiseras	92
8.1.8. Skola, framtidsorientering och nyideologi	92
8.1.9. Paradox mellan utvecklingstro och nostalgi – romantisering och livsriter	93

8.1.10. Slutledning – Travellers kultur i det moderna samhället	94
8.2. Avslutande diskussion: den moderna människan, och nomadlivet som normalitet? ...	95
8.2.1. Kontrasterande kulturer – skilda levnadssätt, synsätt och värderingar kring välmående.....	95
8.2.2. "Är det människorna som blir sjukare eller är det samhället som har blivit mer sjukt?"	96
8.2.3. Lyckoforskningens 3 huvudelement	96
8.2.4. Angående grundtrygghet och konkurrens	97
8.2.5. "Vi blir inte lyckliga när vi får det vi vill ha utan när vi får det vi behöver, vilket är något helt annat"	97
8.2.6. Livskvalitet och hållbar utveckling	98
8.2.7. Anomiska symptom.....	99
8.2.8. Nomadism – förenligt i samtiden?	100
8.2.9. Den flexibla arbetskraftens värld som translokalt fält – rumslig diskontinuitet & beredskapskultur.....	101
8.2.10. Marknadsmänniskan.....	102
8.2.11. Helhetssyn och långsiktighet.....	102
8.3.Gräsätare och superhjältar – moderna samhällets motreaktioner?.....	103
8.3.1. Japan: ett nytt samhällsfenomen – männens förändrade beteendemönster.....	103
8.3.2. Försämrade ekonomi och stressat samhällsklimat	104
8.3.3. Urgröpt sammanhållning – förändrade sociala relationer	105
8.3.4. USA: En ny social rörelse – "real-life superheroes"	105
8.3.5. Samhällsengagemang på ny nivå – vardagshjälten	106
8.3.6. Populärkulturens inflytande	106
9. Slutord.....	107
10. Källförteckning.....	109

Bilaga 1. "Appendix: Travelling groups in Europe"

Bilaga 2. Metro Kolumn Alexandra Pascalidou "Ett annat liv är möjligt"

Bild- och kartförteckning

Försättsbladets bild: *Pavee Point Travellers Centre* officiella logotyp. Vägen, omgärdad av karaktäristiska färger och utsirningar typiska på Travellers traditionella tunnformade vagnar.¹¹

Cover page: Official logo for *Pavee Point Travellers Centre*. The road, with surrounding colours and ornaments typical on Travellers traditional barrel top wagons.

Figur 1. Karta över Arktis administrativa gränser..... 13

¹¹ <http://paveepoint.ie>, 2013-04-25.

Figur 2. Irland med regioner och grevskap.....	54
Figur 3. Politisk karta av Irland.....	63
Figur 4. Tre familjers traditionella resrutter.....	66

1. Introduktion: Varför just nomadism och det irländska resandefolket?

”I relationen mellan de resande och majoritetsbefolkningen ekar en av mänsklighetens äldsta kulturella motsättningar: den mellan nomader och bofasta” skriver Bo Hazell som är den främste i Sverige att ha trängt på djupet av kulturen och studerat olika resandefolk på nära håll.¹² Det är inte ovanligt att olika myndigheter runtom i världen länge betraktat, och fortfarande på sina håll betraktar många nomadfolk och/eller marginaliserade ursprungsfolk som ett hinder och problem för den moderna samhällsutvecklingen inom sina respektive domäner, framhåller Anders Källgård och Sixten Haraldson som på uppdrag av bl.a. WHO och UNICEF rest i de flesta av världens länder, ofta till de mest isolerade befolkningarna. De menar att det bakom många myndigheters attityder ofta förekommer ett ogillande av nomadernas ointresse för politik, deras förflyttningar över nationsgränser och deras bristande känsla för nationstillhörighet. Ibland ser myndigheterna det som ett tecken på underutveckling att nomader finns kvar, och att de bor i transportabla hem – tält eller husvagnar. Lokalt finns sällan någon förståelse för att det rör sig om tusenåriga säregna kulturer som man inte har rätt att utrota, den västerländska civilisationen har, menar Källgård och Haraldson utifrån Bengt Hubendicks ord, "gått fram som en ångvält över världen och dess kulturer"¹³. Tillika framhåller många sentida forskare (bl.a. Georg Henrik von Wright, Arne Næss, Georg Borgström) att man kan våga påstå att utvecklingen i Västerlandet också spårat ur, där det märkliga och tragiska är att vi trots detta utövar en förödande och destruktiv dominans över dels de fattiga länderna, men även olika folkminoriteter inom vår egen kultur. Något som resulterat i ett obsolet förmenande med en politik som huvudsakligen eftersträvat assimilation/integration med det omgivande (vanligen västerländska) storsamhället.¹⁴

Den interrelaterade plats i förhållandet mellan två världar, som det irländska resandefolket på Irland innehar, är ett intressant utgångsläge som belyser och pekar på ett skärskådande och undersöker hur förändringar i en värld (moderna samhällen) kan påverka förändringarna i en annan (traditionella samhällen).¹⁵

Det irländska resandefolket *Travellers*, är en mycket gammal minoritets-/ursprungsbefolkning från Irland som kännetecknas av sitt nomadiska levnadssätt, s.k. *kommersiell nomadism* och hör till de folkslag vilka går under namnet *peripatetiska folkgrupper*.¹⁶

Att uppmärksamma, definiera och evaluera ett marginaliserat minoritetsfolk, liknande resandefolket *Travellers* som demografisk grupp i en modern västerländsk kultur på Irland, är en angelägenhet vilken numera på många sätt ligger i tiden. Därför kan denna uppsats på liknande sätt betraktas som en produkt av de företeelser som både figurerar och uppmärksammas i samhället under senaste tiden med alltifrån upprättade romregister, etableringen av allt fler främlingsfientliga partier eller misslyckad integration av människor med annan kulturell bakgrund. Det har dessutom aldrig någonsin lagts så mycket fokus som

¹² Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, Stockholm 2002, s. 35.

¹³ A. Källgård, S. Haraldson, *Öfolk, snöfolk och nomader*, s. 169, 133.

¹⁴ A. Källgård, S. Haraldson, *Öfolk, snöfolk och nomader*, s. 169, 133; Georg Henrik von Wright, *Myten om framsteget*, Stockholm 2003, s. 140 ff; Karin Zackari, *Problemet Travellers för irländska staten - skapandet av etnicitet*, Lunds Universitet, Teologiska fakulteten 2007

(<http://lup.lub.lu.se/lup/download?func=downloadFile&recordId=1321100&fileId=1321101>, 2013-02-13); Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, 14-15.

¹⁵ Beverley Moriarty, "Australian Circus People", *Traveller, nomadic, and migrant education*, red. Patrick Alan Danaher, Máirín Kenny, Judith Remy Leder, New York 2009, s. 158.

¹⁶ Gunborg A Lindholm, *Vägarnas folk: De resande och deras livsvärld*, distribuerat av: Etnologiska föreningen i Västsverige, Göteborg 1995, s. 34.

idag av medierna på vårt eget välbefinnande, hur den samtida människan av idag mår. Diagnoser som ångestsyndrom, depression, ätstörningar, datorspelsberoende m.m. har ökat i omfattning och är intimt sammankopplade med den tid vi lever i menar många forskare.

Vid sidan av allt detta råder dessutom en allmän konsensus i sann Durkheim anda att vårt västerländska samhälle alltmer gått ifrån grundläggande värden om solidaritet, gemenskap, en etisk värdegrund att stå på vilket påverkar vårt, den moderna västerländska människans välbefinnande negativt. Därom vittnar inte minst alla massmediala debatter, nyhetsuppslag och tidningsartiklar som nästintill dagligen berör denna tematik. På samma sätt har man alltmer inom samhällsdebatten börjat ifrågasätta vårt levnadssätt, konsumtionssamhällets materialistiska livsstil, den individualism som blivit så förhärskande, stressen och den tidsbrist vi har för vår familj och vänner, den sociala isolering/ensamhet som många lider av, unga vuxnas alarmerat tilltagande psykiska ohälsa etc.¹⁷ ”Utvecklingen ses som en nästan obeveklig följd av marknadens, de tekniska systemens och politikens ökande inflytande över människors liv och leverne. Tendenser som byråkratisering, specialisering, storskalighet, fjärrstyrning och centralisering gör människor allt mer anonyma, alienerade och obenägna till kollektiv samverkan och aktivt medborgarskap.”¹⁸

Det är sådana faktorer som varit avgörande för att jag började intressera mig att titta på alternativa (parallella eller olikartade) levnadssätt, helt enkelt annorlunda levnadssätt (se bilaga 2). Med överhängande klimathot, finansiella kriser och tilltagande klassklyftor menar många att vi lever i en tid som står inför ett paradigmskifte och att vi på så sätt befinner oss inför samma kulturbyte, eller åtminstone en kulturanpassning, minst lika omvälvande som den som många urbefolkningar/minoritetsgrupper redan tvingats till.¹⁹

I geografiska termer i avseende på mobiliteten i vår västerländska kultur, karaktäriseras dessa bilder av samtiden genom å ena sidan en tilltagande mobilitet och platslöshet och å andra sidan en ökande platsbundenhet och orörlighet, vilka existerar parallellt inom forskning, samhällsanalys och debatt. Dessa motstridiga tendenser och vad de har för konsekvenser utgör rörlighetens paradox och värderas också utifrån olika perspektiv. Vissa betraktar en ständigt tilltagande rörlighet som själva grunden för samhällligt framåtskridande och tillväxt, liksom individuell frihet och välfärd. Likaså ser man rörligheten i alltmer vidsträckta nätverk som roten till en ökande kontaktlöshet i samhället, alienation, uppluckrade band, bristande tillit mellan människor, lokalsamhällets upplösning och till mänsklig stress och oro i en kultur av kollektiv utbrändhet. På motsvarande vis är det med orörligheten. Människor tillbringar alltmer tid ensamma i sina hem, stillasittande framför tv-apparater, datorer, videospel, dvd-utrustning osv. Livsstilen beskrivs som mer eller mindre stationär. Platsbundenhet enligt detta synsätt anses leda till stagnation, inskränkthet och begränsad valfrihet. Orörlighet utgör då ett hot mot regionens välfärd och tillväxt. Men ibland värderas också det stationära och lokalt bundna i positiva termer. Lokal förankring och geografisk närhet bedöms då som viktiga för tilliten mellan människor och som vitala villkor för tillväxtfrämjande kluster av innovativa företag. De är egenskaper som ger grunden till gemenskap, ömsesidigt förtroende och socialt kapital, nödvändiga för ett kreativt och uthålligt gott samhälle. På liknande vis bidrar IKT- användningen till att människor aktivt

¹⁷ Lotta Frändberg, Eva Thulin, Bertil Vilhelmson, *Rörlighetens omvandling: Om resor och virtuell kommunikation – mönster, drivkrafter, gränser*, Lund 2009, s. 95; Västnytt 2013-11-05; Nyhetsmorgon 2013-09-19; Nyhetsmorgon, 2013-07-21; TV4 Nyheterna Göteborg 2013-11-21; *Gomorra Sverige*, "Vi lider av diagnosjuka", 2013-09-16; Fredrik Zimmermann, *Det moderna samhället ur tre klassiska perspektiv*, Stockholm 2009, s.19 ff.

¹⁸ Frändberg, Thulin, Vilhelmson, *Rörlighetens omvandling: Om resor och virtuell kommunikation – mönster, drivkrafter, gränser*, s. 95.

¹⁹ Anders Källgård, Sixten Haraldson, *Öfolk, snöfolk och nomader: resor i världens obygd*, s. 172.

kan vidmakthålla sina lokala kontakter och bevara sin platsmässiga förankring, där samarbetet människor emellan t.o.m. kan komma att förstärkas.²⁰

Med utgångspunkt i vårt eget västerländska samhälle och ett skärskådande av ett mångtusenårigt arv som vi alla bär på, ett urgammalt levnadssätt som innefattar *nomadism*, har jag därför ämnat ta pulsen på vår samtid genom att studera ett rörligt människosläkte. Ett resandefolk som fortfarande existerar och dessutom har sin upprinnelse från samma hörn av världen som den västerländska kulturen – Europa som paradoxalt nog var ledande att i grunden gå ifrån och nästintill helt lämna detta levnadssätt bakom sig. Samtidigt har mycket uppmärksamhet riktats gentemot det sätt som ursprungsbefolkningar och minoritetsfolk i Australien, Nya Zeeland, Arktis och Amerika blivit framställda, men dessvärre mycket litet intresse när det gäller den irländska minoritetsbefolkningen som numera kallar sig *Travellers*. Samma sorters föreställningar angående medfödd lathet, oföretagsamhet, benägenhet till alkoholmissbruk och oansvarighet existerar även i fråga om detta folk. Irländska *Travellers* förfogar över ett flera tusen år gammalt arv, ett levnadssätt, som håller på att försvinna. Varför det varit än mera värt att belysa ett folk som det irländska resandefolket. Samtidigt är jag övertygad om att man genom att studerar något som står i stark kontrast till den egna kulturen, paradoxalt nog medverkar till en större förståelse för den egna kulturen. Genom dessa nomader kan vi lära oss en hel del om hur det moderna samhället är organiserat, vilka föreställningar som finns om hur vi bäst ska fungera i det och hur nya sätt att tänka och agera bryter mot invanda mönster. Uppsatsens mål är därför bl.a. att bidra till acceptans i variationer av mänskligt beteende och livsstil, som på sikt kan förklara och försvara märkliga avvikelser från vårt eget beteende, och träna oss i empati samt ”bidra till kulturrepekt och till en realistisk syn på problem som rör ’den totala människan i hans totala miljö’.[---] Vi kan ha något att lära av nomadernas renodlade kulturer och deras ointresse för ägandet av föremål. Dessutom blir världen självklart fattigare om minoritetskulturerna försvinner”²¹, därjämte är S. Haraldson och A. Källgård övertygade om att vår västerländska livsstil har två grundläggande fel: den är inte uthållig och den ger inte ökad livskvalitet. Det existerar ingen väg tillbaka, men de anser att det finns flera olika vägar framåt, och att minoritetsfolken – nomaderna, kan ge oss viss vägledning.²²

1.2 Syfte

Syftet med förestående uppsatsarbete är att bidra med en jämförande diskursanalys, tvärkulturella studier, av två olika kulturer som samexisterar med ursprung i en och samma geografiska plats. Platsen jag valt är förlagd i ett modernt västerländskt samhälle i Europa på ön Irland. Det föreligger således en dikotomi (uppdelning av en helhet som utgörs av den irländska befolkningen) i en polemik som innefattar två motsatta delar (skilda kulturer eller levnadssätt av *bofasta* irländare som anammat den västerländska kulturen och det irländska resandefolket med sin traditionella *nomadiska* livsstil). I förlängningen behandlar alltså uppsatsen identifieringen av en folkgrupps levnadssätt gentemot den övriga majoritetsbefolkningens västerländska livsstil.

Avsikten med det ovan nämnda syftet är just att ta reda på om det idag i en modern västerländsk kultur går att (över)leva som nomad, med fokus på *Travellers* – det irländska resandefolket, således om kommersiell nomadism som det irländska resandefolket begagnar sig av har en bär- och överlevnadskraft i dagens samhälle. Den bofasta irländska befolkningen är inte ett studieobjekt i sig utan står för det som karaktäriserar den samtida moderna

²⁰ Frändberg, Thulin, Vilhelmson, *Rörlighetens omvandling: Om resor och virtuell kommunikation – mönster, drivkrafter, gränser*, s. 9-10, 95-96.

²¹ Anders Källgård, Sixten Haraldson, *Öfolk, snöfolk och nomader: resor i världens obygd*, s. 169, 133.

²² A. Källgård, S. Haraldson, *Öfolk, snöfolk och nomader: resor i världens obygd*, s. 9.

västerländska kulturen. Diskursen kring det irländska resandefolket ska således studeras explicit, det omgivande västerländska samhället implicit.

1.3 Frågeställningar

Många nomadfolks kulturer har idag en dödsdom över sig, de är en spillra i en värld som alltmer anammar den moderna västerländska samhällsutvecklingens livsstil med tilltagande industrialisering och urbanisering.²³ ”För 15.000 år sedan var 100 procent av jordens människor nomader; idag är det en procent.[---] Under 99 procent av mänsklighetens historia var alla människor nomader, samlare och jägare. Idag är istället 99 procent av människorna statiska och bofasta.”²⁴ Detta ställer därför frågor över nomadismen som sätt att leva: är nomadism en anakronism eller en aktuell företeelse som uppträder ånyo? Arbetets första huvudfrågeställning lyder därmed:

- Nomadism: atavism eller realism inom det samtida västerländska samhället?

Mer preciserat: varför samt hur har diskursen angående nomadism (med fokus på det irländska resandefolket) som (över-)levnadssätt sett ut över tid; är nomadismen en atavism, alltså en företeelse som hör till ett passerat eller primitivt stadium som ibland uppträder på nytt, eller är det enbart en primitiv och uråldrig kvarleva från gångna århundraden? Eller har kanske nomadismen en framtid? Kan en betraktelse över detta annorlunda och/eller alternativa levnadssätt ge svar på frågor som rör ”den totala människan i hans totala miljö”²⁵ i avseende på utveckling och livskvalitet, men även mobiliteten i vår moderna tid utifrån ett holistiskt synsätt?

Sådana funderingar har lett mig in på den andra huvudfrågeställningen:

- Varför uppträder en divergens mellan dessa olika levnadssätt nomad/bofast på Irland?

Mer preciserat: varför samt hur har framväxten av det moderna samhället utifrån en humanvetenskaplig diskursteori påverkat det irländska nomadiska levnadssättet, respektive den västerländska (bofasta) livsstilen – akkulturation, inkorporation och/eller anomi²⁶?

1.4 Avgränsningar

Studien ställer 2000-talets nya människa mot livsstilen i det äldre bondesamhället, där man får följa den förändringsprocess i efterkrigstidens Irland som de kommersiella nomaderna

²³ *De sista jägarfolken* (spansk vetenskapsserie från 2013, avsnitt 1 av 5), Kunskapskanalen 2014-02-21.

²⁴ A. Källgård, S. Haraldson, *Öfolk, snöfolk och nomader: resor i världens obygd*, s. 51, 127.

²⁵ A. Källgård, S. Haraldson, *Öfolk, snöfolk och nomader: resor i världens obygd*, s. 169.

²⁶ **Anomi** (grek. *anomi*´a = laglöshet, tygellöshet, av nekande *a* och *no*´mos = lag) betecknar ett socialt tillstånd i vilket ett kollektivs gängse normer och värden (som kan vara religiösa, sociala eller moraliska) är ifrågasatta och därmed på väg att avta i styrka – alltså ett samhälleligt tillstånd av regellöshet eller normlöshet. Enligt Durkheim uppstår anomi till följd av skarpa sociala förändringar, t.ex. ekonomisk depression men också ekonomisk tillväxt. Traditionella normer försvagas och ersätts inte av nya, vilket för att individerna står i otillfredsställande relationer till varandra och till invanda beteenden. Anomi leder till ökad självmordsfrekvens.

Ur en mer socialpsykologisk synvinkel betecknar anomi en avsocialiseringsprocess, där individen blir alltmer skeptisk mot sociala regler och band och söker sig mot sitt eget jag som enda rättesnöre. 'Det är ett sinnestillstånd hos personer som har dragits upp från sina moraliska rötter, som inte längre har några kriterier utan endast osammanhängande drifter och som inte längre har någon känsla av kontinuitet eller förpliktelser. Individerna förlorar sin livskompass.' [<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/anomi>, 2013-11-03]

genomlevde i samband med industrialiseringen och urbaniseringen. Observationsmaterial behandlas från åren 1970, 1990 och ställs i paritet till dagens diskurser angående ämnet.

Den rumsliga avgränsningens fokus i denna studie är placerad till Irland som geografisk plats, men stundom dras även enstaka paralleller till den brittiska nationen, dels då dessa båda kulturer historiskt sett länge varit nära förbundna med varandra, och för att många irländska resande under åtskilliga år emigrerat och bosatt sig där.

Den tidliga avgränsningen i arbete koncentrerar och problematiserar sig kring huruvida två motstridande kulturer av idag med skilda livsvillkor kan existera inom samma livsrum.

1.5 Begrepp

Nomadism: Enligt nationalencyklopedin är nomadism en "beteckning på folk eller grupper av människor, vilkas försörjningsform inte nödvändiggör eller medger fast bosättning. I vid mening omfattas därför även ambulerande försäljare, cirkussällskap samt herde- och jägarfolk. Nomadism är i högre grad ett uttryck för nomadsamhällets organisation än en benämning på individens kringflackande."²⁷ Ett relativt allmänt drag uppfattas vara dessa folks förmåga att tillvarata (natur-)resurser som av andra bedömts som omöjliga att utnyttja. Nomader återfinns i alla världsdelar men generellt menar man att nomader vanligen återfinns i områden som är perifera i både geografiskt och politiskt avseende.²⁸

Kultur: Kulturbegreppet har p.g.a. sitt stora omfång och skiftande innehåll gett upphov till vetenskaper som tillämpar helt olika metoder, allmän kulturhistoria till specialdisciplinerna kulturgeografi, kulturfilosofi, etnologi, kulturanthropologi.

Gunborg A. Lindholm hänvisar till den etnologiska tredelningen i materiell, social och andlig kultur och menar att det idag vid studium av kulturer är viktigt att dessa är interagerade för en helhetssyn. Att betrakta kultur som process är en annan indikation för helhetsperspektivet. En precisering av denna definition, som under senare tid främst tillämpats inom historiematerialistisk forskning, menar att kultur bör beteckna ett processuellt sammanhang. Begreppet avser i detta fall den totala livssituationen som människan befinner sig i. I detta står socioekonomiska förhållanden, kulturella produkter (t.ex. tankemönster, materiella och immateriella produkter) samt individer i ständig interaktion, vid vilken också historien medagerar. Kultur är ett beroende sammanhang där ovanstående krafter befinner sig i en ständig interaktion i en pågående historisk process. Faktorerna påverkar varandra men har inte lika styrka i varje fas. En konsekvens av detta synsätt är att forskningen får räkna med inte bara *en* kultur utan också med delkulturer (t.ex. klass och kön) samt inom dessa subkulturer, vilka sinsemellan uppvisar både likhet och olikhet.²⁹

Akulturation: kulturpåverkan, kulturell förändringsprocess som uppstår i mötet mellan samhällen med olika kulturella traditioner. Termen har inte någon entydig definition. Innebörden har varierat från "kulturmöte" i allmänhet till "västerländsk påverkan på traditionella samhällen"; ibland menar man med akulturation själva förändringsprocessen, ibland dess effekter. På senare tid har akulturation alltmera kommit att användas om genomgripande, strukturella förändringar i ett samhälle som står under stark påverkan från ett annat. Som "akulturerade individer" betecknas ofta människor från traditionella kulturer som genom inflytande från det omgivande samhället gett upp sitt språk, sina traditioner och sin kulturella identitet och som assimileras i nationalstatens dominerande kultur. Begreppet kan med fördel ställas i motsats till *inkorporation*, som betecknar inlån av enstaka företeelser som inte påverkar den övergripande kulturella strukturen, t.ex. mat – pizza, kebab i dagens

²⁷ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 340.

²⁸ <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/nomader>, 2014-02-23.

²⁹ <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/kultur/233228>, 2014-04-06; Gunborg A Lindholm, *Vägarnas folk: De resande och deras livsvärld*, s. 21.

Sverige.³⁰ Även om ackulturation vanligen innebär att en minoritetsgrupp antar den dominerande befolkningens levnadsmönster, så kan även processen till viss del också verka omvänt – på det sätt att den dominerande samhällsgruppen också kan komma att anta åtminstone vissa seder och bruk typiska för minoritetsgruppen.³¹

Etnicitet: termen är omstridd inom samhälls- och kulturvetenskaperna, dess definition har ofta skiftat under de senaste decennierna beroende på vilka teoretiska perspektiv som lagts fram. En aspekt av etnicitet är att det är en social relation mellan grupper av människor vilka ser sig själva som kulturellt distinkta i relation till andra grupper. En grups självidentifikation är central. Etniska grupper kan bestå av individer vilka delar vissa utmärkande särdrag eller egenskaper, somliga påtagligt fysiska eller sociala identifikationer vilka utmärker dem både ifrån majoritetsbefolkningen och från andra distinkta minoriteter de kan leva bland. Inget enskilt drag kan ange etnicitet. Grupptillhörigheten kan baseras genom delat språk, religion, ursprung eller speciella unika traditioner.³² ”Det som avgör en folkgrupps etnicitet är främst hur gruppen själv väljer att identifiera sig. Det handlar ofta om att man känner historisk och kulturell tillhörighet till varandra. Etnicitet ska inte blandas ihop med nationalitet, religiös tillhörighet eller det idag sällan använda ordet ras.”³³

Etnocentrism: (motsats: kulturel relativism) innebär bl.a. att den egna kulturen uppfattas vara överordnad andra kulturformer, detta kan yttra sig genom en överlägsenhet och nedvärderande attityd gentemot vad som uppfattas som annorlunda. Den egna kulturen ses istället som unik och central, den utgör en norm. Ett inslag är ofta en tendens att negligera eller förringa såväl värdesystem och normer som historiska processer och skeenden i andra kulturer. Etnocentrism kan bidra till att segregera multietniska samhällen genom etableringen av rivalitet och utlösa social och spatial friktion och utanförskap. Men den kan likaså bidra till sammanhållning inom den etniska minoriteten genom att fungera som ett upprätthållande och identifierande emotiv, som bidrar till liknande värderingar och ett stöd för individen i mötet med livets komplexitet.³⁴

1.6 Disposition

Uppsatsen behandlar identifieringen av en folkgrupps livsstil gentemot övriga samhället. Men även det omgivande samhällets tillstånd utifrån de processer som industrialiseringen och urbaniseringen medförde sedan vi övergav bondesamhällets traditionella livsstil. Undersökningen placerar således 2000-talets nya människa mot livsstilen i det äldre bondesamhället, där man får följa den förändringsprocess i efterkrigstidens Irland som de kommersiella nomaderna genomlevde i samband med industrialiseringen och urbaniseringen. Flyttningsmönster och bosättningsmönster undersöks vid sidan av den kommersiella nomadismens sysselsättning.

Den bärande strukturen, framställningsformen – d.v.s. textmönstret genom hela uppsatsen är,

- dåtid
- nutid
- framtid (i slutsats och perspektivering)

³⁰ <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/ackulturation>, 2013-09-20.

³¹ Jerome D. Fellmann, Arthur Getis, Judith Getis, *Human Geography: Landscapes of Human Activities* (7th ed.), New York, USA 2003, s. 195.

³² Jerome D. Fellmann, Arthur Getis, Judith Getis, *Human Geography: Landscapes of Human Activities* (7th ed.), s. 189.

³³ <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/enkel/etnicitet>, 2013-02-23.

³⁴ J. D. Fellmann, A. Getis, J. Getis, *Human Geography: Landscapes of Human Activities* (7th ed.), s. 189.

Grundstrukturen är alltså den kronologiska, det återges ett förlopp som behandlas via olika kapitelteman, både i uppsatsen som helhet men även i varje avsnitt. Arbetet förflyttar sig således från förfluten tid, till nutid och framtid.³⁵

I all forskning är författarskap, stil, och textproduktion centrala element, skriv stilen eller framställningen i förestående arbete kännetecknas av den hermeneutiska representationsformen och innebär att bl.a. tolka, använda intuitionen, skapa förståelse av meningsbakgrund i samband med helheten. Texttolkning är utgångspunkten där ett särskilt sätt att foga ihop text – med hjälp av en uppsättning argument och olika diskurser betonar vilka tolkningar som möjliggörs av ett visst betraktelsesätt eller inställning. Citaten i förestående arbete fungerar inte enbart som förstärkande utsagor, utan även ibland som en form av inledande stycken i en ”berättelse”, just författarskap och textproduktion är element som antropologer och andra kulturforskare argumenterat för att ställa i centrum i forskningsarbetet ”inriktningen på författarskap innebär att man lyfter fram arbetet med forskningstexten i sin helhet som ett avgörande element i t ex etnografiska studier.”³⁶ Citaten används när ett absolut behov av källans auktoritet är nödvändig eller som belägg för textanalys. Citaten fungerar här också som utgångspunkt för en diskussion av en teori, eller visar en annan infallsvinkel till ämnet, ibland fungerar det som dokumentation för något som det argumenteras för, eller är en illustration av författarens uttryckssätt. I den här uppsatsen utgör användandet av citaten helt enkelt en stilart, ett språkligt redskap som representerar vilka(s) intressen och synpunkter (röster) som forskningen uttrycker. ”Detta är en fråga om ett särskilt sätt att foga ihop text – med hjälp av vokabulär, retorik och en uppsättning argument. I kombination med forskarens ’signatur’, dennas skriver-identitet (’writerly identity’), fungerar forskaren som författare.”³⁷

Kapitel 2: I den begynnande sektionen av arbetet ges bl.a. en övergripande bakgrundsbeskrivning av vad som kännetecknar nomadism, olika varianter på nomadiska livsstilar och vad det innebär att vara nomad. Vilka grupperingar och undergrupperingar som existerar. Det görs även en jämförande betraktelse av den västerländska människans nutida "nomadiska" rörlighet, mobilitetens omvandling i takt med dagens samhällsklimat.

Kapitel 3: I detta kapitel behandlas teorierna. Platsbegreppet lyfts fram inom den humanistiska geografin samt en diskussion kring det antropologiska perspektivet. I avseende på det moderna samhället tar teorin här utgångspunkt i de klassiska sociologiska analyserna av det västerländska samhället med Max Weber och Émile Durkheims teorier.

Kapitel 4: I detta avsnitt behandlas hur jag gått till väga i arbetet, vilken metod jag valt, samt för studien relevant vetenskapsteori.

Kapitel 5: I förestående kapitel sker en "områdesbeskrivning" av det irländska resandefolkets, *Travellers*, kultur. I denna del skall alltså kartläggas vilka och vad resandefolket är, då det är ett folk vars existens många inte är medvetna om. Här föreligger således en områdesbeskrivning som utgörs av det socio-/kulturella läget i kombination med en historiografisk genomgång. Temat här är återspeglade med en kontextuell historisk bakgrund rörande Travellers position inom det irländska samhället – hur detta resandefolk definierats och identifierar sig som en grupp är relevant att titta på utifrån de samhälleliga konsekvenser definitionen av dem resulterat i, med andra ord berörs här resandes historia, ursprung och kultur. Kapitlet behandlar kontinuerligt de olika diskurserna som gjort sig gällande i

³⁵ Lotte Rienacker, Peter Stray Jørgensen m.fl., *Att skriva en bra uppsats*, Malmö 2002, s. 224.

³⁶ Mats Alvesson, Kaj Sköldberg, *Tolkning och reflektion; Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, Lund 2000, s. 250.

³⁷ *Ibid.*, s.251.

forskningen av dem, hur betraktelsen av gruppen skiftat över tid via de benämningar man satt på dem, den historia man tillskrivit dem och tolkningen av deras kultur.

Kapitel 6 & 7: De begynnande delarna i detta avsnitt fördjupar sig i George Gmelchs fältundersökningar vilka belyser hur förändringen av rörligheten, bosättningsmönstret och sysselsättningen hos detta nomadiserande folk omvandlades under den förändringsprocess som det irländska samhället genomlevde med åtföljande industrialisering och urbanisering.

Vilka effekter handlandet, den politik som styrte behandlingen av Travellers de senaste 50 åren resulterat i dagsläget presenteras i avsnittet (7) som behandlar *Situationen idag*. Travellers sociala ställning behandlas utifrån två områden, identifikationspunkter, bostaden och arbetet, som jag valt att fokusera på för att se skillnaden till övriga samhället, de tjänar som identifikationspunkter därför att det är de områden som Travellers tydligaste marginalisering, förmodad, förgången eller i förändring, har hamnat i fokus.

Varför jag valt att koncentrera uppsatsens undersökande del till de senaste 50 åren beror på att det först fr.o.m. den tiden var som den irländska regeringen började behandla detta nomadiserande folk som en angelägenhet – först som ett problem och senare som ett folk drabbat av problem mer än andra. Samtidigt genomgick Irland under den här tidsperioden sina största omvälvande samhällsförändringar vilket medförde direkta konsekvenser och tvingade fram statliga lösningar för samhällsmedborgarna, därmed anbelangade det regeringen att på samma sätt fastställa vilka som var dess medborgare och vilken ställning de invånarna besitter.

Kapitel 8: I detta kapitel utgår jag från det faktum att vi idag lever i ett samhälle som är långt mer komplext än det som såg arbetarrörelsen födas. Vår tid kännetecknas av ett mångdimensionellt konfliktmönster, där konflikterna i det moderna samhället inte längre enbart kan förstås som en motsättning mellan arbete och kapital. ”Vi lever i en värld där globalisering, marknadsinflytande, migration och nya flexibla sätt att organisera arbetet påverkar människors vardagsliv. Våra sätt att tänka och agera påverkas av större skeenden omkring oss. Samtidigt växer nya sociala rörelser fram, människor formar sina identiteter i nya, främmande miljöer och hittar vägar att överleva i skuggan av samhälleligt tryck och reformer. 2000-talets människor lever i en värld som är global och lokal på samma gång och där olika perspektiv bryts mot och berikar varandra”.³⁸

Denna avslutande del i arbetet gör såtillvida ett avstamp med utgångspunkt i en tidsrumslig kontext som behandlar inte enbart följderna utan även framtiden och uppmanar till eftertanke angående den bästa vägen framåt – detta genom att återknyta till de teorier och analyser av vår egen kultur som möjligen kan ge svar på varför synen på resande så länge varit och fortfarande är vedertaget negativ. Samtidigt genomförs en betraktelse över vår egen västerländska kultur runtom i världen där nya sociala rörelser, nya livsstilar och nya krav gjort sig gällande. ”Den snabba samhällsomvandling vi genomlever är mer dramatisk än vi kanske inser. [där vissa forskare, förf.anm.] menar att ’grundläggande aspekter av den mänskliga erfarenheten just nu genomgår djupa förändringar och att det håller på att uppstå nya behov, tillsammans med nya krafter och nya risker. Allt detta påverkar upplevelsen av tid och rum, födelse och död, hälsa och sjukdom, den individuella och kollektiva existensens mening””.³⁹

I detta kapitel äger en förklaring rum angående hur det moderna samhället inte bara växt fram utan även hur, när, varför och vad som karaktäriserar det, därigenom åskådliggörs varför det irländska resandefolkets livsstil "kolliderat" med den nutida formaliserade västerländska livsstilen.

³⁸ Christina Garsten, Kerstin Sundman (red.), *Moderna människor: antropologiska perspektiv på samtiden*, Malmö 2003, bokens baksida.

³⁹ Alberto Melucci, *Nomader i nuet. Sociala rörelser och individuella behov i dagens samhälle*, 1992 Göteborg, bokens baksida.

2. Nomadism – en övergripande bakgrundsbeskrivning

De flesta av oss lever idag ungefär på samma sätt, vi bor på ett ställe, vi arbetar i relativ närhet – vi arbetar väldigt mycket – och vi specialiserar oss i ett allt mer komplext samhälle som ibland uppgår till flera miljoner individer i megastäder. Fattig som rik, vi har blivit individualister i gigantiska kollektiv, skulle man kanske kunna formulera det.

Men så har det inte alltid varit, tvärtom, under den mesta tiden av människans existens har vi varit jägare och samlare i små kollektiv, och senare följt våra djur till deras betesmarker. [- - -] Vi var vandrare – i ett par miljoner år. Människan föddes som nomad, och det har vi varit tills för bara några tusen år sedan. Därefter gick det riktigt fort – med jordbruket, städerna och industrialiseringen.

Dog därmed nomaden i oss redan då? Eller är människor som fortfarande lever lite grann som våra förfäder ett utdöende släkte? Eller är det så att nomaden lever i oss alla fortfarande eftersom det är det vi egentligen är?

Men nomaderna idag hotas av bl.a. civilisationens förbannelser som klimatförändringarna i södra Sahara [med extremvärme och ökenspridning, i Oceanien och Indiska Oceanen håller även många önationer på att slukas av havet, reds.anm.] och nomaderna i vårt eget samhälles utkant är nedvärderade och utstötta som t.ex. resandefolket i Storbritannien. Men varför fascinerar vi ändå av nomaderna [---], är nomadlivet en utdöende kultur eller finns nomaden kvar hos oss fastän i ny skepnad?⁴⁰

2.1 ”Vi är alla Odysseus”⁴¹ eller nomaden inom oss – om rörligheten idag

”Om du stannade upp och tänkte efter ett ögonblick, skulle du då gå med på att du ser ditt liv som en resa?” I en kulturdebattartikel i tidningen *Fjärde Världen* skriver Joel Eklund om hur vi tänker kring livet som en resa. Han hänvisar till språkforskarparet Lakoff och Johnsons bok ”*Metaphors We Live By*” som hävdar att många av de ”metaforer vi använder när vi tänker på våra liv: att vi kört fast, missat tåget eller att allt går som på räls – alla är förgreningar av en överordnad metafor: ’metaforen livet är en resa’.”⁴² Denna metafor är djupt förankrad i vår kultur, i många religioner (de första kristna kallade sig för Vägen, en andlig sökare är en pilgrim) inom litteraturen (Don Quijote, Candide), filosofin (Aristoteles gyllene medelväg) och har därjämte en romantisk tjuskraft som är svår att göra sig av med. Då ”den är så vacker.” Eklund menar att litteraturhistoriens romantiker var extra svaga för att betrakta livet som en resa, och skrev versepos där karaktärerna sökte sin plats både i sig själva och i den fysiska verkligheten. Men redan långt tidigare uppvisade två av Västerlandets tidigaste och viktigaste litterära verk en resemetaforisk nivå: Odyséen och Iliaden.⁴³ Att vara en nomad, en högrörlig person, har synnerligen under de senaste decennierna blivit något som förknippas med drömmen om en mera fri livsstil, som på många sätt funnit nya vägar i dagens globaliserade och informationsteknologiska samhälle (se bilaga 2 *Ett annat liv är möjligt*).

”Nomadens renässans” löd rubriken i tidningen *Metros* ledare torsdagen den 28 februari 2013, Kristian Borglund, redaktör för metrojobb.se skrev följande i sin kolumn: ”på Wikipedia beskrivs nomader som ’folkgrupper vars samhällsorganisation och försörjningsmönster är förbundna med ett icke bofast levnadssätt’. Tänk ändå att denna uråldriga livsstil får en renässans nu.” Vidare lyder sidans huvudrubrik ”Så blir du en *digital nomad*” med undertexten ”Vad sägs om att bli ’digital nomad’? Alltså, försörja dig helt via din laptop och mobiltelefon – så att du blir helt fri att jobba varifrån som helst.” Artikeln handlar om Fabian Mossberg som

⁴⁰ ”Moderna nomader”, *Korrespondenterna* SVT, 2012-03-20, programledare: Bengt Norborg.

⁴¹ Joel Eklund ”Vi är alla Odysseus”, *Fjärde Världen*, Ursprungsfolk & etniska minoriteter Nr 4/2012, s. 22-23.

⁴² Joel Eklund ”Vi är alla Odysseus”, *Fjärde Världen*, Ursprungsfolk & etniska minoriteter Nr 4/2012, s. 22.

⁴³ Joel Eklund ”Vi är alla Odysseus”, *Fjärde Världen*, Ursprungsfolk & etniska minoriteter Nr 4/2012, s. 23.

anammatt livsstilen, han berättar ifrån en strand på Goa i Indien, med datorn i knäet, att "många är så fångade i sina egna rutiner hemma. Jag var det också. Blev deprimerad och hittade på saker i vardagen 'för att härda ut'. Men jag vill inte vara en person som 'härda ut'. Som digital nomad blir man gladare och kan experimentera mer med tillvaron." Enligt artikeln är digitalt nomadliv en trend som bara växer. För varje år gör teknikutvecklingen att det blir enklare och billigare att jobba utan fast adress.⁴⁴

"Sedan 1900-talets sista decennier hyllas återigen rörligheten. Vi ska lära oss att bli lika mobila som det lättflyktiga kapitalet, teknologin och tjänsteproduktionen", framhåller Hazell.⁴⁵ Men så har det inte alltid varit, i bondesamhället och i viss mån också i industrisamhället var rotfasthet, disciplin och bundenhet till en viss trakt, gård eller arbetsplats ett ideal, liksom hyllandet av den egna nationen och dess symboler. Jonas Frykman, etnolog och professor vid Lunds Universitet, har beskrivit mentaliteten i dessa skilda tidsperioder, hur bl.a. det agrara samhällets konformism styrde invånarnas liv, att ju mer man var beroende av varandra, desto starkare blev trycket mot likformighet. Människor som avvek hörde till dem som lämnades utanför. Idealet var beständighet och tradition. Bondesamhället var alltså ett hårt kontrollerat samhälle där alla invånare berördes av dåtidens regelverk och hade till syfte att manifesteras att man ingick i samma enhet. Klarade man inte av att följa det eller helt enkelt inte ville göra det stöttes man ut. Livet i bondbyn följde dessutom ett mycket bestämt mönster med en rytm som bestämdes av årstid, sådd, skörd och djurhållning.⁴⁶ "Ännu vid 1800-talets början var den sociala mobiliteten låg och klassgränserna fasta", men i en snabbt föränderlig värld blev individen tvungen att skaffa sig andra sociala ankare än dem som grannskapet och kollektivet tidigare hade erbjudit. 1800- och 1900-talens samhällsomvandlingar ommöblerade inte bara i det fysiska landskapet utan även i det sociala landskapet, där den ökade geografiska rörligheten bidrog till att omdefiniera de sociala relationerna med nya koder som markerade identitet och klassgränser.⁴⁷

Det har alltid knutits starka föreställningar om social status kring både det bofasta och det rörliga sättet att leva skriver Hazell, förr betraktades den rörlige – luffaren, vagabonden, nasaren – som en typisk lågstatusperson. "Att inte ingå i nationen, att vara en »fosterlandslös sälle« var ett öde värre än döden", där dessa åsikter idag alltså håller på att förändras enligt Hazell.⁴⁸ Idag lever vi i ett allt rörligare samhälle, mycket tack vare de tekniska innovationer samt att transport och kommunikationstekniken i ett längre tidsperspektiv blivit allt snabbare, billigare och tillgängligare vilket gjort det möjligt att bemästra det geografiska rummet, att överbrygga avstånd och snabbt nå andra platser. För de välsituerade människorna i västvärlden lockar idag nya upplevelser som omväxling till trygghet och inrutat liv i kontorslandskap och radhus. Turistindustrin blomstrar och IT gör det möjligt att mentalt förflytta sig i en oändlig cyberspace.

Den ökade rörligheten mellan länder och världsdelar är en uppenbar del av de samhällsförändringar som brukar sammanfattas i begreppet globalisering. Vi har fått en kultur av hastighet, flöden och platsberoende. I framväxten av detta nätverkssamhälle, präglad av globalisering, spelar avstånden inte längre lika stor roll. Detta på bekostnad av det platsbundna, förankrade livet och de lokalt avgränsade verksamhetsfälten som lämnar plats för gränsöverskridande flöden av människor, varor och symboler – globalisering på bekostnad av det lokala, flexibilitet i tid och rum på bekostnad av stabilitet, virtualitet på bekostnad av

⁴⁴ Kristian Borglund, "Så blir du en 'digital nomad'", *Metro*, 2013-02-28, s. 16.

⁴⁵ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 18.

⁴⁶ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 35 f.; Jonas Frykman, Orvar Löfgren, *Den kultiverade människan*, Malmö 2004, s. 22, ff., 74 f.

⁴⁷ Jonas Frykman, Orvar Löfgren, *Den kultiverade människan*, s. 74-75.

⁴⁸ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 18.

realitet, platspolygami på bekostnad av platslojalitet.⁴⁹ Rörligheten idag har likväl på många sätt för vissa människor blivit nära förknippad med drömmen om ett mera fritt arbete, om att kunna bestämma om när och var man vill arbeta, och att inte vara bunden till en enda organisation och plats. Rörligheten är en del av föreställningen om ett arbete som skiljer sig från det klassiska lönearbetet, om ökad frihet och självbestämmande.⁵⁰ Denna rörlighetens transnationalisering har bl.a. bidragit till/möjliggjort framväxten av nomadiserade livsstilar, extremt högrörliga grupper i befolkningen – ”globala nomader” – vars kosmopolitiska livsstil på olika sätt antas driva på rörlighetsutvecklingen.⁵¹

En annan levnadsbana som på senare tid lyfts fram i termer av "nutida nomadyrken" på en mer lokal nivå är den mobilitet som förekommer inom ett yrkesutövande som olika typer av projektanställningar eller bemanningsbranschen. Det senare verksamhetsområdet har t.ex. socialantropologen Christina Garsten beskrivit som ett translokalt fält. För många människor som arbetar i bemanningsbranschen innebär den inbyggda rörligheten och anpassningen till marknadens krav att de bl.a. får lära sig att arbeta i en bransch med hög rörlighet mellan kunder, korta uppdrag och ständigt nya sociala miljöer och förväntningar i yrket. En aspekt som leder till att arbetet med andra ord blir diskontinuerligt i tid och rum. Diskontinuiteten i arbetet vid ett bemanningsföretag gör att antropologer därmed kallat organisationer av den här typen för en *translokalitet*, en organisation genomflätad av individer, ting och föreställningar i rörelse – där det just är rörligheten som är den centrala komponenten i arbetet för många som är verksamma inom bemanningsbranschen.

Arbetet som uthyrd konsult har dock länge framstått som "inget riktigt arbete", som något avvikande, annorlunda och "i skuggan av lönearbetet", en inkörsport in i arbetslivet. Därför menar Garsten att man på så vis kan betrakta flexibla anställningar av denna typ som finns inom bemanningsbranschen som i många stycken *betwixt and between* (i gliporna av) de rådande strukturerna på arbetsmarknaden, där det fasta lönearbetet fortfarande fungerar som norm, och därmed som en typ av arbete som på olika sätt avviker från den etablerade ordningen. Detta kan förstås mot bakgrund av att det fasta lönearbetet under lång tid fungerat som norm och ideologiskt verktyg i vårt samhälle. Föreställningen om det fasta lönearbetet var en central komponent i svensk arbetarrörelse och i byggandet av den moderna välfärdsstaten. Utifrån idén att arbete formar kollektiva identiteter och gemenskaper, integrerar individen i samhället och fostrar människor i viss riktning, har lönearbetet framstått som det önskvärda och normala.⁵² Sådana tankegångar accentuerar därmed att även om det förekommer en högre rörlighet bland vissa grupper – ”en extremt mobil elit med politisk och ekonomisk makt som lämnat nationella bildningar och lokala lojaliteter bakom sig och antingen blivit platslösa eller platspolygama”⁵³, eller ”unga äventyrslystna, främst [--- västerländska, förf.anm.] globetrotters som har som livselixir att jämt befinna sig på resande fot”⁵⁴ – fortsätter de flesta människor att leva efter mobilitetens motsats med stationära, lokalt bundna och regionalt begränsade liv med inga eller få resor utanför sitt lands gränser. Här ligger därför rörlighetens paradox ”om en av vår tids stora kännetecken är *globalisering och utvidgade kontakter med omvärlden*, så är en

⁴⁹ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 18-19; Frändberg, Thulin, Vilhelmson, *Rörlighetens omvandling: Om resor och virtuell kommunikation – mönster, drivkrafter, gränser*, s. 9, 81 ff., 66 ff., 76.

⁵⁰ Christina Garsten, "Nutida nomader: rörlighet och marknadskultur bland uthyrda konsulter", *Moderna människor: antropologiska perspektiv på samtiden*, red. Christina Garsten och Kerstin Sundman, s. 49-50

⁵¹ Frändberg, Thulin, Vilhelmson, *Rörlighetens omvandling: Om resor och virtuell kommunikation – mönster, drivkrafter, gränser*, s. 68, 12.

⁵² Christina Garsten, "Nutida nomader: rörlighet och marknadskultur bland uthyrda konsulter", *Moderna människor: antropologiska perspektiv på samtiden*, red. Christina Garsten och Kerstin Sundman, s. 39-60.

⁵³ Frändberg, Thulin, Vilhelmson, *Rörlighetens omvandling*, s. 81-82.

⁵⁴ Bo Hazell, *Resandefolket*, s. 20.

annan *inåtvändhet, privatisering och kontaktlöshet* mellan människor”⁵⁵, alltså tilltagande mobilitet och platslöshet jämte ökande platsbundenhet och orörlighet.

2.2 Olika kategorier av nomadism

Människorna var från början ett kringvandrande släkte som förflyttade sig från en trakt till en annan beroende på årstid och tillgång på villebråd. Successivt lärde vi oss odla säd och tämja djur. Att använda vissa djur till avel, mjölkning och åderlåtning och andra för slakt, och till att få hudar, senor, horn, tarmar, ull till kläder, redskap och, senare, även till musikinstrument. Sakta, under årtusenden, övergick vi till att bli bofasta. Kvar finns kring 50 miljoner människor som fortfarande har nomadism som livsform. Av dessa 50 miljoner nomader är 99,5 procent boskapskötare, medan återstoden är samlare och jägare, där dessa finns kvar på ett tiotal svårtillgängliga platser i världen. Den tredje typen är så kallade socioekonomiska nomader, människor vars nomadism styrs av sociala skäl, samt vilka kan ingå i olika etniska minoritetsfolk, ursprungsfolk eller andra marginaliserade grupper med varierande etnisk bakgrund i vad som benämns som de *peripatetiska folkgrupperna*, vilka också utgör denna uppsats studieobjekt.⁵⁶

Det finns olika former för utövande av nomadism, helnomader flyttar kontinuerligt, med hela familjen, under hela året. Halv- (eller semi-)nomader är fastboende under delar av året eller har bofast familj. De flesta av världens nomader har boskap och kallas *pastoral nomader*. Boskapsnomaderna, som finns inom olika geografiska områden på jordklotet, följer sina djurs vandringar. För dessa gäller alltså oftast att det är djurens behov som styr, "renarna visar vägen". Tidigare var många av de cirkumpolära folken⁵⁷ (se figur 1) som samerna i Norge, Sverige, Finland och på Kolahalvön i Ryssland nomader. De följde renarna på deras väg från sommar- till vintervistet, men från andra hälften av 1900-talet medförde bättre kommunikationer att de kunde börja pendla mellan renskötseln och en fast bostad, eller åtminstone ett fast basläger.

⁵⁵ Frändberg, Thulin, Wilhelmson, *Rörlighetens omvandling*, s. 10.

⁵⁶ Gunborg A Lindholm, *Vägarnas folk: De resande och deras livsvärld*, s. 34.

⁵⁷ Cirkumpolära folk, folk som bor i det norra cirkumpolära området, dvs. de arktiska och subarktiska tundre- och skogsområdena i norra Eurasien och norra Nordamerika samt på Grönland, <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/kort/cirkumpol%C3%A4ra-folk>, 2013-05-02.

Figur 1. Karta över Arktis administrativa gränser. Människorna i Arktis kallas ibland för cirkumpolära folk, vilket betyder folk som lever runt Nordpolen. Men beroende på hur långt söderut från polen man går, desto fler människor stöter man på. Man måste alltid vara ytterst försiktig när man talar om gränser och om vilka arktiska eller cirkumpolära folk som lever i det ena eller andra området. Därför är det alltid en definitionsfråga vilka som kan och bör – och även vill – räknas som arktiska folk. Tydliga politiska och etnografiska gränslinjer överensstämmer långtifrån alltid med hur ursprungsbefolkningarna själva levt och lever – samt hur de ser på och uppfattar sig själva.⁵⁸

Bland de pastorala nomaderna i både avlägsna trakter samt tredje världen – främst i Afrikas och Centralasiens halvtorra områden, finns också de som tillämpar *transhumance*⁵⁹,

⁵⁸ http://www.polarisen.se/images/stories/manniskor/Administrativa_grnser_i_Arktis_svensk_text.jpg, 2014-04-18, <http://www.polarisen.se/kulturen/ursprungsfolken-i-arktisk>, 2014-04-19.

⁵⁹ *Transhumance*, form av boskapsskötsel som innebär att boskap och herdor återvänder till samma betesmarker år efter år. Det är vanligen en säsongsmässig förflyttning av människor med deras boskap mellan fasta sommar- och vinter beten. *Vertikal transhumance* innebär förflyttning mellan högre belägna beten på sommaren och lägre belägna beten på vintern. *Horisontell transhumance* dikteras av säsongsmässiga förhållanden, t.ex. att det under regnperioder är fördelaktigt att utnyttja ett visst områdes betestillgångar, medan däremot torra perioder ställer andra krav på betesmarker och vattentillgång. <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/transhumance>, <http://sv.wikipedia.org/wiki/Transhumance>, 2013-05-02.

påminnande om vårt traditionella fäbodsystem, då hela familjen flyttar med sin boskap mellan ett läger för torrtiden och ett för regnperioden, med fasta bostäder på båda platserna och ibland kombinerat med ett blygsamt jordbruk.⁶⁰ Om nomaderna i t.ex. Sydsudan berättar *Korrespondenterna*:

De rör sig själva, arbetar bara så mycket som det behövs för att klara livhanken – ofta väldigt lite, precis som sina förfäder, några timmar om dagen. Det är bra för dem att flytta runt. Boskapen får nya betesmarker och människorna hittar vatten. Och så blir alla dagar *nya* dagar, man lever på, det finns en *rytm* men inte alltid någon *rutin*. Och även om steget till oss i västvärlden känns långt, så finns numera dom moderna nomaderna överallt, alltså dom från vår egen kultur som lever några år på ett ställe för att sen dra vidare.⁶¹

De nomader som inte har boskap, och som inte stannat kvar på den mest ursprungliga livsformen som samlare och jägare, utgörs sålunda av den tredje kategorin av nomader – de s.k. socioekonomiska nomaderna. Till dessa kan man räkna dem som har yrken vilka kräver att de förflyttar sig beroende på efterfrågan på de varor och tjänster som de erbjuder. I vår västerländska kultur kan det gälla vissa typer av affärsmän lika väl som sjömän, rallare, motorvägsbyggare och oljeplattformarbetare.

Bland vissa etniska grupper är socioekonomisk nomadism vanligare än hos andra. Det gäller inte minst de resande och olika romska grupper. När jag första gången hörde talas om *Irish Travellers* (resandefolket på Irland), väcktes en stark nyfikenhet, mest p.g.a. att jag aldrig tidigare hade hört talas om detta nomadiserande folkslag som kommer ifrån Irland. Det fascinerade mig att det i Europa i en modern västerländsk kultur fortfarande existerade nomader – eller åtminstone personer med en kulturyttring definierad av ett icke materiellt värdesystem, alltså ett folk vars mentalitet alltjämt är färgad av deras gamla nomadiska livsstil, traditioner och livsåskådning – även om de med tiden tvingats anta en alltmer bofast levnadsform. En angelägenhet som visar på att även denna nomadkultur sakta håller på att upplösas, alterneras och försvinna, åtminstone om man inte aktualiserar och arbetar för att stärka detta folks identitet, kultur och plats inom såväl historien som i samhället. Berättelsen om de irländska resandefolket är därför också en berättelse om det förakt som riktats mot denna folkgrupp från det omgivande samhället. Redan de beteckningar som sattes på dem var laddade med negativa attityder. Ord som förlorade sin ursprungsbetydelse blev efter hand enbart nedvärderande uttryck – en skamstämpel – på människor som i vissa fall till sitt utseende och sätt att leva skilde sig från majoritetsbefolkningen. Resande har varit en del av samhället i hundratals år. Men den senaste tiden har de mer än någonsin frusits ut och stötts bort. Många bofasta förstår inte alltid hur fördomarna tar sig uttryck och många inser inte alltid vad det handlar om. Vilket är det som är problemet med institutionaliserad rasism, det blir en blind fläck.

Historiskt har flertalet av de socioekonomiska nomaderna försörjt sig på att tillverka saker, bedriva handel eller erbjuda den bofasta befolkningen vissa typer av tjänster. För att hitta nya marknader tvingades de förflytta sig från plats till plats. Förföljelser och trakasserier är andra orsaker som bidragit till att de ständigt drivits vidare, utan möjlighet att bli bofasta om så för en tid. Oavsett om resandefolket befann sig i Irland, Skottland, England, Frankrike eller även i Skandinavien, förblev vägen deras hem. Vägen har alltid stått för trygghet och räddning undan hat och förföljelser, men också för framtidshopp, en längtan efter friheten i naturen med nejden i sina skiftande miljöer, samt möjligen ett bättre liv bakom nästa vägkrök, i nästa stad eller i landet bortom bergen⁶², samtidigt har det också handlat "om att inordna sig eller inte, och

⁶⁰ Anders Källgård, Sixten Haraldson, *Öfolk, snöfolk och nomader*, s. 51, 127-128; Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, Stockholm 2002, s. 17.

⁶¹ "Moderna nomader", *Korrespondenterna* SVT, 2012-03-20, programledare: Bengt Norborg.

⁶² Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 17-18.

nomaderna vill själva bestämma hur deras väg skall se ut, och rörelsen i sig är troligen en mening med livet."⁶³

2.3 Peripatetiska folkgrupper

Antalet nomader sjunker långsamt i världen, och framför allt antalet helnomader. De nomader som inte har boskap, som alltså stannat kvar på den mest ursprungliga livsformen, som samlare och jägare, tillhör de mest hotade. Men än idag förekommer dock människor vilka fortsatt leva som nomader och fortfarande anpassar sig till omgivningen för sin överlevnad och utkomst, även om de hela tiden minskar i numerärt läge. Etnologen Gunborg A Lindholm berättar att hon i början av 1980-talet kom i kontakt med "människor som folk i allmänhet kallade tattare men som själva kallade sig resande." För många i den senaste generation är emellertid beteckningen idag tämligen främmande och obekant men "för de äldre är begreppet välbekant och mytomspunnet. Förr såg man dem ofta på resande fot och reste de inte höll de på med sysslor som uppfattades som udda. De var gårdfarihandlare, skrot- och hästhandlare eller artister av olika slag. De höll sig för sig själva och i folks föreställningar var de svartmuskiga, farliga och kunde tala ett obegripligt språk"⁶⁴, skriver Lindholm.

Närvaron av kringvandrande grupper som levde på handel och hantverk i det medeltida Europa (yrkesgruppen underhållare ingick i denna kategori såsom kringvandrande spelmän, gycklare och apförelisare) verkar tämligen väl dokumenterad, och hur länge det har förekommit kringvandrande grupper med en speciell typ av yrkesutövning är svårt att säga menar Lindholm, men i Europa är det dokumenterat åtminstone från Karl den stores tid (742-814). Dessa kringvandrande, i olika länder, tillhör det man numera benämner som *peripatetiska grupper* (av grekiskans *peripatein*: promenera omkring; peripatetiker var medlemmar av Aristoteles krets i Athen, som kallades *peripatetiska* skolan därför att undervisningen ägde rum under vandring i Lykeion). Byzantinska författare omnämnde kringvandrande kittelflickare redan på 700-talet, de förekommer även i en österrikisk bibelparagraf från 1100-talet, och med säkerhet har det existerat, som redan nämnts ovan, kringvandrande hästhandlare och metallarbetare i Karl den stores rike. I 1100-talets Irland och Skottland förekom *tyngers* och i början av 1300-talet var nomader med namnet *sculuara* ämne för den svenska kungen Birger Magnussons utfärdade förordning "mot främmande landstrykare som kallades *sculuara*. Alla kringstrykande ålades att inom en viss tid skaffa sig tjänst om de inte skulle bli förvisade ur landet samt mista öron och egendom.[- - -] Kittelflickarens hantverk räknades i många länder till de 'ohederliga' yrkena." Språkvetaren R. Pipping i Lindholms avhandling pekar på att det före romernas intåg till Sverige 1512 funnits kringvandrande kittelflickare som kanske delvis var av främmande ursprung. Däröfver vittnar just 1300-talets stadganden i Västgötalagen samt Birgers Magnussons brev, vilket Pipping anser "tyder på att det har funnits en talrik klass av vagabonder."⁶⁵

På 1950-talet skrev religionshistorikern Torgny Segerstedt i *Dagens Nyheter*, som Bo Hazell hänvisar till i sin artikel om resandes liv, att "de resande är en socio-ekonomisk grupp" där Segerstedt menade att de resande inte var någon ras eller etnisk minoritet utan en social eller sociologisk grupp. Under 1990-talet åsyftar etnologen Gunborg A. Lindholm att resandekulturen är en logiskt uppbyggd social gruppkultur, som har utbildats och bevarats sedan generationer tillbaka.⁶⁶

⁶³ Korrespondenterna SVT, "Moderna nomader", programledare: Bengt Norborg, 2012-03-20.

⁶⁴ Gunborg A Lindholm, *Vägarnas folk: De resande och deras livsvärld*, s. 11.

⁶⁵ *Ibid.*, s. 38, 37.

⁶⁶ Bo Hazell, "Ur de resandes liv: om tillvaron idag och spekulationerna om deras härkomst", *Multiethnica: meddelande från centrum för multietnisk forskning Uppsala universitet*, nr. 21/22 1997, s. 5-6.

2.3.1 Kommersiell nomadism

Det var under 1970-talet som begreppet peripatetisk på allvar växte fram och myntades i samband med att forskare i sin definition av nomader hade börjat föra in kommersiell nomadism. Termen slog sedan på allvar rot inom den antropologiska diskursen på 1980-talet där man belyste peripatetiska minoriteter inom ett tvärkulturellt och interkulturellt perspektiv. Enligt *Encyclopedia of World Cultures, Volume IV, Europe*, 1992, som Lindholm hänvisar till förekommer det tre viktiga utmärkande egenskaper hos peripatetiska grupper, kännetecknena är: rumslig rörlighet, försörjning baserad på att sälja varor och/eller tjänster utanför gruppen samt endogami⁶⁷. Med sådana grupper syftar man i allmänhet på resande och romer. Skillnaden mellan dessa två kategorier ligger emellertid i ursprunget. De förra antas vara ursprungliga européer medan de senare antas komma från Indien. Emedan härstamningen inte alltid är verifierbar har en del forskare och samhällen (t.ex. i England) slagit samman de två termerna till "Traveller - Gypsies", en aspekt som antagligen visar på de förvånansvärt stora likheter som kan uppstå när grupper lever under likartade socioekonomiska omständigheter trots avsaknaden av släktskap menar Lindholm. Distinktionen mellan dessa två grupper är dock viktig att bibehålla menar antropologen Aparna Rao som är den stora uttolkaren av det peripatetiska begreppet, hon pekar på hur fel det är att blanda ihop dessa folkslag då det råder stor diskrepans mellan dessa "de peripatetiska grupperna har varierande etnisk bakgrund och talar olika språk.[- -] Varje peripatetisk grupp är i sin kulturella omgivning vanligen en etnisk minoritetsgrupp och av ett annat etniskt ursprung än sina kunder. Även om så inte är fallet betraktas de ofta som främlingar vilket pekar på deras marginella ställning."⁶⁸ Över hela världen har det länge förelegat en tendens att benämna icke-födoproducerande endogamiska samhällen för zigenare (ett tidigare namn på folkgruppen romer med pejorativ betydelse idag) eller lösdrivare och luffare. Men alla romer är inte nomader, på samma sätt som alla icke-pastorala och icke-jagande nomader inte är romer, eller resande fördenskull. I många samhällen har man ändå fördömt dem vilket ofta resulterat i moraliska och religiösa ideologier som förkastat dem och lett till att gemensamma lagar utfärdats mot dem.

Peripatetiker är skriver Lindholm, enligt Rao, som helhet en socio - ekonomisk kategori samt en etnisk enhet och utgör en minoritet var de än befinner sig. Man kan indela den peripatetiska strategin enligt två pregnanta nivåer: den *ekonomiska nivån* består av rumslig rörlighet med en flyktig kommersialism, medan den *sociala nivån* inbegriper endogami. Den rumsliga rörligheten varierar från grupp till grupp. De är icke-producenter av föda, är kringvandrande och försörjer sig i huvudsak på att sälja varor och/eller mer eller mindre specialiserade tjänster åt bofasta kunder och/eller nomader. Ett fåtal äger lite land och har hus eller är herdar. Några kan även vara jägare eller samlare, men den primära sysselsättningen härleder från en tidsmässigt utdragen kommersialism. I kontrast till pastorala nomader, jägare och samlare får de peripatetiska därmed sin föda främst från och genom annan mänsklig population, men i paritet med herdar och jägare använder de peripatetiska sig av rumslig rörlighet och en egen strategi för att maximera sina fördelar. En annan gemensam faktor med de olika nomadfolken är ett säsongbetonat hopplappande av olika resurser. Vad anbelangar peripatetiska grupper vidmakthållande av kulturen så använder de sig av självpåtagna etniska markörer där de vanligaste är språk, härstamning och religion.

⁶⁷ **Endogami**, *ingifte*, (mots. Exogami, utgifte) norm om eller tendens till giftermål endast inom en bestämd grupp eller social kategori. Genom att betona gränstragningar mellan olika kategorier av människor fungerar endogami ofta som ett uttryck för social eller etnisk identitet, som exempelvis hos indiska kaster eller judiska minoriteter. Lokal endogami kan uppstå som en reaktion på demografiska störningar, som vid drastiska befolkningsminskningar eller då tidigare fungerande allians- och utbytessystem brutit samman, <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/endogami>, 2013-05-04.

⁶⁸ Gunborg A Lindholm, *Vägarnas folk: De resande och deras livsvärld*, s. 34, 35.

2.3.2 Relationen/interaktionen mellan peripatetiker och storsamhället

Peripatetiker spelar skiftande roller i det omgivande samhället samtidigt som de följer en migrationscykel som är avhängig av deras kunders, antingen det gäller en jordbruksbefolkning eller andra nomader. De är i stor utsträckning därför beroende av demografiska fakta samt befolkningens acceptans och tolerans om samspelet dem emellan skall fungera på ett friktionsfritt sätt. Interaktionen mellan peripatetiker och storsamhället bör, enligt Rao, betraktas som om behovet låg i en mångsidig och varierande skala. "Interaktionen pekar på ett mellanting mellan symbios och parasitism. De flesta fallen ligger mellan dessa extrema yttringar." Den sistnämnda termens negativa definition av dessa folk, vilka karakteriserar dem i form av ett slags snyltare eller utsugare samt genom en definition av något som de saknar men som vi har, är dock ur allmän synpunkt mindre tillfredsställande. Rao nyanserar detta genom förklaringen att peripatetiker har två skiftande förhållningssätt till sina kunder. "Dels angränsande och oberoende, då de besöker sina kunder med mer eller mindre regelbundna intervaller. Dels vidfästade och beroende, där det finns ett patron - klient förhållande till ett antal kunder."⁶⁹

2.3.3 Kort om några olika resandefolk runtom i Europa

Resandekulturen har haft stor överlevnadskraft p.g.a. av sin utsatthet och intensiva livsstil. Men också p.g.a. individernas förmåga att anpassa sig till nya livsvillkor i takt med samhällsutvecklingen. De resandes kultur finns faktiskt kvar bland oss fortfarande, menar Lindholm, något som man märker i studiet av den ursprungliga geografiska fördelningen av olika resandegrupper, som bl.a. är samlad till vissa regioner: Irland, Skottland, Skandinavien (utom Finland), norra Alperna och en korridor längs Alsace - Lorraine - Rehn och Nederländerna (se bilaga 1 för fler resandefolkgrupper i Europa). I olika regioner har också namnen på dessa folk varierat, i Norge betecknas de som *reisende*, olika landsändar har dock olika benämningar – negativa som positiva, *fant*, *splint*, *fark*, *fuss*, *omsteiferer*, *tatere*, *taper*, *storvandriar*, *småvandriar* m.m., i Danmark kallas de förutom *reisende*, *kjæltringer*, *natmandsfolk*, *skøjere* etc., på de brittiska öarna *Tinkers* men nämns numera som *Travellers*, på senare år har de själva dock åter börjat använda en ålderdomlig benämning – *Pavee*. I Nederländerna figurerar *woonwagenbewonen* (husvagnsboende) och i Frankrike finns *Voyageurs*, eller *Nomades* som de också kallas, och i Tyskland förekommer *Jenisch* folket, i Spanien *Mercheros*. Slutsatser om huruvida alla dessa resandegrupper har släktskap med varandra, har Lindholm inte vågat dra, då behövs klart djupare studier i ämnet menar hon, och samma sak gäller när det rör frågan om deras ursprung. Frågan om var resande kommer ifrån har många forskare ändå ställt så länge det forskats om denna folkgrupp. Och svaren har varierat från en tid till annan. Bland de olika resandefolken själva är frågan om ursprunget mycket kontroversiell, och det förekommer även flera olika teorier där, menar Bo Hazell som träffat många resande under sitt studium av dem.⁷⁰

2.4 Olika resandefolkgrupper på de Brittiska öarna

År 2000 grundades *The Irish Traveller Movement*⁷¹ i Storbritannien (ITMB), de beskriver sig på sin hemsida som:

⁶⁹ Ibid., s. 35.

⁷⁰ Gunborg A Lindholm, *Vägarnas folk: De resande och deras livsvärld*, s. 246; Bo Hazell, "Ur de resandes liv: om tillvaron idag och spekulationerna om deras härkomst", *Multiethnica* 21/22 1997, s. 4; Donald Kenrick, "Irish Travellers – A Unique Phenomenon in Europe?", *Irish travellers: Culture and ethnicity*, red. May McCann, Séamus Ó Síocháin, Joseph Ruane, s. 20ff.

⁷¹ ITM, *Irish Traveller Movement*, bildat 1990 är den motstånds- och rättighetsrörelse som finns på Irland som många tidigare såväl som senare organisationer är anslutna till. Organisationen gör inte anspråk på land och

a national second tier community development charity working to raise the capacity and social inclusion of the Irish Traveller community in Britain. [- - -] ITMB act as a bridge builder bringing the Traveller communities, service providers and policy makers together, thereby stimulating debate and promoting forward-looking strategies to promote increased race equality, civic engagement, inclusion, service provision and community cohesion.

Enligt ITMB är irländska resande (Irish Travellers) bara en av de grupper som inkluderas i termen "Travellers" (resande); det är en vanlig förekommande benämning som innefattar människor från en mängd av olika grupper, som alla är eller har varit nomader. Huvudparten av dessa grupper på de Brittiska öarna är:

- English Gypsies
- Romany Gypsy refugees and asylum seekers
- Irish Travellers
- Fairground and Show people
- Scottish Travellers
- Bargee and water craft Travellers
- Welsh Travellers
- New Travellers (människor från det bofasta samhället med ursprung i 1960-talets Hippie-rörelse)
- Circus People⁷²

Antropologen Cathy Kiddle har utifrån dessa sammanställt, preciserat och beskrivit fyra olika sociala (under)grupperingar inom och med rötter från Traveller samhället i dagens Storbritannien. Det är sådana Traveller grupper som alla har en distinkt historia, språk, kultur och ett särskiljande levnadssätt.

- **Scottish/Gypsy/Roma/Irish Travellers**
- **Circus Travellers**
- **Fairground Travellers/Showmen**
- **New Travellers**

2.4.1 Scottish/Gypsy/Roma/Irish Travellers

Denna folkgrupp tillhör Skottlands äldsta infödda etniska minoritetsbefolkning, Gypsies/Travellers, utgörs av familjesamhällen vilka på olika sätt definierar sig själva som antingen skotska resande eller romska resande. I England uppträder Gypsy/Traveller familjer som antingen helnomader eller halv- (semi-)nomader. De har en hel del olika resmönster. Vissa färdas efter arbete endast säsongsbetonat utifrån en hemmabas, den fasta bostaden, och kan uppehålla sig inom ett viss begränsat geografiskt område. Andra förflyttar sig istället vitt genom hela landet i sitt ekipage. Medan andra återigen inte har någon hemmahörande bas och reser hela året om. Mycket utav resandets intention ligger i att finna arbete, men likaså bevistar många Gypsy/Travellers traditionella marknader för att vidmakthålla deras sociala kontaktnät. Vid andra tillfällen sluter långväga familjemedlemmar upp för att fira bröllop eller för att

ägande, men medborgerliga rättigheter och använder sig inte av metoder såsom direkt aktion, istället har det stora motståndet framförallt varit lobbyism, informationskampanjer, seminarier och dylikt. [Karin Zackari, *Problemet Travellers för irländska staten - skapandet av etnicitet*, s. 16,

<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1321100&fileId=1321101>, 2013-02-13.]

⁷² <http://irishtraveller.org.uk/about-us/>; <http://irishtraveller.org.uk/find-out-about-irish-travellers/history-and-culture/>, 2013-05-21.

stötta varandra vid svåra tider. Irländska och skotska resande brukar på liknande sätt förflytta sig landet runt där man följer efter arbetstillfällena och närvarar vid kulturella sammankomster.

2.4.2 Circus Travellers

Utöver dessa familjer finns resande cirkussällskap, som turnerar med sina föreställningar säsongvis eller under hela året, ibland stannar de blott under så få som tre dagar på ett ställe. Somliga cirkusar har en egen bas under vintern där de brukar uppehålla sig under några veckor, medan andra ständigt befinner sig på resande fot, förflyttar sig konstant. Cirkusplatserna eller lägren följer inget regelbundet mönster, och det är därmed sannolikt att de nästföljande rutterna brukar skilja sig från år till år.

2.4.3 Fairground Travellers/Showmen

En annan utmärkande grupp i England är resande underhållare – estradörer, teatersällskap (showmen), vilka färdas med sin nöjesplatsrörelse från en stad till nästa under många månader på året, de för med sig nöjeslivet till diverse ortsbegivenheter som festivaler, marknader och regattor. Flertalet av Showfolket har sina egna vinter depåer där de kan stanna för ett tag och rusta upp sin utrustning och förbereda sig inför nästkommande resor. Samma familjer närvarar ofta vid samma marknadsplatser vid samma tid på året från en generation till en nästa. I Skottland kallas detta folk *Travelling showpeople* medan den mera officiella benämningen är *occupational travellers*. På liknande vis bringar de nöjesfält, föreställningar och festliga marknader till Skottlands många byar och städer. De definierar sig själva i form av affärsrelaterande sällskap/samfund (eng. *business communities*), och inte som en etnisk minoritet. Dessa familjer är till största delen Glasgowhemmahörande och precis som cirkus folket har de länge varit en del av Skottlands mångfasetterad kulturliv. Familjerna reser vanligen runt Skottland, övriga delar av Storbritannien, Europa men också längre.

2.4.4 New Travellers

Under de senaste 20 åren i England har nya grupper av Travellers, uppväxta inom det bofasta samhället, anammat nomadiska livsstilar, antingen självvalt eller nödgat som en konsekvens av ekonomiska eller sociala omständigheter. Dessa människor eller familjeenkla har sällan lagliga platser att stanna på vilket därmed medfört att en rad avhysningar till största delen påtvingat deras rörlighet. I Skottland omfattas däremot denna grupp av familjer vilka lånar från den traditionella Travellers livsstilen i organiserandet av egna distinkt utpräglade samhällen. Framväxta med utgångspunkt i 1900-talets medborgarrättsrörelse, är folkgruppen New Travellers allmänt förenade genom en ömsesidigt gemensam filosofi eller synsätt, inställning till livet, och tenderar till att leva i randområdena, utkanterna av samhället. Det råder ingen större generell kännedom om dessa gruppers beskaffenhet – huruvida storlek/struktur, karaktär, natur, egenskaper eller hur sammansättningen av dessa samhällen i Skottland är utformade, men New Travellers är sannolikt mer benägna än Traveller/Gypsy eller Resande Showfolk att välja hemundervisning åt sina barn.⁷³

⁷³ Cathy Kiddle, "Paradoxes in Policy: Mixed Messages for Fairground and Gypsy Traveller Families in England", s. 146-147, Pauline Padfield och Gillian Cameron, "Inclusive Education for Children and Young People with Interrupted Learning in Scotland", s. 30, *Traveller, nomadic, and migrant education*, red. Patrick Alan Danaher, Máirín Kenny, Judith Remy Leder.

3. Teoretiskt ramverk

I detta kapitel som är tänkt att fungera som ett teoretiskt ramverk för uppsatsen, beskrivs bland annat teoriska utgångspunkter utifrån geografiämnets perspektiv – den humanistiska geografin och platsbegreppet. I och med att detta arbete är en integrativ ansats i en komparativ kulturforskning krävs även teorier för analysen av det västerländska samtida samhället. Dessa tar avstamp utifrån sociologins klassiska teoribildning i Durkheims och Webers teorier vilka belyser struktur/aktör perspektivet och analyserar samt förklarar det som kännetecknar det moderna samhället.

3.1 Den humanistiska geografin & plats som socialt/kulturellt läge

Inom den humanistiska geografin som är en inriktning inom kulturgeografi utgår man från människan som meningsskapande och handlande subjekt. Här försöker man att förstå individen med hjälp av humanistiska filosofier och metoder hämtade från humaniora vilka på så sätt skall bidra till att problematisera rumsbegreppet – något som haft särskild betydelse för framväxten av kulturgeografins ämnesteori, samtidigt som man utvecklat ett eget platsbegrepp som alternativ.

Även om rum är ett grundläggande och centralt ämnesteoretiskt begrepp i kulturgeografi så finns det inte en generell definition av rum. Istället förekommer det flera olika rumsuppfattningar som riktar in sig på sinsemellan olika aspekter av världen. Dessa kan vara *fysiska* rum, *sociala* rum och *mentala* rum. Det finns rum med en bestämd, varaktig och fast lokalisering, men det finns också andra rum, som exempelvis sociala, ekonomiska eller virtuella som det är svårare att ge en sådan motsvarande fast och/eller konstant placering. Ett *socialt rum*, såsom ett möte mellan två människor i en stad kan uppstå på en plats och äga rum enbart under en kort tid. Man kan fördensull anta att platsen som fysiskt rum där det sociala mötet utspelar sig fortfarande finns kvar efter det att människorna har lämnat den, men att det sociala rummet upphör att existera. Om man baserar den rumsliga kategoriseringen på en social ontologi⁷⁴, dvs. samhället består av sociala relationer, kan vi få en indelning i privata, halvprivata och offentliga rum.

Den humanistiska geografin utvecklades i opposition till kulturgeografi som rumsvetenskap, så till vida att man kritiserade rumsvetenskapens positivistiska vetenskapsideal. Den humanistiska geografin bidrog till att kulturgeografi i allt högre grad började studera andra omgivningar än de som bestod av jordytans materialiteter och som traditionellt hade betraktats som rum inom ämnet. Av lika stor betydelse för kunskapen om rumsligt beteende menade man var sociala, kulturella, ekonomiska och andra rum. Människan som geografisk aktör blev relevant och legitim att studera, varigenom rumsbegreppet både utvecklades och problematiserades. Idéhistoriska och teoretiska strömningar som idealism, fenomenologi, existentialism, hermeneutik och pragmatism var viktiga inspirationskällor under 1970-talet då humanistisk geografi fick ett uppsving.

3.2 Platsbegreppet

Den humanistiskt inriktade geografin såg det som sin uppgift att tolka och förstå människors subjektiva tankar, intentioner och handlingar, snarare än att finna objektiva lagar eller förklaringar till deras rumsliga beteende. Förutom att man skulle utgå från människans subjektiva uppfattningar, tolkningar och känslor blev även *platsen* ett återaktuellt begrepp. Platsbegreppet inom kulturgeografin skiljer sig således åt från den all dagliga användningen av ordet. Plats är en tillsynes enkel term, men samtidigt mångbottnad och komplex, helt beroende

⁷⁴ Ontologi = läran om tillvarons väsen.

på utgångspunkt. Med "plats" menas alltså inte enbart den fysiska lokalen utan också andra dimensioner såsom olika sociala och kulturella aspekter. Sammanhangen i vilka begreppet diskuteras varierar, vilket olika geografiska diskursers uppfattningar och tillämpning av platsbegreppet visar då plats går att betrakta och problematisera på många olika sätt. Begreppet tolkas olika hos olika forskare beroende på teoretisk hemvist, och det sätts ofta i kontrast till begreppet "rum". Således är inte platsbegreppet okontroversiellt, det har använts inom flera olika ämnesteoretiska diskurser men med olika innehåll. I den humanistiska geografin började begreppet plats att användas för att fånga *mening, upplevelse, intentionalitet, känslomässiga band* och andra aspekter som var viktiga för människan och som rumsbegreppet inte ansågs kunna fånga. Innebörden av platsbegreppet har förändrats över tid på det sätt att platser nu i allt mindre grad tillskrivs egna inneboende essenser eller väsen och allt mer har kommit att betraktas som sociala konstruktioner. Begreppet plats kan också innebära en lokalisering i rummet utifrån antingen en materiell eller symbolisk mening.⁷⁵

Plats har emellertid fortsatt problematiseras i fler relationistiska, relativa och absoluta sammanhang och på så sätt utvecklats till ett öppet begrepp relevant efter vilka faktorer och relationer som belyses, detta har lockat en ny skara användare och förespråkare för platsbegreppet. Inom geografin förekommer därför olika platsuppfattningar, vilka reflekterar olika geografiska diskursers ståndpunkter. Platsbegreppet är ständigt omstritt och uppfattningarna går isär om vad som utgör och påverkar plats och vilket platsbegreppets syfte är. Att plats emellertid har betydelse är kanske den enda samstämmighet som råder kring begreppet, samtidigt är dock ifrågasättandet och begreppsutvecklingen inte på något sätt en nyhet då geografin har en lång historia av ambivalens kring platsbegreppet.

I förståelse av en varierad samt i sig ständigt föränderlig värld är ett begrepp som plats ändå centralt. Uppfattning av plats kräver, precis som vår kunskap om världen, en ständig återupptäckning och problematisering.⁷⁶

3.2.1 Plats som socialt/kulturellt läge

Med denna platsuppfattning avses en sociokulturell lokalisering. I definitioner av vad som utmärker en samhällsgrupp anges ofta "plats, läge" som referensram: människor är förbundna i kraft av den geografiska lokaliseringen. För irländska resande och/eller peripatetiska folkgrupper (socioekonomiska/kommersiella nomader) överlag äger emellertid gruppens lokalisering traditionellt rum inom familjenätverket, alltså inte någon bestämd plats. Således är den materiella, fysiska platsen inte central här.⁷⁷ Plats är istället metaforisk; den representerar den geografiska lokaliseringen av social aktivitet. Här studeras följaktligen inte platsens identitet (platsens karaktäristik) utan hur olika individer och grupper uppträder olika på olika platser inom en geografisk yta. Plats sammanbinder här en geografisk kontext med socialt agerande. Olika människor har olika positionalitet inom maktförhållandena på platsen; platserna har olika funktioner och tillskriver således olika sociala roller och regelverk för vad som är godtagbart agerande i den sociala interaktionen på platsen, därför ser olika individers positionalitet olika ut efter t.ex. socialgrupp, etnisk bakgrund, kön, sexualitet etc.

Den här platsuppfattningen tillämpas främst av samhällsforskare och är ett platsbegrepp som uppkommit utanför geografiämnet. Socialantropologi/kulturanthropologi (även kallad etnografi) är det vetenskapliga studiet av kultur- och samhällstyper och av människan som

⁷⁵ Martin Gren, Per-Olof Hallin, *Kulturgeografi en ämnesteoretisk introduktion*, Malmö 2003, s. 14, 18, 133 ff.

⁷⁶ Lynn A. Staeheli, "Place", *A Companion to Political Geography*, red. John Agnew, Katharyne Mitchell, Gerard Toal, Blackwell Publishing USA, Storbritannien, Australien 2008, s. 160; Gustav Berry, *Socknen – den plats vi är: en studie om platsuppfattning i Ydre kommun*, Linköpings Universitet, (D-uppsats) s. 18, <http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:346985/FULLTEXT01.pdf>, 2014-01-28.

⁷⁷ Máirín Kenny och Alice Binchy, "Irish Travellers, Identity and the Education System", *Traveller, nomadic, and migrant education*, red. Patrick Alan Danaher, Máirín Kenny, Judith Remy Leder, s. 121.

kultur- och samhällsvarelse, dels läran om människan som gruppvarelse, eller som art i biologisk mening. Inom denna vetenskapsgren har man exempelvis funnit detta platsbegrepp lämpligt för att undersöka olika individers och gruppers positionalitet och platsbundna identiteter. Perspektivet används således av forskare vilka oftast har sin hemvist inom den feministiska forskningen eller kulturella studier och behandlar sociala lägen av såväl människor som sociala grupperingar. Utifrån detta perspektiv är människor lokaliserade inom kulturella, sociala, ekonomiska och politiska nätverk av relationer som formar deras identiteter, eller positionalitet.⁷⁸

3.3 Det socio-/kulturella läget med utgångspunkt i det socialantropologiska perspektivet

Nutida kultur-/socialantropologi har alltmera intagit en ekumenisk hållning i fråga om teoretisk inriktning vilket bidragit till att spännvidden hos antropologernas forskningsintressen vidgats där man inte enbart studerar avlägsna småskaliga "primitiva" kulturer utan alltmera även riktar uppmärksamheten inom den egna kulturens olika domäner. Detta har därför medfört ett närmande mellan antropologin och många andra olika discipliner som i sin tur också i viss mån låtit sig influeras och begagnar sig av antropologiska teorier och analysmetoder.⁷⁹ Inom geografiämnet benämner man exempelvis ett tangerande områdesfält som *etnisk geografi*, vilket inkorporerat många begrepp och termer från kulturanthropologin i sin mångfaldsforskning i avseende på bl.a. den urbana miljön och segregationen, migrationsmönster, ackulturation och närvaron av etniskt koncentrerade områden och identiteter.⁸⁰

Socialantropologin växte fram under 1900-talet och fokuserade på studiet av nutida, i första hand s.k. "primitiva" kulturer och samhällen utanför Europas gränser, vilket således gör studiet av det irländska resandefolket ytterst spännande då dessa existerar inom vårt eget samhälles gränser som en marginaliserad folkgrupp på Irland. I likhet med de utomeuropeiska samhällen som intresserade antropologerna i disciplinens begynnande era, har även det irländska resandefolket liknande karaktäristiska drag som på vissa punkter utmärker dem som grupp:

- 1.) med hjälp av relativt enkel teknologi bar de upp en självförsörjningsekonomi
- 2.) arbetsfördelningen bestämdes huvudsakligen av kön och ålder, och yrkesspecialiseringen var rudimentär
- 3.) den sociala organisationen var småskalig och grundades på grupper som definierades genom släktskapsrelationer
- 4.) politiskt ledarskap gick sällan utanför lokalsamhällets nivå
- 5.) skriftspråk hade föga eller ingen betydelse för kommunikation och lagring av information

Det förekommer många olika inriktningar inom antropologin, två som varit av betydelse för den här studien är den *ekologiska antropologin* (människans förhållande till den naturliga miljön där utgångspunkten är att mänsklig kultur, i vid bemärkelse, ses som en mekanism för, bättre eller sämre, anpassning till omgivningen) och *ekonomisk antropologi* (som skiljer sig från ekonomi som samhällsvetenskapligt ämne genom att främst studera svårämbara ekonomiska variabler och beteenden i icke-industrialiserade samhällen, man studerar dels hur människor i olika kulturer får sin försörjning genom naturen, dels den sociala organisationen av utbytet av varor och tjänster. Till skillnad från industrialiserade samhällen är ekonomin i icke-industrialiserade marginella samhällen oftast invävd i det sociokulturella systemet i stort,

⁷⁸ Lynn A. Staeheli, "Place", *A Companion to Political Geography*, red. John Agnew, Katharyne Mitchell, Gerard Toal, s. 160.

⁷⁹ http://www.ne.se.proxy.ub.gu.se/lang/kulturanthropologi?i_h_word=socialantropologi, 2013-11-17.

⁸⁰ Jerome D. Fellmann, Arthur Getis, Judith Getis, *Human Geography: Landscapes of Human Activities* (7th ed.), s. 187.

dvs. ekonomiska relationer mellan människor är vanligen en del av det mönster som finns i t.ex. släktskaps-, politiska eller moralisk-religiösa relationer. Det marxistiska synsättet med analysen av produktionssättet som samhällets ekonomiska bas har i stor utsträckning fram till 1970-talet präglat den ekonomiska antropologin, men inom den nutida forskningen har det emellertid alltmera blivit vanligt att tillämpa flera teorier vilket gjort att antropologin närmat sig många andra discipliner och perspektivet har likaså vidgats till att inte enbart studera främmande kulturer som isolerade fenomen i sin totala miljö utan till att också omfatta relationen mellan lokala ekonomiska system och det västerländska kapitalistiska systemet både i fråga om historiska såväl som aktuella förhållanden. Således är det *jämförande* perspektivet – tvärkulturell jämförelse av olika samhälls- och kulturfenomen i skilda kulturer – både explicit och implicit i den här undersökningen, med förklaringen av att "annorlunda" kulturer logiskt innebär en jämförelse med ens egen kultur.⁸¹

Utifrån Lynn Staehelis olika argument om platsbegreppet i Blackwells antologi om politisk geografi från 2008, menar hon att Geografin står kliven inför denna platsuppfattning eftersom detta platsbegrepp inte har en akademisk härkomst inom geografiämnet. Å ena sidan uppskattas introduktionen av ett rumsligt seende och en geografisk begreppsapparat. Å andra sidan avfärdas detsamma just därför att både det rumsliga seendet och begreppsapparaten här tillämpas metaforiskt. Åsikterna går isär om huruvida det rör sig om geografi då plats (det verkligt geografiska i sammanhanget) ställs i bakgrunden av ett annat fenomen. Geografen Kevin R. Cox argumenterar trots detta för en uppfattning av plats som lokalitet av sociala relationer. Dessa är vad Cox kallar tillitsplatser och menar att plats är en socialt konstruerad företeelse och att det kring den sociala interaktion som utgör platsen uppstår en tillit som är geografiskt bunden till det område där interaktionen sker och relationerna är lokaliserade. Platstilliten består i att de platsbundna sociala relationerna upplevs meningsskapande hos dem som tar del av och interagerar i dem. Cox platsuppfattning är dels att plats är en social lokalisering och dels att plats är en process av social interaktion.⁸²

Det är just en sådan tillämpning av platsen som mobilitet, ett nomadiskt (eller seminomadiskt) leverne genom de sociala nätverken som utgör den peripatetiskt irländska Traveller kulturen, som skall användas i mitt arbete. Tre viktiga utmärkande egenskaper hos peripatetiska grupper är som tidigare nämnts: rumslig rörlighet, försörjning baserad på att sälja varor och/eller tjänster utanför gruppen samt endogami. Genom en migrationscykel som är avhängig av deras kunders lokalisering samt ett säsongbetonat hoplappande av olika resurser spelar därför platsen här en roll i form av både sociala relationer (tillitsplatser) samt som process av social interaktion och förändrade livsbetingelser.

3.4 Teoretisk utgångspunkt utifrån det moderna samhället – två klassiska perspektiv, Max Weber & Émile Durkheim

För att man skall kunna förstå det irländska resandefolkets prekära situation (mellanposition), två kulturer i ett livsrum, har det för den här uppsatsens vidkommande även varit angeläget att en definition av vårt samhälle på samma sätt genomförs. Eftersom den här studien undersöker en viss gruppns möjlighet till kulturell överlevnad eller undergång och därmed hur strukturer/funktioner i samhället stödjer eller stävjar, bidrar eller hindrar, till en kulturs

⁸¹ http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/politisk-antropologi?i_h_word=antropologi;
http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/ekonomisk-antropologi?i_h_word=antropologi;
http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/kulturanthropologi?i_h_word=socialantropologi, 2013-10-16; Gustav Berry, *Socknen – den plats vi är: en studie om platsuppfattning i Ydre kommun*, s. 26 ff.

⁸² Lynn A. Staeheli, "Place", *A Companion to Political Geography*, red. John Agnew, Katharyne Mitchell, Gerard Toal, s. 160; Gustav Berry, *Socknen – den plats vi är: en studie om platsuppfattning i Ydre kommun*, s. 28.

fortlevnad/överlevnad är det angeläget att man har en teoretisk utgångspunkt vars förklaringsmodeller förhoppningsvis kan nyansera förståelsen för de processer som antingen kan medverka till eller hålla tillbaka en kulturform. Många tänkare – filosofer och vetenskapsteoretiker har genom historien analyserat vad som definierar ett samhälle och dess funktioner, men förgrundsfigurerna till det moderna samhällets strukturalistiska förklaringar kan bl.a. hänvisas till dels Webers samt Durkheims teorier i definitioner i vad som karaktäriserar det moderna samhället samt hur det utövar sitt inflytande på oss, där många senare teorier inom samhällsvetenskaperna även bygger på och har sin grund i dessa teoretiska utgångspunkter på senare dar.

I definitioner i vad som utmärker det samtida samhället lyfts vanligen begreppet modernism fram. Enligt Nationalencyklopedin innefattar *modernism* en sammanfattande benämning på en strömning i västerländsk kultur som ifrågasätter accepterade traditioner och vill ersätta dem med en rationell och kritisk hållning till världen med ständig öppenhet för förändringar, andliga och materiella.⁸³ I introduktionen till Alberto Meluccis bok (italiensk professor i sociologi och praktiserande psykoterapeut) *Nomader i nuet: sociala rörelser och individuella behov i dagens samhälle* framhålls det att

det tycks idag inom samhällsvetenskapen råda en allmän konsensus om att efterkrigstiden inneburit genomgripande strukturella samhällsförändringar med globala konsekvenser. Det råder däremot delade meningar gällande innebörden av dessa förändringar, vilket avspeglas i den mångfald av begrepp som skapats för att fånga dem.

Konstruktionen av begrepp för att beteckna 'det nya' implicerar också en teori om 'det gamla' som 'industriellt', 'kapitalistiskt', 'modernt' etc. Detta har resulterat i begreppskonstruktioner som på ett eller annat sätt förhåller sig till den klassiska sociologins traditioner; man lägger till ett 'post-' som i postindustriellt eller postmodernt, eller ett 'sen-' som i senkapitalistiskt eller senmodernt. [- - -]

Med beteckningen 'det komplexa samhället' vill Melucci lyfta fram komplexiteten i samtidens samhällsstruktur. Här talar han i systemteoretiska termer: vårt samhälle kan förstås som sammansatt av ett antal sociala system präglade av ökad differentiering, vilket medför en ökad komplexitet och reflexivitet. Centralt är också att produktionen av och tillgången till kunskap och information spelar en allt större roll – också i den materiella produktionsprocessen. I denna mening är det komplexa samhället ett informationssamhälle.⁸⁴

Melucci varnar därmed genom alla nya begreppskonstruktioner för ett "post tänkande" som riskerar att pressa in det nya i begreppsramar konstruerade för en passerad samhällstyp. Genom användandet av antingen flera begrepp, postindustriellt samhälle, informationssamhälle, eller kapitalistiskt förespråkar han istället ett öppet och prövande förhållningssätt, eller genom att helt enkelt använda beteckningen *det komplexa samhället* – en benämning på det moderna, industrialiserade samhället som står i motsats till traditionella och förindustriella samhällen, där egenskapen hos moderna samhällen som ordet *komplex* syftar på är graden av arbetsfördelning och yrkesmässig specialisering, en motsvarande differentiering åtföljd av liknande variation i fråga om individernas kunskaper, samt uppkomsten av en rik flora av delkulturer. Det som är komplext i ett komplext samhälle är alltså i första hand dess *organisation* av arbete och idéer, som i förlängningen resulterat i disciplinering, diversifiering och effektivisering.⁸⁵

⁸³ <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/modernism/257635>, 2013-11-17.

⁸⁴ Alberto Melucci, *Nomader i nuet. Sociala rörelser och individuella behov i dagens samhälle*, 1992 Göteborg, s. 12, 13.

⁸⁵ <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/komplext-samh%C3%A4lle>, 2013-11-17.

3.4.1 Max Weber – rationaliseringens obeveklighet och förnuftets seger

Den som var först med att analysera fram denna institutionalisering/ byråkratisering/ specialisering ur framförallt ett aktörsperspektiv var den tyske sociologen, filosofen och nationalekonomen Max Weber (1864-1920) som i efterhand framstår som en av portalfiguerna till samhällsvetenskapen sociologi tillsammans med bl.a. Émile Durkheim, Karl Marx och Vilfredo Pareto m.fl. I Webers teser om sambandet mellan protestantismens etik och kapitalismens anda ligger det en grundläggande syn på ett samhälle präglad av en målinriktad, disciplinerad anda. Webers definition av ett modernt samhälle karakteriseras av rationalitet, vetenskap, sekularisering och avmystifiering och han skriver om rationalitet som grundpelaren för ett modernt kapitalistiskt samhälle.

Det Weber genom sina analyser sökte göra var att redogöra för vår civilisations egenart och beskriva de svåra konflikter i vårt vardagsliv och våra institutioner som har orsakats av västerländsk rationalitet. Bättre än någon annan kunde han tala om vad som var speciellt för det tjugonde seklet och unikt med vår civilisation.

I sina sociologiska arbeten studerade Weber bl.a. både samhällsstrukturernas inverkan på det sociala handlandet och de mekanismer som ligger bakom de mänskliga aktörernas förändring av dessa strukturer. Det är m.a.o. en metodteori som grundas på hans definition av sociologi, som är att den går ut på att förstå människors agerande. Weber var således både intresserad av människans subjektiva handlande samtidigt som han gick bortom det individuella och relaterade istället handlandet till den sociala strukturen. Fyra teman intog en central plats i Webers studier av samhället och organisationer: (a) makt och auktoritet, (b) rationalitet, (c) religiösa, ideologiska och politiska strömningars betydelse för politisk och ekonomisk förändring, samt (d) för- och nackdelar med industrisamhällets byråkratiska organisationsformer. Där b, c och d är de områden jag kort fokuserar på i Webers teori för relevansen till uppsatsarbetet.

3.4.2 Rationalisering

Max Weber menade att omständigheter hade åstadkommit att vår civilisation hade länkats in på vad han kallade "en rationaliseringsbana", alltså en förnuftets seger förelåg. Kapitalismens rötter i den västerländska kulturen var enligt Weber betingade i vissa religiösa och kulturella värderingar vilket gjorde den till ett lokalt fenomen i Västeuropa och USA, protestanterna hade som högsta värde i livet människors arbete och självupppoffrande företaganda (framgång som tecken på att vara Guds utvalda, vilket inte var ett ovanligt synsätt inom den borgerliga kulturen vid den här tiden). Denna anblick på arbetets värde och betydelse i livet var enligt Weber den viktigaste drivkraften bakom industrialiseringen och den kapitalistiska ekonomi som denna byggde på, detta var rationaliseringens obeveklighet.

Huvudnyckeln till historien menade Weber var *rationalisering* (av lat. *rationa* 'fönuftig' eller 'beräkning', samlingsterm för åtgärder som sätts in för att effektivisera en verksamhet, antingen genom att producera mer med givna resurser eller genom att minska resursåtgången för ett givet resultat, en annan tolkning innebär att rationalitet består utav val, utan valmöjlighet har man inte möjlighet att vara rationell, finns det ej valmöjligheter är handlandet irrationellt)⁸⁶ och det var mot den vilken utvecklingen styrde, där denna progression i sin tur bestod av två vägar:

1.) dels ordnas människoandens mångfald till system (systematisering av idéer), vilket bl.a. medför att rationaliseringen sekulariserar religioner, avmystifierar naturen, bryter konstens förtrollning, blottlägger den magiska kunskapen och avdramatiserar makten.

⁸⁶ <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/rationalisering/291035>, 2013-12-05; Martin Nilsson, *Den civiliserade vilden i den moderna världen*, Högskolan Kristianstad, Beteendevetenskapliga Institutionen 2004, s. 20 [<http://hkr.divaportal.org/smash/get/diva2:229932/FULLTEXT01.pdf>, 2013-11-01].

2.) dels ordnas människolivets stora handlingsrepertoar till enhetliga institutioner (byråkratisering av handlingar), som innebär bl.a. att rationaliseringen tillrättalägger vardagslivet, organiserar yrkeslivet, ritualiserar andaktslivet, kalkylerar affärslivet, byråkratiserar förvaltningen.

Dessa processer menar Weber fortskrider ojämnt och hackigt, men de ger oss ändå den bästa guide till vår civilisations utvecklingslinjer som vi för närvarande har. De fick sina första, ganska naiva formuleringar av tänkare under upplysningstiden, och de utvecklades vidare av samhällsfilosofer som skrev i Charles Darwins anda av utvecklingsoptimism. Upplysningen mynnade ut i en tilltro att människan med hjälp utav rationellt tänkande kunde förstå och införskaffa all den kunskap som krävdes för ett bättre samhälle. Och med hjälp utav den kunskapen fatta förnuftiga beslut som leder oss ut ur det religiösa och traditionella. Tankar som var uppkomna ur en vilja att verka för framsteg inom livets alla områden. I och med att upplysningen skulle frigöra oss från diverse kollektiva och traditionella bindningar verkade den så till vida för individualism (samma individualism som senare av Comte har kommit att kallas "... sin tids värsta sjukdom")⁸⁷ parallellt som polemiken mellan förnuft och känsla grundlades i sitt tydligaste avstamp fr.o.m. den här tiden och till följd därav kom att prägla det moderna samhället.

3.4.3 Det värderationella och målrationala handlandet

Weber skilde mellan två typer av rationalitet (kloket i *tanke* och *handling*). Där dessa är relevanta i den mån att en dialog mellan dessa två etiska skolor genomsyrar många offentliga diskussioner och privata samtal även i vår tid.

Inom rationalitetens ramar handlar vi antingen i enlighet med en värdestyrd rationalitet eller en instrumentell rationalitet; således *värderationell* och *målrationalitet*. Dessa jämte känslomotiverat och traditionsbetingat handlande (som han betraktade som irrationellt handlande just för att de härstammade från vanemässiga och känslomässigt styrda handlingar) såg Weber som fyra olika grunder till människors sätt att agera och reagera, i regel samverkande i enskilda beslut och handlingar.

Det värderationella handlandet styrs av ideal med vilka vi inte kan kompromissa, här väljer man blott målen och medlen rationellt (som har sin grund i tro och övertygelse), inte syftena. Handlingar som styrs av värderationellitet är moraliska i den meningen att de följer en kallelse eller moralbud oavsett vad dessa leder till (*principetik*), det är en samvetsfråga där sakförhållanden i samhället bedöms på moraliska, inte ekonomiska, grunder. Syftena för ens handlande regleras av ideal och värderingar, t.ex. att skapa ett jämlikt samhälle, att leva ödmjukt och självupppoffrande, att förverkliga Guds rike på jorden.

Det målrationala handlandet styrs av praktiska beslut och resultat, obundna överväganden av medel och mål. Här resonerar man i pragmatiska termer. Det innebär att inte blott målen för ens handlingar väljs rationellt utan också deras syften – alltså vad något är bra för. Här styr m.a.o. en ändamålsrationalitet där man har både rationella syften och efter dessa avpassade rationella mål och medel. Man väljer sådana tillvägagångssätt (instrumentellt) som rimligen bör leda till de mål som hjälper en att nå uppställda syften. Handlingar som styrs av instrumentell rationalitet är moraliska i den mening att de som utför dem tar ansvar för deras konsekvenser (*ansvarsetik*).

För det mesta vinner ansvarsetiken, menade Weber. De flesta handlingar har visat sig härstamma från vad Weber kallar för *substantiell rationalitet*. Vad det innebär är att våra målrationala handlingar överensstämmer med våra subjektiva värderingar och böjelser. Detta faktum påvisar en subjektivistisk och i vissa fall egoistisk handlingsplan. Handlingarna

⁸⁷ Martin Nilsson, *Den civiliserade vilden i den moderna världen*, s. 12,
<http://hkr.divaportal.org/smash/get/diva2:229932/FULLTEXT01.pdf>, 2013-11-01.

behöver alltså inte av samhället betecknas som "riktiga", utan det relevanta i diskussionen är att de är egennyttiga. Personligen tyckte inte Weber att man skulle beklaga detta, då ett samhälle helt baserat på principetik blir olidligt. Utvecklingen av civilisationerna har vanligen följt en värderationell huvudgata: en utveckling mot en absolut etik och en outgrundlig gudom vars budskap vidarebefordras av profeter och präster. Vår civilisation är annorlunda i den meningen att den sökt maximal målrationalitet och håller värderationaltiteten i bakgrunden. De moderna institutionerna från parlamenten och byråkratierna till storföretagen och marknaderna är målrationala institutioner.

3.4.4 Byråkratiseringen

Weber fann att en byråkratisk organisation (när den är som bäst) kan vara en ytterligt effektiv ledningsmodell med rationellt motiverade, systematiskt genomförbara samt rättvisa beslut och åtgärder, som står över personliga egenintressen. Men han upptäckte också att byråkratiska organisationer lätt urartar, vilket bl.a. beror på att varje tjänsteman endast ser sin begränsade del av verkligheten och inte kan ifrågasätta organisationens verksamhet som helhet. Livet i ett byråkratiskt styrt samhälle blir grått och opersonligt, utan engagemang, utan övertygelse och levande mål för socialt och politiskt arbete. Senare samhällsforskare som låtit sig influeras av Weber, t.ex. polske sociologen Zygmunt Bauman, har därmed framhållit att rationaliteten och den byråkrati som följer i det moderna samhället är större än de moraliska förpliktelserna. I dessa principer ligger ett omfördelande av ansvaret som istället blir institutionaliserat för att skapa trygghet (förhindra lidande och barbari) men eftersom moralen samtidigt osynliggörs när den blir institutionaliserad/byråkratiserad markerar detta det moderna samhällets dubbla väsen. De övergripande moraliska frågorna hamnar i skymundan av byråkratin som hanterar de rationella frågorna. Civilisationens bräcklighet består i dess fruktansvärda kapacitet, ett exempel när så skett är t.ex. under Förintelsens folk mord. *Avhumaniseringen* och våldet var *auktoriserat* genom byråkratiseringens disciplinerade plattform för genomförandet av ordern där tillika *rutinen* spelade en stor roll med en byråkratiskt uppförd plattform. Människor är därmed reducerade från att vara individer till att endast utgöra länkar i en allt större växande kedja. Byråkratin tystar till följd därav de moraliska värderingarna som individerna innehar och framhäver istället den moral som byråkratin vill framhäva, även om det innebär att byråkratin inte alltid äger någon övergripande moral överhuvudtaget. Vad det slutligen leder till är att de moraliska värdena endast visas då någon bryter mot den byråkratiska processen. Det blir alltså omoraliskt att trotsa byråkratin. Därför är en byråkrati alltid kraftigare än de moraliska värderingarna som man inledningsvis kan förfoga över. Disciplinering och byråkratisering har också med kontroll att göra, det som inte går att kontrollera är ofta det som är främmande. Således har ofta främlingen, som inte ännu låtit eller låter sig kontrolleras av det disciplinerade civiliserade samhället, också därav betraktats som ett hot och gärna lägre stående (personifiering av smuts) i det aktuella samhället, något som bör förflyttas eller "städas bort", en aspekt man kan dra paralleller till när det gäller en stats handhavande av t.ex. irländska Travellers, judarna under 1900-talet, eller dagens invandrare med sin annorlunda kulturella bakgrund.⁸⁸

Sammanfattningsvis kan sägas att redan Weber under nittonhundratalets första årtionden kunde teckna i sin studie av den protestantiska etiken och kapitalismens anda en dyster bild av det tjugonde århundradets typiska människa: "en expert utan hjärta, en njutningsmänniska utan resning." Utvecklingen av rationaliteten i dess tvillinggestalter – systematisering av idéer och byråkratisering av handlingar – leder till ett slags förnuftets seger, i vår kultur en teknokratins seger. Men samtidigt menade Weber att detta ledde till "en isande polarnatt" där han såg

⁸⁸ Hans L Zetterberg, *Sociologins följeslagare*, Stockholm (Timbro) 1993, s. 50; <http://www.psykologguiden.se/www/pages/?Lookup=Max%20Weber>, 2013-11-30; Martin Nilsson, *Den civiliserade vilden i den moderna världen*, 2004, s. 16 ff.

utvecklingen gå mot en förstening. Där han vidare härledde människans främlingskap i arbetet och i samhället ur den byråkratiska rationaliteten.⁸⁹

3.4.5 Émile Durkheim – social differentiering och anomi

Det är ofrånkomligt när man studerar ursprungsfolk och marginaliserade grupper inom det moderna samhället, liknande det irländska resandefolket, att man möts av en patologisk psykosocial faktor som inverkar på dessa folks liv. Det förekommer dock inte enbart sådana företeelser hos dessa grupper av individer menar sociologer vilka studerat sjukdomstecken utlösta av kulturen. Redan Marx grundade begreppet *alienation*⁹⁰, Émile Durkheim (1858-1917, en fransk samhällsvetare, professor i pedagogik och sociologi vid bl.a. Sorbonne) *anomi* – som är en term vilken utgår från en koppling mellan det sociala rummet och individen, med syfte att bota modernitetens fragmentiserade individ, det högt specialiserade djuret med konsumtion och självtillfredsställelse som mål. Kulturkritiker grundade dessa begrepp som argument för radikala strategier och kulturell självreflexion vilka skulle mana till politisk handling, socialpolitik och moraliska reformer, Durkheim menade "att sociologen skulle vara som en samhällsdoktor och finna strukturer som hade en negativ inverkan på människan och ändra dessa".⁹¹

3.4.6 Sociala fakta och konsensus

Människan är helt beroende av samhället, som kan innefatta många olika konstellationer (familjerelationer, ekonomiska, religiösa, moraliska eller vetenskapliga föreställningar) och utan samhället överlever inte människan. Dessa föreställningar om samhället finns *utanför* den enskilda människan och *påverkar* henne, Durkheim kallade detta fenomen för "sociala fakta", vilka inte kan förklaras med hjälp av samhällets enskilda individer utan de uppstår i den sociala samverkan mellan individer – helheten är mer än delarna (alltså hade han ett holistiskt tänkesätt). Ett socialt faktum kan därför i detta hänseende vara två olika livsstilar/levnadssätt (nomad - bofast) som krockar i samma livsrum och leder till akulturation hos den ena parten. Durkheim skrev att "ett socialt faktum känns igen på den yttre tvingande makt som det utövar – eller kan utöva – på individerna; och närvaron av denna makt känns i sin tur igen på antingen att det finns någon bestämd sanktion eller att detta faktum gör motstånd mot varje individuellt försök att besegra det." Med andra ord blir sociala fakta enklast synliga i samhället när de bryts och man märker vilka handlingar som inte får utföras (t.ex. nomadism i ett västerländskt bofast samhälle). Det var dessa sociala fakta som Durkheim menade att forskaren skulle studera. Människans värderingar, attityder, handlingar och relationer anses vara ett resultat av, eller i alla fall väldigt påverkade av sociala fakta. Varje samverkande grupp individer skapar i sin tur en *konsensus* (samstämiga åsikter människor emellan) för att kunna agera och leva som ett kollektiv. Skapades inte denna konsensus skulle samhället vara präglad av ständig konflikt och kaos och då skulle samhället varken kunna fungera eller existera. Samarbete möjliggörs således genom en konsensus kring sociala normer, som i sin tur leder till att individen genom detta samarbete kan framkomma och utveckla sig själv i det moderna samhället. Därför har normer inte enbart en tvingande karaktär utan även en frigörande, genom samarbetet frigörs tid som gör att människan kan syssla med att utveckla sin egen individualitet.

⁸⁹ Hans L Zetterberg, *Sociologins följeslagare*, s. 49-50.

⁹⁰ **Alienation** (latin *aliena'tio* = fjärmande, av *alie'nus* = tillhörig någon annan, främmande) kännetecknas, precis som psykologisk *anomi*, som är en följd av social *anomi*, av känslor av ensamhet, meningslöshet, maktlöshet, social isolering, hjälplöshet, främlingskap och brist på identitet, <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/alienation>, 2013-11-04.

⁹¹ Fredrik Zimmermann, *Det moderna samhället ur tre klassiska perspektiv*, s.19.

3.4.7 Individualisten träder fram

Èmile Durkheim ansåg till skillnad från Weber som menade att vad som karakteriserade vårt samhälle mer än något annat var rationaliseringen, att det istället var *differentieringen* (uppdelning, skapande eller uppkomst av skillnader = differenser, inom något som först varit enhetligt). Arbetsdelningen är "den stora innovation som skiljer samtida samhällen från en gången tids samhällen".⁹² Denna arbetsdelning hade i sin tur åstadkommit p.g.a. ökad volym (befolkningens storhet) och en ökad täthet (kompaktare bebyggelse och förbättrade kommunikationsstrukturer), m.a.o. hade befolkningen blivit så stor att det inte längre fanns plats för alla att leva på samma sätt (t.ex. fanns det inte åkermark för alla och därför tvingades somliga börja med andra arbeten). Således gick samhället från en *mekanisk solidaritet* (homogena, självförsörjande vanligen gamla, traditionella och kollektiva samhällen som hålls samman av starka gemensamma normer, värden och samarbete med en segmentell struktur⁹³) till en *organisk solidaritet* (heterogent, diversifierat, specialiserat samhälle baserat på funktionellt beroende av varandra som leder till en kult av individen). I det mekaniska samhället dyrkades således inte individen, detta skulle lett till kaos, oliktankande med för många individuella särintressen kunde fördärva kollektivet utan här var det krav på likformighet och lojalitet förklarar Durkheim. I ett organiskt samhälle som blivit specialiserat är oliktankande och skillnader mellan människor snarare en nödvändighet för samhällets fortbestånd. De olika individuella rollerna och livshistorierna i det differentierade samhället skapar genom sina otaliga kombinationer unika individer med många frihetsgrader. Människan är därför alltid en produkt av sitt samhälle där det sålunda i differentieringen i dessa komplicerade samhällen föds en ny människa: en individualist med "sin egen personlighet, med sina egna åsikter, sin egen religion, sin egen livsstil, och som drar en klar linje mellan sig själv och samhället, mellan privata problem och allmänna angelägenheter."⁹⁴ Ett symptom på utvecklingen från mekanisk solidaritet till organisk solidaritet menade Durkheim syntes tydligast genom förskjutningen från strafflagstiftning till civillagstiftning. Nu lagstiftade man inte genom undertryckande kontroll då ett alltför stelt regelverk skulle bli hämmande och skadligt i ett samhälle vars sociala styrning och samordning skedde spontant som en följd av den specialiserade arbetsdelningen.

3.4.8 Anomi

Durkheim hade en tro att samhällsformationer som inte fungerade helt enkelt dog ut. Samhället strävar efter att bli ett stabilt system, i balans, som gör att det överlever och inte går under i kaos. Varje samhälle skapar därför sina normer och värderingar, moralsystem, som skall passa i just den samhällsformationen, existerar inga sådana uppkommer vad Durkheim kallade ett *anomiskt tillstånd* i samhället som innebär att samhällets patologiskt mentala tillstånd överförs på individen, t.ex. i form av psykisk ohälsa ("diagnosen" anomi är alltså av social eller existentiell karaktär snarare än psykiatrisk).⁹⁵ När ett sådant tillstånd existerar förekommer hög

⁹² Hans L Zetterberg, *Sociologins följeslagare*, s. 117.

⁹³ Innebär att samhällen är uppbyggda av likadana enheter som formerar sig runt stammar eller familjer och därmed har liknande grunddrag. Ett sådant samhälle innehåller ett begränsat antal roller som varje grupp kan besätta. Alla har samma erfarenheter.

⁹⁴ Hans L Zetterberg, *Sociologins följeslagare*, s. 118.

⁹⁵ Med hjälp av begreppet anomi förklarade Durkheim exempelvis varför självmorden ökade i områden där rikedom hade ökat snabbt. Det nya samhället var baserat på individuella specialiseringar och därmed mer på skillnader än likheter mellan individerna. I detta fall blev det naturligt att en individualism och självintresse växte fram. Människan ville nu vara en person som styrde sitt eget beteende och skapade sina egna normer hellre än att vara styrd av dem, vilket var ett resultat av den konkurrensutsatta arbetsmarknaden där självintresse kommit att bli en styrande princip. Denna individuella frihet är därför till viss del positiv men det eroderar även en känsla av plikt och ansvar gentemot andra medmänniskor dvs. grunden för en social solidaritet. Durkheim

brottslighet, självmorden ökar, skilsmässorna ökar och konflikterna inom industrin ökar, samtidigt känner individen rotlöshet, depression och alienation. Detta är således ett tillstånd som betecknar både ett samhällstillstånd och ett individtillstånd vilket uppstår i tider av snabb strukturell förändring menade Durkheim, då de värden som ska stärka social sammanhållning minskar i synlighet och bidrar till att individen blir hängande mellan olika normsystem. Enligt Durkheim ansågs anomi vara en följd av att det moderna samhället undergick kraftiga förändringar och urbaniseringsprocesser, vilket kunde leda till oklara normer och värderingar bland samhällets enskilda individer, d.v.s. att när för snabba samhällsförändringar sker hinner inte moralen med. De gamla normerna som reglerade det gamla samhället gäller inte längre i det nya och nya normer har ännu inte hunnit uppstå.

3.4.9 De omätliga begären

I tider av snabb förändring är det framförallt normerna för vad människor vill ha, vad de begär och förväntar sig av livet som blir rubbade, därför är det endast när förväntningar är begränsade av kollektiva överenskommelser som människan verkligen kan bli lycklig. I de sociala och moraliska normernas avtyning ser därför individen inte längre gränser för sina egna begär och aspirationer. Ett begär utan begränsningar kan således aldrig bli tillfredsställt, något som är det moderna samhällets avigsida. Det materiella överflödet dämpar inte människans habegär utan flyttar endast dessa gränser framåt tills gränserna har försvunnit bortom horisonten, därför spär ett samhälles påsamlade rikedomar bara på denna problematik – människan blir jagande och otillfredsställd.

Skälet till att det förhåller sig på detta sättet menade Durkheim låg i marknadsekonomins okontrollerade natur – det är en smitta som överförts därifrån och resulterat i att modernitetens predikament blivit en epidemisk omätlighet. Individen kräver mer och mer, när hon inte får vad hon förväntar riskerar hon att hamna i ett slags de stigande förväntningarnas missnöje. Behoven ökar ju mer de stimuleras och en behovsspiral startar som slår tillbaka på henne själv. Hon döms till rastlös jakt på tillfredsställelse. Hon blir omätlig, men också utan mått, omåttlig. Begären har blivit överkliga. Durkheim hävdade därför att fattiga i vissa fall kunde vara lyckligare än rika personer, eftersom de hade en klar uppfattning kring vad de begärde (de har ett tydligt mål att kämpa mot, en tydligare horisont som inte skapar en meningslöshet), lägre krav som bidrar till att begären kan bli uppfyllda och man kan känna en tillfredsställelse med livet. För en människa som har ett materiellt överflöd men fortfarande vill ha mer infaller sig ofta en meningslöshet som blir ännu en orsak till en känsla av otillfredsställelse. Det ligger i människans natur att alltid öka sina ambitioner och överskrida det invanda, men när en människa har fått allt den vill ha och vill ha mer är himlen den enda gränsen som i sin tur leder till att hennes horisont inte längre är överblickbar, invånarna i det rika samhället ser ut över något gränslöst (vilket kan likställas med meningslöshet). Meningslösheten ligger i att man inte har något tydligt mål att se fram emot. Att kritiskt reflektera över själva begären, istället för att hela tiden försöka tillfredställa människans begär, är enligt Durkheim därför vägen till ett bättre samhälle i det materiellt överflödiga industrisamhället.

3.4.10 "Samhällets mål är balans"

För Durkheim är därför *frihet* inte ett tillstånd utan några restriktioner, det är anomi, ett tillstånd människan mår dåligt av. Att vara fri är därför inte att få göra vad man vill, utan att kunna bemästra sina begär. Människan behöver en moral varigenom hon kan kontrollera och begränsa sina begär. Denna moral kan bara skapas socialt och det är denna som är grunden för samhället. Samtidigt måste människorna finna tillbaka till den samhörighet, gemenskap,

menade att moral m.a.o. är något man förvärvar som människa, barnet fostras in i sociala normer, därmed är det inte något man har naturligt [Fredrik Zimmerman, *Det moderna samhället ur tre klassiska perspektiv*, s.32].

beroendekänsla till varandra för att kunna bota den sociala hemlöshet, isoleringen, som är ett resultat av den starka individualismen som produkt utlöst av det moderna samhällets arbetsdelning. Genom att individen lägger sig under samhällets vinge, blir han beroende av samhället – skillnaden är bara den att det är ett frigörande beroende. Människan kan bara bli härskare över sig själv och sina egna begär om det finns en moral som lär henne detta. Samtidigt poängterade Durkheim att människan inte mådde bra av att vara totalt dominerad och kontrollerad av samhället, men det var heller inte så att människan mådde bra av total individuell frihet. Det måste finnas en balans mellan dessa två ytterligheter.

3.4.11 Individualismens avigsida

Durkheim var egentligen inte kritisk mot kulten av individen som hade uppkommit i det moderna samhället, utan mot dess baksida – den utbredda egoismen som hade ökat parallellt p.g.a. avsaknaden av tillräckligt starka moraliska lagar som kunde begränsa den i det snabbt förändrade samhället. Kulten av individen handlade egentligen om empati för människor, framhöll Durkheim, som skulle medverka till social rättvisa för alla, inte den egoism som det hade resulterat i.

Durkheim ansåg att den ökande individualiseringen hade positiva effekter men att om den gick till överdrift skulle den ha negativ följd – skapa en samhällskultur vilken ledde människan in i en mental ohälsa. En sådan efterverkning var, förutom känslan av meningslöshet i människans tillvaro, urholkningen av den sociala sammanhållningen. Människor har nämligen ett behov av en viss grad av social gemenskap. Durkheim menade att flera tidigare givna sociala ordningar skulle upplösas, tex. skulle familjens sammanhållning minska i och med det ökade fokus på individen och självständigheten som i sin tur skulle bidra till att hon levde allt mer ensam eller i mindre grupper i det i allt högre grad organiska samhället.

3.4.12 Om självmordet (= den sociala lagen)

Samtidigt framhöll Durkheim att en mycket hög sammanhållning skapades inom grupper som kunde tänkas vara förtryckta av andra, sådana grupper var t.ex. judarna, romerna, eller, som i det här avseendet en minoritet som irländska Travellers. Men även i tider av stora kriser som exempelvis vid krig lade Durkheim märke till att självmorden bland individerna sjönk, detta för att det skapades en tydligare vi och dom mentalitet och därmed en starkare sammanhållning. I och med detta menade Durkheim att han hade funnit en social lag som kunde appliceras på olika samhällsfenomen, dvs. att "ju sämre integration det är bland individerna inom en viss grupp, ju fler självmord kommer det att begås inom denna grupp."⁹⁶ Härmed kan man skönja det irländska resandefolkets paradoxalt vanskliga mellanläge i samhället, gruppen baserar sin tillhörighet genom den egna kulturen och därigenom storfamiljens starka sammanhållning men är i förlängningen en diskriminerad grupp som saknar tillhörighet i storsamhället.

⁹⁶ Fredrik Zimmerman, *Det moderna samhället ur tre klassiska perspektiv*, s.38.

4. Metod

Förestående arbete ämnar till sitt väsen vara både jämförande och tolkande: uttolkande och omtolkande av både oss själva och andra, där andra i förestående fall utgör en apart minoritetsgrupp från Irland – Travellers, det irländska resandefolket. Den bofasta irländska befolkningen är inte ett studieobjekt i sig utan står för det som karakteriserar den samtida moderna västerländska kulturen. Diskursen kring det irländska resandefolket ska således studeras explicit, det omgivande västerländska samhället implicit. Uppsatsen ska på så sätt karakteriseras av både *djup* och *bredd* och ta sig an ett kunskapsfält som berör kultur och utveckling, geografisk rörlighet (nomadism) och materiell kultur av ett lokalsamhälle, en säregen minoritetsgrupp – det irländska resandefolkets samhälle, i en global kontext som innefattar den dominerande "moderna" samtida västerländska kulturen. På så sätt ska nomadism och de värderingar som inbegrips i levnadssättet problematiseras i kontext med dagens komplexa samhälle och globaliserade värld.

Denna undersökning har huvudsakligen genomförts via litteraturstudier och fördjupande tolkning av ett textmaterial. Fördenskull är det tämligen indirekt eller ett andrahandsförhållande till den sociala värld som beskrivs utifrån andra forskares direkta observationer som de tillämpat. Av den orsaken har jag valt att fokusera på dels ett källmaterial där jag gått på djupet av George Gmelch antropologiska iakttagelser, dels har jag strävat efter en bredd i kunskapsinhämtningen genom att använda mig av en rad olika forskare, författare och journalister som både forskat och på nära håll studerat irländska resande och den nomadiska livsstilen.

Tillvägagångssättet har därför blivit att med utgångspunkt i ett diskursivt aktörssynsätt analysera det irländska nomadfolket utifrån det moderna samhällets perspektiv – alltså både vilka nya problem som uppstått i det moderna sedan vi gått ifrån det traditionella, och vilka problem som uppstått i kollisionen mellan det traditionella och moderna. Följaktligen en jämförande diskursanalys av två olika samhällen och/eller kulturer – västerlandets livsstil kontra det irländskt nomadiska levnadssättet – som utgör uppsatsen ramverk.

4.1 Vetenskaplig metod och olika tillvägagångssätt

Ett forskningsarbete börjar alltid med ett problem. Problemet är det som man avser lösa eller belysa genom undersökningen. Detta behöver inte innebära att problemet är något som är problematiskt i ordets vardagsbemärkelse. Ett problem kan helt enkelt vara något som man är intresserad av att skaffa sig ny eller fördjupad kunskap om. Ett forskningsproblem kan antingen vara inomvetenskapligt eller samhällsligt uppkommet. Ett inomvetenskapligt forskningsproblem innebär en kunskapslucka inom den vetenskapliga forskningen, medan ett samhällsligt problem exempelvis kan vara ett fenomen som identifierats på nyheterna eller i en dagstidning.⁹⁷

Eftersom inte mycket forskning har bedrivits om å ena sidan nomadism, å andra sidan resandefolk och i synnerhet inte irländskt resandefolk är den här studien tänkt att både aktualisera en inomvetenskaplig lucka och ett samhällsligt problem. Mig veterligt är Bo Hazell den enda i Sverige som gjort en allomfattande studie av olika resandefolk i Europa där det finns ett avsnitt som berör just irländska Travellers och engelska Gypsy-Travellers. Karin Zackaris examensarbete från 2007 *Problemet Travellers för irländska staten – skapandet av etnicitet*, behandlar irländska resandes utanförskap och hur det igenkänns via olika indikatorer i

⁹⁷ Sarah Franzén, *Gentrifiering i Göteborg – en studie av fenomenet gentrifiering i sex centralt belägna primärområden i staden*, Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Göteborgs universitet 2012, s. 51; Runa Patel, Bo Davidson, *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*, Lund 2007, s. 9.

samhället. I samhällsdebatten är det framförallt resandefolkgruppen romer som i dagsläget belysts i Sverige, i ett vidare perspektiv i avseende på rörligheten idag talas det i medierna alltmer om nya sorters mobila livsstilar där begrepp som digital nomadism, globala nomader eller moderna nomader alltmer förekommer, vilket i sin tur visar på att en förändring ägt rum i synen på motsatsparet stationär-nomadisk livsstil, där det senare med tiden kommit att bli mera legitimt. Även om vi alltmer på olika sätt närmat oss/har överseende med mobiliteten som livsstil förekommer ändock fortfarande en skarp åtskillnad i de bevekelsegrunder (mentalitet/värderingar) som styr de nomadiserande levnadssätten hos olika urbefolkningar/resandefolkgrupper respektive västerlänningar.

Psykisk ohälsa är en annan samhällsfaktor som alltmer uppmärksammas i vårt västerländska samhälle, och ackulturations problem är en faktor som rör minoritetsgrupper liknande irländska resandefolk. Utifrån samhällsdebatten om den moderna människans tilltagande "sjäsliga patologi" kan finna nya perspektiv och nå förståelse på problematiken genom studiet av en annan folkgrupps levnadssätt. Samtidigt kanske man omvänt kan lösa många av de problem som många minoritetsgrupper drabbats av, t.ex. det irländska resandefolkets utanförskap och diskriminering.

4.2. Metodval: kvalitativa eller kvantitativa studier

Bland de första beslut som måste fattas när det gäller med vilken metod som studien ska genomföras och hur empiri skall insamlas, är att bestämma huruvida studien skall vara kvalitativ, kvantitativ eller kanske ha inslag av båda. Kvantitativa undersökningar ger mer generaliserbara data om en företeelses fördelning och frekvens i olika grupper, medan kvalitativa undersökningar ger rika möjligheter att få data som handlar om samspel och processer.⁹⁸ Vanligen ställer man oftast kvalitativa metoder i motsats till kvantitativa, och menar att mätning spelar en mycket underordnad roll när man använder kvalitativa metoder. Den här uppsatsen är skriven enligt en kvalitativ princip. "Kvalitativa metoder handlar om att karaktärisera. Själva ordet 'kvalitativ' står ju för kvaliteter, dvs egenskaper eller framträdande drag hos ett fenomen."⁹⁹ I kvantitativa metoder används oftast siffror i flera faser av forskningsprocessen: för att beskriva hur pass vanlig en företeelse är, för att jämföra företeelser, för att bestämma statistisk representativitet i urvalet samt för att uttrycka statistiska samband eller korrelationer mellan egenskaper. Kvantitativa studier baseras alltså på "likvärdiga och därmed jämförbara uppgifter om så pass många analysenheter att deras uppgifter kan uttryckas och analyseras med siffror". Alla analysenheter behandlas likvärdigt och tillskrivs samma vikt.¹⁰⁰ Medan arbetsmaterialet sålunda är tal och siffror vid användningen av kvantitativa metoder, är det i grova drag *texten* som är det centrala uttrycket och arbetsmaterialet när det gäller kvalitativa metoder. Ett annat kännetecken är att kvalitativa undersökningar dessutom innebär studier av avgränsade och specifika miljöer, där målet är att ge en helhetsbeskrivning av processer och särdrag i dessa miljöer. Sådana miljöer måste inte nödvändigtvis vara unika, där gränserna för undersökningarna oftare styrs av ekonomiska och praktiska faktorer än av rent vetenskapliga. Ytterliggare ett särdrag är att den kvalitativa metoden oftast går på djupet men inte på bredden, vilket innebär att man enbart studerar en eller några få miljöer, men att de i stället studeras som en helhet med alla deras konkreta nyanser – till skillnad från en kvantitativ studie där man gärna abstraherar, dvs. från den konkreta verkligheten drar ut några få drag eller egenskaper som ofta kallas variabler. Om man

⁹⁸ Sarah Franzén, *Gentrifiering i Göteborg – en studie av fenomenet gentrifiering i sex centralt belägna primärområden i staden*, s. 54; Pål Repstad, *Närhet och distans: Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*, Lund 1997, s. 93.

⁹⁹ Pål Repstad, *Närhet och distans: Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*, s. 8.

¹⁰⁰ Sarah Franzén, *Gentrifiering i Göteborg – en studie av fenomenet gentrifiering i sex centralt belägna primärområden i staden*, s. 54.

alltså vill ha insikter om det grundläggande eller det särpräglade i en viss miljö, inte minst hur något konkret har utvecklats över tid – utan att bry sig om hur *ofta* det förekommer eller hur *vanligt* det är – bör man använda sig av kvalitativa metodansatser. Kvalitativa approximativa mått beskriver på ett nyanserat sätt ”det som finns” och bryr sig mindre om hur ofta det uppträder, således en kontrast till den jämförande kvantitativa logiken, här får man i stället lita till mer subjektiva och kvalitativa beskrivningar av företeelsens uppkomst och egenart. Kvalitativ samhällsforskning försöker samtidigt att komma fram till den ofta tysta och underförstådda ”teori om världen” som dess aktörer förfogar över. Det är ett intresse för aktörernas subjektiva upplevelsevärld som ligger till grund för att en sociologi utifrån kvalitativa metoder ibland kallas *förstående* sociologi. Det är något som emellanåt ställs i motsats till *förklarande* sociologi, där man arbetar mer med yttre statistiska orsakssammanhang mellan variabler.¹⁰¹

Förstående sociologi blir ibland förståelsefull sociologi, mycket av den sociologi som bygger på kvalitativa metoder har handlat om utstötta grupper och om avvikare. Det är grupper som majoriteten antingen inte förstår eller som föraktas och fruktas. Med eller utan avsikt har sociologen genom sin närgående beskrivning visat att ”dom är också människor”. [---] Ibland ligger det en värderingsmässig och politisk syn bakom detta slags forskning: i stort sett att låta de komma till tals som inte kan göra sin stämma hörd i massmedia eller i det offentliga livet. Andra gånger är det inte på det sättet, men även då gör närheten till studieobjekten att forskaren för större respekt för aktörernas verklighetsuppfattning.¹⁰²

”Aktiverande kvalitativism” är ett ideal där man strävar efter att öka människors handlingsmöjligheter genom att visa på mångfalden. Lofland, J. i *Doing Social Life* (1976) menar att det är de minst vanliga handlingsalternativen som ofta är de mest innovativa, och att de många gånger förblir oupptäckta i kvantitativa undersökningar.

Tillvaron är emellertid inte svart och vit där man utan förbehåll kan hävda att kvantitativa undersökningar alltid hämmar förändring och utveckling, medan kvalitativa studier alltid främjar desamma. Ideologiskt orienterade anhängare av kvalitativa metoder har ändå tidvis framfört kritiska synpunkter mot den kvantitativa forskningen för att den syftar till en utifrån (eller kanske t.o.m. ovanifrån) kommande granskning och påverkan av människors beteende. Kvantitativa studier inom både naturvetenskap och samhällsvetenskap har ofta varit inriktade på att komma fram till orsakerna till varför olika företeelser uppträder och det praktiska syftet har ofta varit att påverka dessa orsaksfaktorer när man väl funnit dem – följaktligen en form av kontroll och förändring. I motsats till detta menar Repstad att kvalitativa undersökningar representerar en grund för förändring inifrån och nerifrån. Argumenten går ut på att när människor får en fördjupad förståelse av sina egna och andras handlingar och handlingsmöjligheter, kommer de genom den ökande insikten och medvetenheten att kunna handla annorlunda jämfört med tidigare. Samtidigt finns exempel på att både kvantitativa studier varit medvetandegörande och på att kvalitativa undersökningar knappast lett till några som helst resultat eller att de medfört handlingsförklaring snarare än aktion. Det är inte alltid enkelt att uppvisa relationen mellan forskningsmetoderna och forskningens samhälleliga konsekvenser.

Ännu en utmärkande egenskap i fråga om kvalitativa metoder är att forskningsprocessens olika faser flyter in i varandra och blir parallella. Problemformuleringen sker samtidigt med datainsamlingen och samtidigt med att analysen påbörjas. Det är en del av metodens flexibilitet och detta arbetssätt skiljer sig avsevärt från en kvantitativ forskningsprocess där åtminstone vissa faser är strängt åtskilda, förklarar Repstad.¹⁰³ ”Under den kvalitativa forskningsprocessen

¹⁰¹ Pål Repstad, *Närhet och distans: Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*, s. 9-15.

¹⁰² Ibid., s. 12.

¹⁰³ Pål Repstad, *Närhet och distans: Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*, s. 12-14.

sker det en kontinuerlig sammanjämkning mellan empiri och teori, ungefär som en snickare som hyvlar på både dörr och karm för att få det hela att passa.”¹⁰⁴

Avslutningsvis kan också understrykas att arbetssättet vid en kvalitativ bearbetning föredras av ”en struktur med lagom långa avsnitt och väl valda rubriker som tematiserar tolkningen”.

Det är också en fördel om vi kan problematisera variation och homogenitet i det tolkade materialet likväl som relationen mellan de delar i tolkningen som ska utgöra en helhet. Inom kvalitativ analys beskrivs detta ofta med begreppet *internala relationer*. Detta innebär att de olika delarna så att säga förutsätter varandra för att bilda en helhet, t.ex. man kan inte förstå vad lycka är utan att också beskriva olyckan vilka båda ingår i helheten livet. [Eller för den här studiens vidkommande förstå vad nomadism är utan att också beskriva rofasthet, eller det traditionella kontra det moderna – motsatspar vilka ingår i helheten levnadssätt, förf.anm.]¹⁰⁵

4.3. Vetenskapsteori: humanistisk tolkningsmetodik – hermeneutik

Man brukar tala om två vetenskapliga huvudriktningar, positivism och hermeneutik, hårddata kontra mjukdata. Positivisterna vill gärna tro på absolut (säker) kunskap, medan hermeneutiker ofta har mer förståelse för relativistiska tankegångar.¹⁰⁶ Ordet *hermeneutik* kommer från grekiskan och betyder utläggningskonst eller förklaringskonst (en del författare har också dragit linjer tillbaka till den grekiska mytologin och guden Hermes som var budbärare mellan gudarna och människorna och som därför var tvungen att tolka de budskap som dessa sände till varandra).¹⁰⁷ En hermeneutisk process handlar således om tolkningar för att nå förståelse och mening. Det kan innebära att vi läser in generella egenskaper och sammanhang i de konkreta observationerna. Det är också numera en vetenskaplig riktning där man studerar, tolkar och försöker förstå grundbetingelserna för den mänskliga existensen. Hermeneutik eller tolkningslära är alltså ett försök att reflektera över hur man uppfattar och tolkar inom många olika vetenskapliga discipliner, främst human-, kultur- och samhällsvetenskap (t.ex. litteraturanalys, historia, psykologi, teologi, juridik, sociologi, antropologi, konstvetenskap, filosofi m.fl.). Inom dessa olika discipliner har hermeneutiken tolkats och formats på olika sätt. Många forskare har låtit sig inspireras av grundläggande tankegångar inom hermeneutiken men tillämpar inte någon speciell metod eller teori, däremot har den fått stå för kvalitativa förståelse- och tolkningssystem och en forskarroll som är öppen, ”subjektiv” och engagerad.¹⁰⁸ Det varierar därför från ämne till ämne vilken datatyp som är viktigast. Texter spelar exempelvis en betydligt större roll för historiker, medan socialantropologer som vanligen studerar nutida skriftlösa samhällen tvingas förlita sig på observation.

En tolkning är ett försök att klargöra och ge mening åt ett studieobjekt som ytligt sett framstår som oklart, kaotiskt, oförståeligt, självmotsägande osv. Att tolka är alltså att försöka ta reda på en underliggande mening eller att säga något som framstår oklart på ett klarare sätt. Samtidigt måste den mening som studieobjektet har vara en mening för sociala aktörer. Mening är alltid mening för *någon* (exempelvis sociala handlingar, muntliga yttringar, texter, kulturella fenomen, trosuppfattningar och föreställningar, värderingar, normer och regler osv.) Denna mening kan man finna genom att studera andra och nya uttryck.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Ibid., s. 93.

¹⁰⁵ Runa Patel, Bo Davidson, *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*, s. 120.

¹⁰⁶ Torsten Thurén, *Vetenskapsteori för nybörjare*, Stockholm 2003, s. 14.

¹⁰⁷ Nils Gilje, Harald Grimen, *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*, Göteborg 2003, s. 176-177.

¹⁰⁸ Pål Repstad, *Närhet och distans: Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*, s. 94; Torsten Thurén, *Vetenskapsteori för nybörjare*, s. 46; Runa Patel, Bo Davidson, *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*, s. 28-29.

¹⁰⁹ Nils Gilje, Harald Grimen, *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*, s. 178, 193-194.

Hermeneutiken är en relativistisk åskådning där de olika tolkningarna kompletterar varandra snarare än utesluter varandra, vilket innebär att en studerad företeelse inte är naturgiven, och därmed inte heller existerar utan teori. Den värld som gör teorin sann är konstruerad av teorins definitioner. Hermeneutik innebär en tolkning och ett försök att förstå mänskliga handlingar och beteenden, alltså göra en interpretation av omvärlden, samhälleliga företeelser eller mänskliga livsvärldar.¹¹⁰

Man beskriver ofta tolkningsprocessen inom denna vetenskapsfilosofi som en ”hermeneutisk cirkel” (eller snarare spiral eftersom man inte konstant står stilla på samma punkt). Det innebär en växling mellan uppfattning av helhet respektive del. Den hermeneutiska cirkeln anvisar sambanden mellan det vi ska tolka, förförståelsen och det sammanhang som det måste tolkas i. Generellt betecknar *den hermeneutiska cirkeln*

det förhållandet att all forskning består av ständiga rörelser mellan helhet, och del, mellan det vi ska tolka och den kontext som det tolkas i, eller mellan det vi ska tolka och vår egen förförståelse. Hur delen ska tolkas är beroende av hur helheten tolkas, och hur helheten tolkas är beroende av hur delarna tolkas. Hur fenomenet ska tolkas är beroende av hur kontexten tolkas och omvänt.[...] Den hermeneutiska cirkeln säger alltså något om hur motiveringar av tolkningar ser ut, vilken struktur de har eller vad de baseras på: tolkningar motiveras alltid genom hänvisning till andra tolkningar och det finns ingen väg ut ur denna cirkel.¹¹¹

Helhet och del, subjekt och objekt, forskarens förförståelse, perspektivförskjutningarna i pendlingen, allt detta utgör en helhet som lever och utvecklas, eller, än mer nyanserat – text, tolkning, förståelse, ny textproduktion, ny tolkning och ny förståelse, allt detta är delar i en helhet som ständigt växer och utvecklas och är uttryck för det genuint mänskliga.

Som metodansats har hermeneutisk forskning vanligen ett påtagligt drag av abduktion (kontinuerlig växelverkan mellan teori och empirism; *deduktion* – som bygger på logik, att utifrån en teori formulera hypoteser som testas mot verkligheten via observationer, samt *induktion* – bygger på empiri, utifrån observationer i verkligheten till generalisering inom en teoretisk referensram), detta eftersom forskaren ska pendla mellan helhet och del och mellan olika synvinklar i tolkningsakten. Intentionen är dock sällan att nå fram till en teori i form av allomfattande lagar. Hellre framhävs det unika i varje tolkning samt att det kan vara berikande med att presentera en mångfald av olika tolkningar. Forskaren är emellertid fri att resonera för vilken tolkning som uppfattas som den bästa. Inom den här vetenskapsteorin är fokus riktat mot en djup och känslomässigt färgad förståelse av något genuint mänskligt; hur kan man förstå livsvärlden, vad innebär det att existera som människa? Vi kan (oftast) förstå människor därför att vi själva är människor och kan sätta oss in i hur andra människor tänker och känner, alltså på ett sätt som inte enbart är intellektuellt. Vi kan se in i oss själva (*introspektion*) och därigenom förstå andra människors känslor och upplevelser (*inkännande, empati*). Genom att just tolka är hermeneutikern övertygad om att denna djupa förståelse finns och kan nås. När man tolkar andra människors känslor och upplevelser utifrån sina egna känslor och upplevelser befinner man sig dock samtidigt på mycket osäker mark. Upplevelser och känslor är inte intersubjektivt testbara. Men människor och mänskliga handlingar är komplicerade företeelser, och ofta kan olika infallsvinklar, olika perspektiv och olika tolkningsmodeller snarare komplettera än utesluta varandra. Hermeneutiken med dess betoning av inkännande och förståelse öppnar alltså möjligheter till kunskap som är stängda för positivismen.¹¹² ”I antagandet att det bakom de empiriska ytfenomenen finns ett djup, teoretiskt eller

¹¹⁰ Sarah Franzén, *Gentrifiering i Göteborg – en studie av fenomenet gentrifiering i sex centralt belägna primärområden i staden*, s. 52.

¹¹¹ Nils Gilje, Harald Grimen, *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*, s. 191.

¹¹² Runa Patel, Bo Davidson, *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*, s. 30-31; Torsten Thurén, *Vetenskapsteori för nybörjare*, s. 19-24, 46-52.

förståelsebaserat, finns en likhet mellan positivism och hermeneutik.”¹¹³ Men den hermeneutiska kunskapen blir visserligen osäkrare än den positivistiska, men samtidigt blir den också rikare och mer nyanserad. Å andra sidan går det att konstatera att även den positivistiska kunskap som bygger på sinnesintryck, s.k. hårddata, är osäker därför att den till stor del är ”teoriimpregnerad”, bygger på förförståelse.¹¹⁴

Ett kvalitativt metodval och hermeneutiskt tillvägagångssätt har för den här studiens vidkommande varit gällande i form av djupgående texttolkning som åberopar sig på George Gmelch antropologiska iakttagelser, det baseras på hans fältarbete av gruppen under 70-talets mitt under den förändringsprocess som omdanade det irländska samhället med urbanisering och industrialisering. Parallellt görs via detta datamaterial likaså en ekologisk (= ’läran om naturens hushållning’) undersökning (dvs. analys kring relationen mellan människan och hennes omgivning, sambandet mellan organismerna och deras miljö) och regional analys av ön Irland där den behandlade regionen blir belyst i sitt historiska sammanhang. Irländska resande representerar en befolkning vilka snarare alltid anpassat sig till en social miljö än till en fysisk. De resurser som de begagnar sig av är inte av naturlig/biologisk art utan består av sociala resurser. Travellers utvecklar strategier för att kunna tillgodogöra sig det irländska bofasta samhällets sociala resurser precis som jägare och samlare utarbetar strategier för att kunna utnyttja de naturliga resurserna av sin fysiska miljö. Här undersöks alltså inbördes (ömsesidigt) förhållande i de beteende- eller uppträdandemönster som fodrats i nyttjandet av den aktuella omgivningen. Detta görs genom att studera rörligheten hos de kommersiella nomaderna, den ekonomiska adaptationen till de förändrade förhållandena som gjorde sig kännbara i efterkrigstidens Irland, således undersöks processen i deras förändrade flytt- och bosättningsmönster. Denna studiens främsta hänsynstagande bör därför betraktas som ekologisk i den mening att kulturellt beteende undersöks som en mekanism när det gäller förmågan att hantera de krav som förekommer i en föränderlig miljö. Med andra ord betraktas kultur som ett flexibelt system av anpassningsbara reaktioner.¹¹⁵

4.4. Integrativ ansats & begreppsutvecklande, beskrivande eller förklarande studier

Tvärkulturella studier som resulterar i en rad olika perspektiv har varit nödvändiga för uppsatsens förfarande. Förutom det *kulturgeografiska* perspektivet har även det *socialantropologiska* perspektivet varit vägledande för uppsatsens förfarande, där även discipliner inom *sociologin* och *etnologin/mentalitetshistorien* tangerat temat för uppsatsen. Detta har resulterat i att en relativt tvärvetenskaplig inriktning antagits med ett kvalitativt angreppssätt där målet är att ge en omsorgsfull helhetssyn, *holistisk bild*, ”som – förhoppningsvis – kan bidra till kulturrepekt och till en realistisk syn på problem som rör ’den totala människan i hans totala miljö’ [- - - eftersom, förf.anm.] mänskligt liv kan utformas på många olika sätt – ”där vårt sätt par excellence inte behöver vara varken det allena rådande eller bästa, menar bl.a. Källgård & Haraldson i en syntes angående marginaliserade befolkningar och den västerländska kulturens livsstil.¹¹⁶

Den integrativa ansatsen är i förestående fall av dikotomisk karaktär som syntetiseras i en komparativ kulturforskning, eller tvärkulturella skärskådande studier – utgångsläget är att undersöka och analysera om ett annorlunda, traditionellt och/eller alternativt levnadssätt, som det irländska resandefolkets sätt att leva, kan transformeras in i dagens komplexa samhälle, och

¹¹³ Runa Patel, Bo Davidson, *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*, s. 31.

¹¹⁴ Torsten Thurén, *Vetenskapsteori för nybörjare*, s. 52, 100.

¹¹⁵ George Gmelch, *The Irish Tinkers: The Urbanization of an Itinerant People*, Menlo Park, Calif., 1977, s. 3-7.

¹¹⁶ Anders Källgård, Sixten Haraldson, *Öfolk, snöfolk och nomader: resor i världens obygd*, s. 169, 170.

omvänt om det komplexa samhällets moderna människa kan utforma ett levnadssätt efter eget önskat förfarande.

Det förekommer olika motiv för studier, antingen begreppsutvecklande, beskrivande eller förklarande studier. Begreppsutvecklande studier omfattar de tidiga stegen på vägen mot en färdig beskrivning eller förklaring och syftar inte till att helt beskriva eller förklara hur verkligheten ser ut. Alla studier innehåller emellertid till viss del begreppsutredning. Beskrivande studier besvarar frågor av typen var, när, hur, vem, och vilka och beskriver situationen i samhället. Förklarande studier tar frågorna ett steg längre och försöker besvara frågan varför.¹¹⁷ Utifrån en tvärkulturell utgångspunkt i uppsatsen redogörs för och resoneras över diskursen i betraktandet av resandefolket från Irland, därigenom om interaktionen, den ömsesidiga påverkan av två vitt skilda kulturer i ett och samma livsrum leder till att kommersiell nomadism som det irländska resandefolket begagnar sig av har en bär- och överlevnadskraft i en modern västerländsk kultur. Detta genom att bl.a. undersöka *hur* det är att vara nomad i en modern värld, gruppens syn- och förhållningssätt angående *varför* man anammar ett sådant levnadssätt, *vilka* faktorer som hämmar eller möjliggör en sådan livsstil. Och i förlängningen om vi människor har möjligheten att utforma våra liv på precis vilket sätt vi vill, och om valfriheten i sig verkligen är en väg till ett meningsfullare/lyckligare liv. Mot bakgrund av allt detta – att definiera och evaluera resandefolket på Irland som demografisk grupp i en modern västerländsk kultur – har jag funnit följande subordinerade frågeställningar relevanta och vägledande. Dessa fungerar som en typ av identifierande indikatorer vilka varit vägledande i mitt ”grävande” i datamaterialet. Några av dessa frågor/begrepp belyses i uppsatsen genom att skära horisontellt genom alla kapitel (löper som en röd tråd, åskådliggörs indirekt), medan andra borrar vertikalt (konkretiseras direkt).

- Vad är nomadism och hur kan den yttra sig i dagens samhälle?
- Vad karaktäriserar den västerländska kulturen, alltså ett ”modernt” samhälle?
- Vilka och vad är resandefolket för en demografisk grupp i samhället?
- Hur identifierar sig den irländska resandebefolkningen som folkslags specifik grupp?
- Varför samt hur yttrar sig den rumsliga rörligheten (flyttmönster och bosättningsmönster) över tid hos det irländska resandefolket?
- Varför är det värt att belysa annorlunda levnadssätt och synsätt på tillvaron, i livsstilar?
- Vad är kärnan i den irländska Traveller kulturen och varför samt hur yttrar sig deras levnadssätt och livssituation tillstånd/placering/belägenhet i samhället?
- Problematisering av värdenormer: vad är livskvalitet – lycka, frihet, meningsfullhet etc., hur ser olika samhällsgrupper/individer/forskare på dessa begrepp?

4.5. Diskussion kring materialet

En litteraturstudie och litteraturöversikt är en viktig del av uppsatsskrivandet, för att ta reda på aktuell forskning inom området som uppsatsen behandlar, att få uppslag om vilka kunskapsluckor som finns, samt för att ta reda på vilka eventuella problem som stötts på tidigare inom forskningen.¹¹⁸ Med valet av förestående material har jag strävat efter källor och

¹¹⁷ Sarah Franzén, *Gentrifiering i Göteborg – en studie av fenomenet gentrifiering i sex centralt belägna primärområden i staden*, s. 53.

¹¹⁸ Sarah Franzén, *Gentrifiering i Göteborg – en studie av fenomenet gentrifiering i sex centralt belägna primärområden i staden*, s. 60.

litteratur vilka haft som utgångspunkt att utifrån en öppenhet/uppriktighet (kulturrelativistisk), förståelse/inkännande, tolerant/fördomsfri och lyhörd approach analysera de resandes kultur, det är material som i mångt och mycket ställer sig kritiskt till myndigheternas tidiagre hantering av resande. Vid sidan av detta har jag också strävat efter att ge en mångfacetterad bild av resandefolket emedan ”den kultur vi konfronteras med [inte sällan, förf. anm.] är ett konglomerat av flera”.¹¹⁹ Det är inte frågan om en enda utan ett mångfald av kulturer som ständigt är under process. Därmed krävs litteratur som bygger på olika synvinklar och har såväl en intern som extern forskarsyn för att ge en så korrekt helhetsbild som möjligt av företeelser.

4.5.1. Källkritik

”Ett ämnes kropp, själ och intellekt finns i ämnets litteratur. Det är här ämnet förvarar sin kunskap, sin historia, sina överordnade uppfattningar (teorier) och sina redskap (metoder).”¹²⁰ I denna studie har en kvalitativ textanalys genomförts, vilket innebär en noggrann genomgång av textmassa för att ta fram det väsentliga innehållet i texten. *Primärdata* innebär uppgifter som insamlats av forskaren själv för aktuell studie, exempelvis genom enkäter eller intervjuer. *Sekundärdata* är däremot material som redan har sammanställts av någon annan för ett annat syfte, t.ex. myndigheter eller forskare vid en institution. Dessa data är oftast av god kvalitet och har fördelen av att redan vara publicerade, vilket sparar tid för forskaren. Nackdelen med sekundär data är bl.a. att den inte är flexibel eftersom det inte är möjligt att få reda på exakt de variabler som är av intresse för en specifik studie i efterhand. För den här studien har enbart sekundärdata varit aktuellt som underlag, där emellertid både skriftliga *primär-* och *sekundärkällor* använts i undersökningen.¹²¹ Vetenskaplig information i original, en artikel, avhandling, eller rapport, kallas för *primärkälla*. Dessa ger förstahandsinformation om ett ämne och innefattar även böcker som är skrivna av någon som presenterar en egen teori eller undersökning. Det kan också vara en föreläsare som talar om sina egna forskningsresultat. Primärlitteratur är alltså det ”råmaterial” som kan fungera som empiri i uppsatser, t.ex. som fallbeskrivningar, romaner, självbiografier, brev, observationer m.m. (”det man skriver om”). En *sekundärkälla* återger vad någon annan källa redan har presenterat. Läroböcker, artiklar i dagspress och översiktsartiklar är exempel på sekundärkällor. Sekundärlitteratur uttolkar alltså råmaterialet och är de teorier som är förhärskande, varje ämnes begrepps- och teoribildare som utgör ämnets analysredskap (”det vi använder för att bearbeta vårt material med” och understödja vår argumentation). Det är särskilt sekundärlitteratur som man kan säga något generellt om. Sekundärlitteratur är den litteratur man använder för att bilda bakgrund för, förstå, analysera, tolka utifrån, t.ex. teoriböcker, medan primärlitteratur är objektet för undersökning. En tredje typ av textmaterial är tredjepartskälla eller *tertiärlitteratur* som sammanfattar sekundärlitteraturen och ger överblick över ämnesområdet, t.ex. i brett upplagda läroböcker, encyklopediska artiklar.¹²²

För att avgöra om en källa är användbar kan man referera till tre källkritiska principer, nyckelord:

Varför? Vad är avsikten eller syftet med informationen? Är det riktat till någon speciell grupp i samhället eller för något särskilt ändamål? Kan det som presenteras vara färgat av en viss åsikt?

¹¹⁹ Gunborg A Lindholm, *Vägarnas folk: De resande och deras livsvärld*, s. 21.

¹²⁰ Lotte Rienecker, Peter Stray Jørgensen, *Att skriva en bra uppsats*, s. 134.

¹²¹ Sarah Franzén, *Gentrifiering i Göteborg – en studie av fenomenet gentrifiering i sex centralt belägna primärområden i staden*, s. 54; Lotte Rienecker, Peter Stray Jørgensen, *Att skriva en bra uppsats*, s. 135-136.

¹²² <http://www.ub.gu.se/skriva/kallkritik/>, 2014-04-01.

Vem? Upphovet till uppgiften – vem är det? Är det en organisation, myndighet eller privatperson? Känner jag till vem som står bakom informationen? Är det en sekundär- eller primärkälla?

När? Tidssambandet:

- en händelse kan skildras olika beroende på hur nära i tid den beskrivs.
- nya fakta kan ha tillkommit efter att händelsen inträffat.¹²³

Den källkritiska metoden kan alternativt också sammanfattas genom fyra kriteriebegrepp som man följer för att bilda sig en egen uppfattning om en källas trovärdighet, där man likaså kan försöka fastställa källornas syfte och ursprung.

- *Äkthet.* Är källan vad den utger sig för? Är källan ett original eller en kopia? Är den äkta eller falsk?
- *Tid.* Är informationen aktuell eller kan det finnas nyare rön? Hur långt efter det som inträffat upprättades källan?
- *Beroende.* Är källan fristående eller hör den ihop med andra källor? Är informationen från källan beroende av andra källor? På vilket eller vilka sätt?
- *Tendens.* Finns det värderingar i informationen från källan? Vems intressen företräder källan? Finns det motstridig information från andra källor? Hur trovärdig är den motstridiga informationen?¹²⁴

4.5.2. Forskningsläge

För den här studiens vidkommande har ett närmande kring ämnesvalet främst (av tillgänglighetsskäl) ägt rum via artiklar som publicerats av forskare i olika böcker och tidsskrifter – företrädesvis antologier, som baseras på ögonvittnesskildringar, fältarbete och intervjuer som andra gjort och publicerat. De tillfogade vittnesuppgifterna är oftast i citatform vilka främst används som förstärkande utsagor och hör samman med det område som diskuteras. I Sverige har forskningen på detta området varit ytterst sparsam och när det väl studerats om resandefolket är det framförallt utifrån en tendentiöst vinklad bild med företrädesvis romerna som studieobjekt, varför jag fått närma mig ämnet huvudsakligen via fjärrlånebibliotekens utländska (engelska) litteratur. Men även där är materialmängden begränsad, dels eftersom det först på senare år infunnit sig en diskurs vilken haft som mål att blottlägga och förklara och förstå denna irländska samhällsgrupps ställning, och dels för att de svenska biblioteken inte köpt in de böcker som i större kvantiteter förekommer utomlands. Vad som än mer varit förvånansvärt under forskningsprocessen är att det likaså inte föreligger någon större forskning i Sverige om nomadism överlag. I avseende på irländska Travellers är den främsta orsaken till att det förhåller sig så att den irländska regeringen länge och på många sätt fortfarande inte betraktar dem som en signifikativt egen etnisk minoritet. Den länge först styrande assimilations- och senare integrationspolitiken understöddes av teorin om att de var fallna från det vanliga samhället, att de en gång varit "vanliga" irländare men hamnade utanför samhället och nu inte vill bli del av var de egentligen hör hemma. Myndigheterna och dåtida forskarrön påvisade bestämt att resande inte var en etnisk grupp utan bara en benämning på irländare som av olika anledningar levde utanför samhällsgemenskapen, en marginaliserad grupp.

Inom den ännu äldre forskningen fr.o.m. 1800-talets mitt började man i såväl England som på Irland studera olika peripatetiska folkgrupper (irländskt resandefolk och romer) ur ett primitivistiskt och företrädesvis romantiskt perspektiv, t.ex. inom folkloristiken dvs. den

¹²³ http://www.edu.lulea.se/komvux/so/kunskap/att_vara_kallkritisk.htm, 2014-04-01.

¹²⁴ <https://www.iis.se/lar-dig-mer/guider/kallkritik-pa-internet/vad-ar-kallkritik/>, 2014-04-01.

andliga folkkulturen inom traditionell folkdikt, folktro och folksed. Man ställde studierna mot det framåtskridande samhället som man ansåg utrotade gamla språk och kulturer. En del historiker har i den här diskursen skänkt Travellers ett högre värde. De får stå för något bevarande och i förlängningen något vackert och okonstlat. De anses leva vidare i en tradition av det traditionella Irland.

Bo Hazell skriver att den största gåtan och kanske den mest laddade frågan när det gäller resandefolket är den som handlar om deras ursprung. Varifrån de härstammar, om de är ett folkslag, en etnisk grupp eller en social grupp, är frågor som forskare, men även resande själva ställt sig i århundraden utan att helt och fullt kunna besvara dem. Det är därför inte enbart forskare som har skilda teorier om de resandes härstamning, även resande själva har olika uppfattning och frågan är starkt kontroversiell.¹²⁵

4.5.3. Material som fokuserar specifikt på det irländska resandefolket

Inom den nutida forskningen inriktar man sig på definitionen av Travellers och studerar dem som egen folkgrupp. En bok som varit till stor hjälp för den här uppsatsens vidkommande är *Irish Travellers: Culture and Ethnicity* som är en antologi utgiven av The Institute of Irish Studies, The Queen's University of Belfast och behandlar den process som denna minoritet genomlevt. Artiklarna täcker ett brett spektrum som omfattar flera komplexa frågor som anbelangar en kultur: historia, ursprung, språk och etnicitet. Boken är skriven med bidrag från både forskarvärlden, bl.a. olika socialantropologers betraktelse och skilda perspektiv av den irländska resandekulturen, men innehåller också inlägg från irländska resande själva och deras organisationer. Därmed har boken både ett inifrån- och utifrånperspektiv där författarna problematiserar och diskuterar de olika diskurserna såväl historiskt som inom den rådande hegemonin vilken centraliserar sig kring irländska resandes etnicitet.

I bokens förord skrivs det "the points made and the arguments raised here are erudite and often fascinating. But their purpose will remain incomplete if we fail to bring to them that single, vital act of imagination which turns facts into faces and statistics into human adventures."¹²⁶ Vilket tyder på att boken på liknande sätt har ett hermeneutiskt utgångsläge men även ett angreppssätt hos de olika författarna med målet att tolka och försök till förståelse av diskurserna inom detta sociala ämnesfält. En nackdel med ett sådant närmande är att det t.ex. inte finns någon "mätapparatur", som i empiriskt mening kan bestämma graden av sanningen i utsagorna, här spelar istället intuition och inlevelse en stor roll, både inom fältstudierna och textanalyserna av de olika författarnas bidrag. Bokens mål verkar ändå vara att bidra till en kulturrelativistisk åskådning av de problem som irländska resandefolk genom historien och i vår samtid drabbas av. "This book has received support from the Cultural Traditions Programme of the Community Relations Council, which aims to encourage acceptance and understanding of cultural diversity."

Som ett komplement till den ovan nämnda antologin har jag använt mig av Karin Zackaris examensarbete *Problemet Travellers för irländska staten – skapandet av etnicitet*, Lunds Universitet, Teologiska fakulteten. Där har hon behandlat diskrimineringen av samt Travellers sociala roll utifrån betraktelsen av dem som först en problemgrupp till att senare uppmärksamma dem som en diskriminerad grupp inom det irländska samhället. Med temat Travellers på Irland har Zackari velat beskriva hur en grupps mänskliga rättigheter tillgodoses eller negligeras och på vilka grunder detta sker. I sitt material har hon kommit i kontakt med resande samt använt sig av vetenskapliga böcker producerade av de antropologer som jag själv kommit i kontakt med via de antologier jag använt mig av, såsom Sinéad Ní Shúinéar, Michael

¹²⁵ Karin Zackari, *Problemet Travellers för irländska staten - skapandet av etnicitet*, Lunds Universitet, Teologiska fakulteten 2007; Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 45.

¹²⁶ Mary Robinson, "Foreword", *Irish travellers: Culture and ethnicity*, red. May McCann, Séamus Ó Síocháin, Joseph Ruane, Belfast, 1996, s. ix.

McDonagh, John O'Connell, m.fl. Där samtliga forskare företrädesvis har fokuserat på huruvida det irländska resandefolket är att betrakta som en etnisk minoritet, eller om det kan vara så som Zackari framhåller "kanske har irländska staten varit med om att skapa en etnisk minoritet man inte velat ha," där det just nu är ointressant *om* Travellers går eller inte går att urskilja från samhället, men fortfarande intressant *hur* de urskiljs.¹²⁷

4.5.4. Övergripande svensk forskning om olika sorters resandefolk

Två böcker som varit till hjälp inom den svenska forskningen är Bo Hazells allomfattande skildring av olika resandefolk, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, samt Gunborg A Lindholms *Vägarnas folk: De resande och deras livsvärld*.

Bo Hazell, författare, radio- och tv-producent, har i 20 år forskat om resandefolket i Skandinavien och gjort reportageresor till flera länder i Europa, däribland förekommer ett avsnitt tillägnat irländska resande. Den första boken som kom ut 2002 (reviderad 2011) var också den första breda skildringen av detta folk, där de resande själva fick komma till tals. Boken berättar om deras härkomst, språk, kultur, yrken och traditioner. Hazell skriver: "jag blev alltmer förvånad över det jag *inte* hittade – en allsidig skildring av en enskild resande eller av gruppen som helhet. Inte någon forskare, författare eller journalist hade före 1990-talets början skrivit något som kunde ge en övergripande bild av resandefolket." Det som istället fanns att tillgå var främst avhandlingar om "tattarna" ur ett rasperspektiv, eller som en socioekonomiskt utslagen grupp, alltså handlingar enbart utifrån ett fördomsfullt och främlingsfientligt negativt perspektiv som antagligen baserades på den dåtida politiken och dåtidens samhällssyn. En period i historien under vilken man strävade efter etnisk rensning med åtföljande rasregistreringar och tvångssteriliseringar samt medvetet försökte decimera resandefolkens antal.

Med hjälp av offentliga handlingar målar den tidigare forskningen gärna upp en bild av de resande som lätt kan ge läsaren intrycket av ett i grunden kriminellt och laglöst folk, vars hela existens går ut på att lura myndigheter och enskilda. "I det läget bestämde jag mig för att försöka lära känna resandekulturen inifrån, att få kontakt med flera resande. Min ambition var att kritiskt granska myten om »tattarna« och på ett rättvist och ärligt sätt försöka skildra de resande som människor, vilka som helst, men som tillhöriga en egen folkgrupp med en unik kultur," skriver Hazell.¹²⁸ Målet blev av den orsaken att tränga på djupet av kulturen, att studera resandekulturen på nära håll. För att dessutom nyansera bilden av vad som kunde sägas vara karaktäristiskt för resandekulturen blev det också viktigt att prata med flera olika släkter. "När man som utomstående studerar en minoritetsgrupp upptäcker man också att skillnaderna mellan individernas uppfattning om vad som är den egna minoritetskulturens särart ofta är stora, att traditioner skiljer sig från en släkt till en annan. [---] Ju mer jag lärde känna resande i olika delar av landet, desto mer märkte jag att det inte existerar en enda »absolut« resandekultur."¹²⁹ Det har inom den tidigare forskningen "utretts" en hel del om de resande, men då har det mest gällt undersökningar som utgått från "tattarbegreppet" och inte från de resande som egen folkgrupp. Det kan därför förekomma mycket felkällor med en partisk vinkling inom den svenska forskning som sträcker sig före 1990-talets mitt. I stor utsträckning har den tidigare utgångspunkten varit myndigheternas synsätt: att de resande utgjorde ett problem för samhället. Många forskare byggde sina studier på offentliga handlingar som resulterade i ett tendentiöst perspektiv. Uppgifter hämtade från kriminalregister, polisförhör, domstolsprotokoll och fängelseliggare, och källor som polisen, fängsvården och socialarbetare, men saknade helt uttalanden från de resande själva, där utfallet enligt Hazell därför lett till brist

¹²⁷ Karin Zackari, *Problemet Travellers för irländska staten - skapandet av etnicitet*, abstract, s. 28, <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=1321100&fileId=1321101>, 2013-02-13.

¹²⁸ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 13.

¹²⁹ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 28.

på objektivitet och en öppet sanningsenlig bild av resande. Samtidigt förmodar Hazell att en anledning till den ringa mängd och forskarnas hitintills förvånansvärt marginella intresse för resandefolket visar att vi kanske ännu inte är beredda att höra om vår egen rasism, en rasism som sträcker sig djupt ner i våra traditioner. De resandes historia i Sverige består av många mörka kapitel som ännu inte nedtecknats. Händelser som kanske ännu ligger för nära i både tid och rum, som ännu är alltför känsliga, mörka och smärtsamma att omtalas. "Från tid till annan lär vi oss att omvärdera det som står i historieböckerna. Dagens historieskrivning går delvis ut på att lära av det förgångna, att göra upp med historiska övergrepp och oförrätter och att lära av misstagen."¹³⁰ Vid sidan av detta framhåller Bo Hazell att när man söker ett folks egenart är det lätt att hamna i generaliseringar eller att bara ta upp det som avviker från majoritetssamhällets kulturmönster. Att minoritetskulturen kan framstå som mer särpräglad än vad den egentligen är, häri har således Hazells avvägning förelegat där inte lika stort fokus legat på likheterna kulturerna emellan.

Gunborg A Lindholms avhandling som lades fram vid Göteborgs universitet 1995, *Vägarnas folk: De resande och deras livsvärld*, var egentligen den första vändningen som kom när det gäller akademiska arbeten som hade en utgångspunkt utifrån de resande själva. I sin avhandling har hon dock ett mer avgränsat studieområde än Hazell genom att intervjua resande huvudsakligen från Västsverige och framhåller i likhet med Hazell att "resandetillhörigheten är klart uttalad men det innebär inte att resandeidentiteten är homogen. Identiteter formas av de olika samhällen och sammanhang de befinner sig i. I följande text är det således inte en enhetlig grupp som kommer till tals."¹³¹ Lindholm studie är intressant då hennes objektivitet har en utgångspunkt i ett brett forskningsperspektiv som problematiserar resandekulturen utifrån en rad olika teoretiska forskningsvinklar – kulturbegreppet¹³², det historiska perspektivet, sociologiska perspektivet (Pierre Bourdieu), socialpsykologiska teorier (Henry Tajfel) om social identitet där Tajfel vänder perspektivet och ser det positiva i utanförskapets roll "reaktionen mot majoritetskulturen blir ett skäl för en starkare formulering av identitetens bevekelsegrunder"¹³³.

4.5.5. Primärkälla

Georg Gmelch *The Urbanization of an Itinerant People*, är den äldsta forskning jag vänt mig till på området irländska resande. Således föreligger inte en aktualitet i tiden med avseende på Travellers livssituation. Att jag ändå valt att lägga mitt fokus på den här källan beror på att det är den forskning som gått mest på djupet (åtminstone av tillgänglighetsskäl i Sverige) över den förändringsprocess som började märkas på de resandes kultur under 70-talet i Irland. Samtidigt finner jag i likhet med många andra forskare Gmelch studie på många sätt förelagd, där nutida antropologer anmärkt på de delar av hans forskning som framförallt rör ursprung och historia (Sinéad Ní Shúinéar), en kritik som mest vilar på att Gmelch inom dessa områden inte förhållit sig kritisk till källorna vilka främst bygger på myndigheters och bofastas uppfattningar av de resande utan någon vetenskaplig empiri som bekräftar sagesmännens uttalanden. De delar jag ändå finner betydelsefulla i Gmelch studier angående irländska resande, är hur deras migrationsmönster såg ut. Via både deltagande observationsstudier samt direkt intervju har han närmat sig de irländska resandenas kultur och ansågs på sin tid ändå banbrytande då han var

¹³⁰ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 20.

¹³¹ Gunborg A Lindholm, *Vägarnas folk: De resande och deras livsvärld*, s. 19.

¹³² Sven B Eks kulturbegrepp som Lindholm använder sig av innebär att man framhåller kultur som process och avser den totala livssituationen som människan befinner sig i. Livssituationen konstrueras av speciella krafter som formar den nämligen: ekonomiska och sociala förutsättningar, materiella och immateriella produkter samt individer.

¹³³ Gunborg A Lindholm, *Vägarnas folk: De resande och deras livsvärld*, s. 23.

den första antropologen som bedrev en systematisk undersökning på detta området, en forskning som även i efterhand kom att uppskattas av många resande själva.

Som en form av syntes utifrån Gmelch första observationsforskning och för att fylla de tidsliga luckorna, har jag även använt mig av dokumentären, *Unsettled: From Tinker to Traveller*, där han i sällskap med sin fru, också antropolog, återvänder 40 år senare till samma platser för att söka efter de människor han en gång lärde känna och ta reda på vad som hänt sedan deras första möten. Paret återvänder till ett mycket annorlunda Irland där de företar sig en sista "fältundersökning" med irländska resande och lyssnar till deras betraktelse angående de förändringar det irländska moderna samhället genomgått och hur de anser dessa påverkat både dagens bofasta människor och de irländska resandenas livssituation.

4.5.6. Nomadism överlag och IT-användning

Den litteratur/källor jag vänt mig till för att få en mera allmänt genomgående bild av nomadism är Sixten Haraldson och Anders Källgårds bok *Öfolk, snöfolk nomader – resor i världens obygd*.¹³⁴ Dessa två författare har rest till en rad olika isolerade platser i världen där de både levt och jobbat bland olika naturfolk. Målet med boken har varit att göra en skildring där de beskrivande berättar om olika öfolk, snöfolk och nomader "som i en gammal hederlig reseskildring"¹³⁵ men också att utifrån sina observationer problematisera och kritiskt analysera den värld vi själva lever i, vår moderna livsstil och det hot vi utgör på världens marginaliserade befolkningar. Med referenser från bl.a. Georg Henrik von Wright och Bengt Hubendick diskuteras två begrepp, hållbar utveckling och livskvalitet vilka löper som en röd tråd genom hela boken med syfte till reflektion över människors levnadssätt och en förståelse för dessa särpräglade kulturers yttringar. Liknande Bo Hazell och Georg Gmelch, framhåller också S. Haraldson och A. Källgård hur dessa människors sinnelag kännetecknas av en överväldigande gästfrihet, öppenhet med en påfallande omsorg om sina egna, särskilt deras inställning till sina gamla – en aspekt enligt samtliga författare som är värd att beakta ställt i kontrast till vårt individorienterade samhälle i den västerländska kulturen. Sådana utsagor tenderar att man kanske lätt tolkar sådant material som en form av romantiserande med en civilisationskritisk utgångspunkt. Personligen anser jag ändå att författarna snarare strävat efter en lyhördhet och öppenhet inför det iakttagna, något som enligt min mening resulterat i föresatsen att förmedla en så ärlig och sanningsenlig bild som möjligt.

Förutom böcker har en stor källa till min information också varit Internet, med alltifrån olika uppslagsverk som jag jämfört med varandra till inhämtat material från statliga myndigheter, arbetsgrupper och rapporter gjorda av Travellers organisationer som utgår från statistik sammanställd av statliga myndigheter. Irish Traveller Movement har exempelvis publicerat informativa program med progressiva projekt de arbetar med. TV-program, nyhetsreportage, samhällseliga debatter, dokumentärer och tidningsartiklar är andra massmedier som jag hämtat både mycket inspiration och information ifrån. Urvalet har oftast vilat på ett kritiskt ställningstagande som inneburit valet av företag som ansvarar för den allmännyttiga (public service) produktionen och utsändningen, där kommersiella intressen inte skall ha lika stort utrymme.

¹³⁴ **Sixten Haraldson**, nomadexpert, författare till hundratals vetenskapliga och populära artiklar. Har varit lappmarksdoktor i Sveriges nordligaste distrikt, rektor för Nordiska hälsovårdshögskolan i Göteborg och professor i USA. Har även genomfört åtskilliga internationella uppdrag – mest för WHO – som medfört resor i de flesta av världens länder, ofta till de mest isolerade befolkningarna. **Anders Källgård**, författare, reporter, läkare och nesofil, arbetat med uppdrag för UNICEF i såväl Afrika och Stilla havet.

"Båda är läkare med 'multidisciplinär' bakgrund inklusive viss utbildning i antropologi, båda är resenärer och invalda som *Life Fellows* i exklusiva Explorers Club (New York), båda är flitiga föreläsare", (citat hämtat från bokens baksida).

¹³⁵ A. Källgård, S. Haraldson, *Öfolk, snöfolk och nomader*, s. 9.

5. Områdesbeskrivning: signifikanta markörer för irländska Travellers identifikation

De irländska resandefolken har fått utstå mycket fördom och främlingshat under framförallt de senaste årtiondena. Det är särskilt efterkrigstidens hårda målinriktning för en ekonomisk modernisering som lett till en framställning av resandefolket som något otidsenligt och avvikande p.g.a. deras nomadiska levnadssätt och avsaknaden på markegendom samt deras autonoma livsstil vilken medför en suveränitet och därmed ett oberoende till lönearbetet, som dock är ett centralt inslag i industrialiserade kapitalistiska ekonomier.¹³⁶ Máirín Kenny och Alice Binchy skriver likväl i en artikel om Irlands resandefolk att "anti-nomadic racism is perhaps the most ancient form of racism, identifiable even in the Book of Genesis".¹³⁷ Inom den äldre forskningen har man länge lagt ett fokus på dem i termer av ett samhälles utbölingar eller utstötta med begrepp som "out - casts" och "drop - outs" med en depraverad livsåskådning och levnadsstil. Citatet nedan är ett utdrag från en bok som beskriver Irland utifrån en kvinnlig svensk turists upplevelser och studier av den gröna ön på 80-talet, där hon ägnar följande korta notis i boken som rör Travellers, en schablonartad redogörelse som på många håll i samhället fortfarande är vedertagen:

En befolkningsgrupp som många besökare har frågor om är husvagnsfolket. De bor i slitna husvagnar längs de stora vägarna. Uppställningsplatserna ser för det mesta bedrövliga ut, med delvis slaktade bilar, med skräp och mitt i allt detta kläder på tork. I husvagnarna bor inte bara vuxna utan också deras många barn. De kallas sedan gammalt 'tinkers', tennslagare, men vill hellre benämnas 'itinerants', 'resande'.

De är lika irländska som irländarna själva men befinner sig utanför samhället. Varifrån de kommer från början är svårt att få svar på. Många gissar att de härstammar från den stora svälten, då folk tvingades från sina hem, eller till och med från Cromwells härjningar på 1600-talet, då många irländare också drevs från sina gårdar.

Tidigare var de tennslagare, men numera försörjer sig några som bilhandlare. De allra flesta är registrerade arbetslösa, 80 procent av männen. Många av de vuxna är analfabeter. De gifter sig tidigt och får många barn och dör unga. För tio år sedan var medellivslängden bara 35 år. Ofta är de tiggare man ser i Dublin *itinerants*.

Myndigheterna försöker komma tillrätta med denna växande grupp. (För 30 år sedan var de ungefär 6 000, nu är de fler än 20 000.) De ordnar fasta bostäder och även fasta uppställningsplatser för husvagnarna med vatten och tvättmöjligheter.

Det är svårt att få andra irländare att säga ett vänligt ord om husvagnsfolket. De beskylls för stölder och för att fuska till sig extra bidrag, för att supa och ställa till slagsmål. Vad som är sant är oklart. Hjärtskärande är det att se de smutsiga och illa klädda barnen längs vägrenarna på vintrarna. Det blir allt svårare för detta resande folk att hitta en plats i det moderna samhället.¹³⁸

5.1. Benämningar

Benämningarna på resandefolket har skiftat över tid, mycket beroende på samt färgade av det samhällsklimat och därigenom den politik som varit förhärskande inom respektive tidsspänn. Precis som ordet "tattare" i svenskan på senare år mer eller mindre helt förlorat sin användning, och därmed också sin betydelse, har också olika beteckningar/namn/termer på det irländska resandefolket utlöst varandra. Men än idag, eller kanske än mer idag, finns det

¹³⁶ http://www.culturenorthernireland.org/article.aspx?art_id=751, 2013-11-31.

¹³⁷ Máirín Kenny och Alice Binchy, "Irish Travellers, Identity and the Education System", *Traveller, nomadic, and migrant education*, red. Patrick Alan Danaher, Máirín Kenny, Judith Remy Leder s. 119.

¹³⁸ Beata Arnborg, *Irland: Tidernas ö*, Göteborg 1995, s. 80.

ett stort antal människor i såväl Sverige som hela världen vilka ändå fortfarande betraktar sig tillhörande den särskilda folkgrupp som ordet "tattare" en gång hänvisade till. Själva kallar de sig dock för *resande*, på Irland *Travellers*. I hela världen finns 20 miljoner resande – att jämföra med romerna som är 40 miljoner. För majoritetsbefolkningen i Sverige är de resande en "icke-existerande" grupp – de varken syns eller märks utåt och därför finns de heller inte för svensken i gemen. På de Brittiska öarna är förhållandena däremot helt annorlunda, där är diskriminering mer vanligt och syns mer påtagligt. Vissa jämför även det hat och fördomarna gentemot det irländska resandefolket med den samma sortens rasism som var allmänt förhärskande i de amerikanska sydstaterna för 50 år sedan. Resandefolket där lider bland annat av en unik irländsk apartheidstämpel, där de nekas inträde i klubbar, barer och hotell men likaså bostad bland bofasta irländare. På många pubdörrar kan det finnas anslag av typen: "Not for Travellers" eller "Not for dogs or Gypsies". Det är inte alltid som de båda nomadförande grupperna skiljer sig åt utåt, men det finns kulturella och språkliga olikheter, även gällande klädsel och livsstil. Romerna är en etnisk grupp som kom med sin kultur från Indien, resande kommer däremot från olika länder. Det finns resande från Irland, England, Skottland, Wales, Holland, Belgien m.fl., där dessa grupper förmodas ha sin härkomst så långt tillbaka som till 400-talet, under de gamla kelternas tidevarv. De flesta irländska Travellers har alltså ett iriskt ursprung och de reser idag runt i både England och Irland med sina husvagnar, och efter allt fler länders inträde i EU far de även till dessa för handel och utkomst.

5.1.1. Språk

I några länder i världen förekommer fortfarande en viss nomadism, men de flesta människor är emellertid numera bofasta. Ordet för resande hos de irländska nomaderna är **Pavee**, på iriska *an lucht siúil* (= det vandrande folket), på engelska *Irish Traveller*, och dessa är ett resandefolk som härstammar från Irland och är av etniskt irländskt ursprung samt har en distinkt etnisk identitet. Majoriteten av dem lever på Irland men många har också förflyttat sig till Storbritannien och USA. Travellers befolkar två världar: den ogästvänliga och oftast fientligt inställda bofasta världen; och deras egna Traveller värld. Därom vittnar deras bilaterala språkanvändning, som avspeglas i deras tvåspråkighet. Även om en övervägande del idag är engelsktalande nyttjar man fortfarande sitt gamla modersmål, ett *Cant*, som av lingvister kallas för *Shelta* (av infödda resande *gammon*) och är ett språk bestående av en blandning av både engelska och iriska. Akademiker har emellertid antagit Shelta som den officiella benämningen på detta språket; Travellers benämner det antingen Gammon eller Cant. Att tala Cant är vanligt i viss mån för alla Travellers som önskar kunna identifiera sig med andra inom denna samhällsgrupp, genom användandet av språket blir det ett slags yttrande anförande genom vilken deras kulturella identitet bekräftas. "Travellers always know Cant. If they didn't, you'd regard them as settled. No matter how long they're in a house, they still use it. Travellers learn it from the time they're a child and teach it to their own children" menar en Traveller man gällande språkets betydelse som en del av definitionen av att vara irländsk resande.¹³⁹

5.1.2. Definitioner på Irlands resandefolk

I republiken Irland beräknas det finnas (enligt Pavee Point – Traveller's Center i Dublin) ungefär 20 000–30 000 resandefolk av irländskt ursprung i Eire. De irländska kringflyttande grupperna kallade sig själva från början för *tinkers* (av eng. för tinsmith, "they are thought to be descended from a group of nomadic craftsman, with the name 'tinker' a reference to the

¹³⁹ Máirín Kenny och Alice Binchy, "Irish Travellers, Identity and the Education System", *Traveller, nomadic, and migrant education*, red. Patrick Alan Danaher, Máirín Kenny, Judith Remy Leder s. 123.

sound of a hammer hitting an anvil"¹⁴⁰) eftersom de arbetade som kittelflickare, dvs. förtennare, bleckslagare och plåtslagare – yrken som var vanliga bland resande inte bara på Irland utan också i övriga Europa bland andra resandegrupper (t.ex. romer) – en del familjer var i synnerhet framstående när det gällde vissa hantverk eller handel med särskilda djur, som exempelvis hästar, getter eller åsnor, samt snickeri, skorstenssotning eller reparationer av olika slag. Det finns flera olika beteckningar på resande i Irland och precis som det svenska uttrycket "tattare" har likaså *Tinker* fått en nedsättande klang på senare tid. Under 1960-talet tog exempelvis regeringen i bruk ett ord, *itinerant*, som förr användes om kringresande metodistpräster och kringvandrande gatumusikanter. Regeringen tillsatte en kommitté för dessa s.k. *itinerants*, dvs. kringresande och kringvandrande för att lösa de resandes problem, men genom ordvalet ansåg många resande att regeringen visade sin nedvärderande syn på resande då ordet *itinerant* får irländare att tänka på lösdrivare och kriminella element som ständigt bryter mot lagen. Numera använder myndigheterna istället den mer neutrala benämningen *Traveller*, medan *Pavee* eller *Minceir* är ett gammalt ord för resande på deras eget språk *gammon/Cant*. Dessutom används utöver dessa en del andra uttryck av majoritetsbefolkningen, och en del av de resande själva:

- didideras*: gammonordet för resande som delvis är av zigensk härkomst
- didikai*: resandes nedsättande benämning om andra resande som inte har romskt påbrå eller bara delvis är av zigensk härkomst; eg. idiot
- dravy shan*: gammonordet för resandeman
- itinerant*: kringresande, kringvandrande; upplevs nedsättande av resande
- minkers*: gammonspråkets omskrivning av *tinkers*
- nackers*: gammon för skojare, rackare, hästkastrerare; person som tar hand om döda hästar och djur
- pavee, pavvy*: resandeman, resande; *pavvy* = ålderdomligt ord som upplevs positivt av resande
- » *puck of the drom* « : » vägens gycklare « ; ett epitet som används av resande själva; Puck = okynnig varelse som tjänar älvakungen Oberon i Shakespeares *En mid-sommarnattsdröm*
- rogue*: skojare
- romanichals*: resande som delvis är av zigensk härkomst
- tinker*: urspr. kittelflickare, förtennare; har fått pejorativ betydelse idag på samma sätt som svenskens » tattare «
- Traveller*: resande
- Travelling people*: resandefolket¹⁴¹

Pavee Point (ett resandecentrum bildat 1986 vilket fungerar som ett kulturellt och socialt resurscentrum för resandeorganisationer) för en ständig kamp för att tvätta bort de negativa uttrycken och etablera positiva eller neutrala benämningar. Det var i synnerhet på 1980-talet som regeringens attityd och arbetssätt förändrades. Man slutade då att tala om *itinerants* och började använda ordet *Traveller*, dessutom erkände regeringen att resande har en egen klart urskiljbar kultur och att de inte består av socialt utslagna individer. Under slutet av 1990-talet slog regeringen dessutom fast att Irland inte var ett homogent samhälle, och att enhetlighet inte nödvändigtvis behövde vara något bra och eftersträvänsvärt. Tvärtom ansågs mångfald vara berikande. Den irländska regeringens nya ståndpunkt är att majoritetsbefolkningen ska visa tolerans och respekt för människor med olika bakgrund, en omständighet som dock varken har eller helt ut efterlevs alltjämt nuförtiden.

¹⁴⁰ <http://www.npr.org/blogs/pictureshow/2012/11/05/164364134/documenting-the-irish-travellers-a-nomadic-culture-of-yore>, 2013-04-25.

¹⁴¹ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 398-399.

5.1.3. Den irländska nationens attityd gentemot minoritetsbefolkningen *Travellers*

Att tala om rasism gentemot Travellers är ett ganska nytt fenomen eftersom man generellt inte sett dem som en annan etnisk grupp, framhåller Karin Zackari som problematiserat dilemmat i sin uppsats *Problemet Travellers för irländska staten - skapandet av etnicitet*, fastän rasistiska uttalanden och handlingar länge förekommit, och i högsta grad inom vardagsspråkets generaliserande tendenser. Nedvärderande åsikter avslöjar de skällsord som ännu används, såsom "knacker", ursprungligen från ett ord för hästkadaver som enbart refererar till Travellers eftersom hästhandel var och är en vanligt förekommande försörjning. De ringaktande vardagsuttryck som ordet används i låter exempelvis så här: "He was a sound enough bloke, bit of a knacker though", ska betyda att personen i fråga var trevlig men skum och opålitlig. "I'm fit for the knackerhouse", syftar på att vara helt utarbetad och ersätter "slaughterhouse". Synonymt med ordet "knacker" har sedan även blivit: scumbags, feckers, pavvies (av ordet på cant för dem sjäva, pavee), scangers, flekkies, finnished, fit for nothing, wasted, killed, robber, pikey. Slutligen behöver tillika följande mening ingen vidare förklaring: "It used to be a good pub until the knackers started going there".¹⁴²

Irland har till stor del varit ett homogent och i högsta grad vithyat och katolskt samhälle, framhåller John O'Connel, dåvarande chefen för Pavee Point i Bo Hazells studie av resandefolket på Irland, och hävdar att man inte varit vidare bra mot minoriteter. Varken mot protestanterna i republiken Eire, katolikerna i provinsen Nordirland eller den judiska minoriteten på hela ön Irland. Bilden av Irland som ett homogent land anses ändå av representanter för Pavee Point snabbt hålla på att förändras, och detta tack vare den stora invandringen som numera råder sedan början av 2000-talet där en oerhörd mångfald förekommer som saknar motstycke i den irländska historien. Detta i kontrast till att just människor tidigare var landets största export på grund av arbetslösheten. De inflyttade immigranterna som bosatt sig på den gröna ön identifierar sig själva som irländare, men moderna kosmopolitiska irländare. På så sätt har en ny dimension av det som kännetecknas vara iriskt trätt fram. Därtill berättar O'Connel i Hazells studie att "resandekulturens inflytande på den nya iriskheten är lika stor som invandrarnas, till och med större än inflytandet från irländarna själva. De vill bli erkända och respekterade för dem de är", där de resande som bäst förmått integreras i det irländska samhället har varit de vars yrkesskicklighet, kunskap och erfarenhet haft möjlighet att framhävas. "Det är dem som har bra inbördes relationer. Och det är dem som vågar träda fram och erkänna sin bakgrund helt öppet. De resande som inte vågar berätta offentligt om sig själva har haft det svårare"¹⁴³, förklarar O'Connel, det är också dessa som ofta berövas en del av sin identitet. Resande som försökt bli accepterade i samhället, har tidigare känt att det enda sättet att få respekt och bli behandlade som likvärdiga medborgare, var att låta sig assimileras. Därför försöker många av dem än idag dölja sin identitet. Men trots denna mer eller mindre påtvingade assimilation har resande efter 10–20 år upptäckt att de fortfarande är uteslutna ur den irländska samhällsgemenskapen. Att de fortfarande är föraktade och diskriminerade. Många som faktiskt velat bosätta sig fast och placera sina barn i skolor för bofasta har negligerats detta, istället har kommunen oftast valt placera familjerna inom farliga områden med stor kriminalitet som resulterar i otrygghet, där inga andra irländare själva vill bo och där skolorna som förekommer oftast är undermåliga "travellerskolor".¹⁴⁴ Även de som bemödat sig om att bli assimilerade har alltså misslyckats. Assimilationen har i stället lett till att många resande förlorat sin identitet och fått en massa problem, där somliga rentutav blivit utstötta och uteslutna ur de resandes gruppsamhörighet. Dessa människor har utsatts för hård

¹⁴² Karin Zackari, *Problemet Travellers för irländska staten - skapandet av etnicitet*, s. 14, <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOID=1321100&fileOID=1321101>, 2013-02-13.

¹⁴³ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 338.

¹⁴⁴ Dokumentärspejlfilm, *Pavee Lackeen – the traveller girl* (Flickan i husvagnen), regi: Perry Ogden, produktionsår 2005.

psykisk påfrestning, tappat orken och drabbats av något som kan betecknas som allvarliga *akulturationsymptom* – såsom alkoholmissbruk, hög självmordsfrekvens, och några har hamnat i drogmissbruk. Brist på kulturell tillhörighet är en ansenlig orsak till att utfallet blir som sådant, där man i sin tur kan dra paralleller med världens ursprungsbefolkningar. "Problemet med förlorad identitet bland resande på Irland liknar i mångt och mycket de problem som uppstod när indianer, aboriginer och andra minoritetsfolk tappade sina rätta identiteter. Alkoholskadorna ökade, olyckstalen steg och medellivslängden sjönk. Sådan hälsostatistik är intressant som mätare på hur ett folk mår"¹⁴⁵, understryker O'Connel, följden blir *akulturation* – som innebär kulturlöshet och förlorat fotfäste i tillvaron – och är världens vanligaste mentala åkomma.¹⁴⁶

En annan viktig del av en människas jaguppfattning är vetskapen om sina rötter, sin historia och sitt ursprung. När det gäller de resandes härkomst är den frågan mycket omdiskuterad bland såväl resande på Irland som bland forskare runtom i världen. Många olika teorier har framlagts som rör det historiska ursprunget hos Travellers som etnisk grupp, de har varit föremål inom såväl den akademiska som populära debatten. Sådana diskussioner har varit komplicerade eftersom irländska Travellers aldrig lämnade några skriftliga uppgifter efter sig.

5.2. Ursprung och historia

De irländska resandefolken är en marginaliserad samhällsgrupp som håller fast vid en kultur och ett språk som skiljer sig från resten av befolkningen på Irland. Av antropologer definieras de som särskild folkslagsspecifik grupp på grundval av en diskussion om att det är en etniskt ganska renhållen grupp genom giftermål mellan och inom släkter som alltid varit Travellers. Av socialantropologer är definitionen som etnisk framförallt en kulturell fråga och grupper urskiljs i hur de ställer sig i kontrast till varandra, i statliga offentliga dokument refereras det exempelvis istället till Travellers som en subkulturell grupp. Oavsett vilken typ av grupp de irländska resandefolken definieras som har synen på Travellers ändå alltid varit betraktad som "de andra".

5.2.1. Den vanskliga ursprungsfrågan

Det irländska resandefolkets ursprung är en oklar företeelse, där många inte är klart överens om när, hur, varför eller varifrån de kommer. Anledningen till detta är avsaknaden av skriftliga historiska dokument, både från gruppen såväl som från utomstående. Dessutom figurerar det inte bara en historia inom deras muntliga berättartradition, utan det uppträder en mångfacetterad skildring eller återgivning där fokus inte legat på att utforma en gemensam historia. Antropologen Sinead Ní Shuinéar menar på att det finns en skillnad i hur de olika folken på Irland betraktar historiens betydelse, det är för dem ointressant att söka efter en officiell version likt det finns för många historiska händelser eller epoker. För Travellers räcker det att veta att man kommer från en tradition som går långt tillbaka i tiden, hur avlägsen den må vara anses mindre relevant.

Det förekommer emellertid belägg på att namnet Tynkler och Tynker redan uppträdde på 1100-talet i anspelning till en grupp nomader vilka upprätthöll en avskild identitet, social organisation och särskilt idiom. Likaså tyder de genetiska bevisen på att irländska Travellers har varit en distinkt etnisk grupp i Irland under minst ett årtusende. Under 2011 genomfördes bland annat en DNA analys från 40 irländska resande vid Royal College of Surgeons i Dublin och University of Edinburgh. Studien bestyrkte att irländska Travellers är en distinkt irländsk etnisk minoritet, vilka har separerats från det bofasta irländska samhället för omkring 1000 år sedan; man hävdade att de är avgränsade från det bofasta samhället på samma sätt som

¹⁴⁵ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Travellers*, s. 336.

¹⁴⁶ Anders Källgård, Sixten Haraldson, *Öfolk, snöfolk och nomader: resor i världens obygd*, s. 19, 59.

islänningar är det ifrån skandinaverna. Och även om näst intill alla familjer gör anspråk på ett forntida ursprung, daterar långt ifrån alla irländska resandefamiljer till samma tidpunkt i historien; en del familjer upptog t.ex. resandes seder och bruk för flera århundraden sedan, medan andra gjort det mer på senare tid. Det är dessutom oklart hur många irländska resande det är som skulle kunna vara inkluderade i denna distinkt etniska grupp, åtminstone utifrån ett genetiskt perspektiv.

5.2.2. Vinklad forskning (rykten, förtal, politisk propaganda) – majoritetssamhällets kritiska inställning

Det finns ett stort utbud på teorier som gärna ger olika spekulationer om varifrån Travellers kan härledas, och man har i tidig historisk forskning (1952 genomfördes en studie, i efterhand mycket omtalad och kontroversiell som sådan, om Travellers av The Folklore Commission) på samma sätt utgått från att det finns en gemensam [objektiv] historia bland Travellers. Eftersom den dock inte hade nedtecknats av de resande själva var det ett uppdrag som kommissionen åtog sig att implementera. *The Irish Folklore Commission's Questionnaire on Travellers*, en opinionsundersökning som åskådliggjorde vad gemene irländare kände till och ansåg om de resande på 50-talet, har i efterhand kritiserats för att vara alltför ensidig. De som besvarade enkätundersökningen var endast bofasta irländare, vilket i sin tur gav prov på hur felaktigt man kunde framställa historien, menar Karin Zackari: "vem som definierar vem och hur den definitionen ser ut, inifrån eller utifrån gruppen eller händelsen och det värdet man på grund av sin egen tillhörighet eller ståndpunkt tillskriver den."¹⁴⁷ På liknande vis har forskare i efterhand tagit upp enkäten som ett bevis på att den som står utanför inte heller helt kan förstå en historia och kultur som inte är nedtecknad. Travellers ansågs av dem som besvarade enkäten vara depraverade, oärliga, tjuvar, smutsiga, våldsamma och ha låg sexuell moral, "vetskapen" om hur de resande levde, alltså liknande missanpassade landstrykare, kompletterades således med en negativ stereotyp bild – drag som å andra sidan ansågs typiskt irländska i England under kolonialtiden. Zackari förklarar att situationen har att göra med att det snarare är maktförhållandena som skapar fördomarna än fördomarnas sanningshalt som skapar maktförhållandena. Med detta åsyftas det på den opålitlighet de bofasta ansåg tillhörde Travellers handelsvanor och resemönster – alltså de resandes nomadiska livsstil. Dessa resande ägnar sig åt något som kallas kommersiell nomadism, ett faktum som inbegriper att det är handeln som styr boendet. En resande som ägnar sig åt att göra affärer reser sålunda till nya platser så snart marknaden är mättad. Zackari påpekar att under sådana förhållanden kan man

alltid ha i åtanke att någon har något att vinna på rykten som är negativa om någon annan. [- - -] Det kan vara en vilja till högre moral men när det gäller handel väcks ju förstas frågan varför människor fortsatte handla med Travellers man inte litade på? En Traveller återvände ofta till samma platser under en årscykel, och självklart till de platser där försäljning gått bra eller det funnits bra med arbetstillfällen. Att försämra sin position verkar snarare som illvilliga rykten från konkurrenter.¹⁴⁸

Detta kan i sin tur betraktas som ett förstärkande angående synen på dem som annorlunda, som "de andra" med länge tillskrivna attribut i form av att vara mystiska, hedniska och framförallt omoraliska, förklarar Zackari.

¹⁴⁷ Karin Zackari, *Problemet Travellers för irländska staten – skapandet av etnicitet*, s. 4.

¹⁴⁸ Karin Zackari, *Problemet Travellers för irländska staten – skapandet av etnicitet*, s. 5.

5.2.3. Den vanskliga historiografin

Att kartlägga de nomadiska folkens historia är utan tvivel en komplicerad uppgift, menar Ní Shuinéar. Främst, och mest uppenbarligen, därför att just nomadism innebär att en någotsånär materiell kultur är nästintill helt avskalad för möjliggörandet av det minimala transportabla levnadssättet: ett övermått på innehavda ägodelar skulle därför definitivt hämma, begränsa och inskränka nomaden. Något som i sin tur innebär få eller överhuvudtaget inga efterlämnade spår alls från deras närvaro. En angelägenhet som i synnerhet inbegriper flertalet av de kommersiella nomadiska grupperna. De behandlar det förflutna i sig självt som en slags börda, en belastning som skulle inskränka deras närvaro i nuet. I utbyte ser de till att odla en stark nutida orientering, levandes i ett ständigt nu, där de inte utgår från att få sin känsla av identitet via djupgåenderötter långt tillbaks i det förflutna, men genom omfattande familjenätverk. Det outhärliga vad anbelangar just resandekulturen är dess obehindrade livsstil, dess flytande tillstånd.¹⁴⁹ En annan orsak till att Travellers historia inte finns lika väl dokumenterad som majoritetskulturens, menar Zackari beror på värdet av en tredje kulturs närvaro. Där den tredje kulturen i det här fallet består av en koloniserande makt, alltså den brittiska, som inte särskiljde irländare åt inbördes. Nu blev det istället alla irländare som kom att kategoriseras som "de andra". Karakteristika för irländarna som briterna betraktade dem, har i efterhand föga överraskande visat sig vara mycket lika de beskrivande termer vilka irländarna själva sedan kom att stämpla Travellers och Romer med. De beskrivande ordalag, av de brittiska kolonistatorerna, som fick känneteckna irländarna var sådana som att de skulle vara vidskepliga, otyglade, vilda, sexuellt extravaganta, sluga, oberäkneliga eller tjuvar.

Annorlunda uttryckt skulle man likaså kunna korrelera situationen genom att säga att de irländska resandefolken befinner sig vara koloniserade av koloniserade – en negligerad minoritet som man länge förbisett inom det irländska samhället, och som inte nödvändigtvis skrivits ut ur historien, men snarare aldrig skrivits in i den, uppburit en berättigad plats där. Mary Burke, som skrivit ett arbete om denna minoritet, hävdar att uppfattningen hos gemene man angående Travellers platsbundna härstamning snarare är en produkt av det bofasta irländska folkets förakt gentemot gruppen – en angelägenhet som klart visar på ett minderväderskomplex som är typiskt för det postkoloniala samhället. Konventionell visshet har nämligen länge insisterat och proklamerat på att irländska Travellers i grund och botten är "avfallingar", dissidenter eller utslagna från det normala samhället, följaktligen den regelrätta livsstilen som flertalet människor hunnit adaptera. Man har på så sätt ansett att de är offer, olycksbarn, till följd av sin egen bristfällighet och otillräcklighet, eller på grund av en bittert hårt hållen kolonialism.

5.2.4. Olika teser inom historieforskningen

Två relativt nymodigare spekulerande företeelser under framförallt 1900-talet har varit att Travellers skulle vara ättlingar till dom irländare som blev berövade sina hem och fördrivna från sin mark på 1600-talet under Oliver Cromwells militära fälttåg och den etniska rensning som då ägde rum, eller att de var bönder som av fattigdom och svält övergav sina hem under 1840-talets stora hungersnöd då massvält, sjukdom och utvandring fick många irländare att överge sina hem och ge sig ut på vägarna. Dessa teser har framförallt förfäktats av forskare under den tidigare andra halvan av 1900-talet – när man valde att betrakta dem som en problemgrupp istället som ett folk drabbat av problem mer än andra – då man i Irland drev en mycket hårt hållen assimilationspolitik som gick ut på att man skulle återerövra de irländare vilka blivit "borttappade, vilsekomna, eller desorienterade" i samhället på grund av tidigare

¹⁴⁹ Sinéad Ní Shúinéar, "Irish Travellers, Ethnicity and the Origins Question", *Irish travellers: Culture and ethnicity*, red. May McCann, Séamus Ó Síocháin, Joseph Ruane, The Queen's University of Belfast, 1994, s. 60, 66.

omvälvningar i historien. Nutida forskare förkastar dock alltmer sådana antaganden, där en gemensamt hållen teori emellan dem som är specialiserade på området anses vara att Travellers varit en distinkt grupp i Irland under en tid på åtminstone 800 år, och med stor sannolikhet än längre, emedan resande metallarbetare (en sedan länge traditionell profession inom gruppen) funnits dokumenterade alltsedan förkristen tid.

Irish Travellers have their roots in a Celtic (and possibly pre-Celtic) nomadic population in Ireland. They are very definitely not Roma (or Gypsies), neither are Travellers the product of 'An Gorta Mor' (the Great Hunger) of 1843 - 50. While the original Irish nomadic population may have been supplemented at various times in Irish history by dispossessed labourers and other marginalised people, there was clearly a distinct Traveller population before the famine.¹⁵⁰

En aspekt som påvisar föreställningen om att de skulle vara s.k. "avhoppare", eller missanpassade, asociala, individer på grund av att deras förfäder inte kunde klara av eller uthärda dåvarande omständigheter, är helt enkelt ett grovt fel menar många forskare idag. Man bestrider på så sätt att de endast är ett resultat vilket uppkommit till följd av ogynnsamma förhållanden, alltså p.g.a. en tidigare katastrof i den irländska historien. Chefen för *Pavee Point*, John O'Connel säger "när det gäller ursprungsfrågan föreställde sig det irländska samhället länge att resandefolket var ett resultat av den stora irländska hungersnöden på 1800-talet, då svältande människor begav sig ut på vägarna och det kom hit en massa socialt utslagna individer från fastlandet." Men den teorin håller inte enligt O'Connel:

för de resandes ursprung kan spåras till tiden före hungersnöden. Dessutom finns ett stort antal irländska resande i Storbritannien, USA och Australien. Och de har också bevarat sin irländska identitet. Om de resande från början bara hade varit vanliga irländska bönder som drivits bort från sina gårdar, då borde de numera ha varit lika assimilerade i USA som andra irländare. Men de har behållit sin identitet.¹⁵¹

5.2.5. Tendens – värderingar och idealiseringar

De irländska Travellers folken har som regel ömsom varit objekt för antingen romantisering eller demonisering, om man nu valt att omnämna dem överhuvudtaget. I citatet nedan ges t.ex. prov på hur en romansförfattare förklarar deras ursprung:

Irish Travellers are descended from medieval minstrels and poets who travelled Ireland telling myths and stories. At that time, they were respected and learned. Travellers have their own language, Sheldroo, which is linked to ancient Irish language before a written Irish language. At the time of English occupation, many Irish families were turned out of their homes. During that period, it was illegal for Irish to learn to read and write – only the English could attend schools and universities. How were uneducated people to support themselves? Some homeless Irish families drifted in with the travelling minstrels and eventually became the Irish Travellers. They camped in fields. Later they acquired tents, then the colourful wagons that resemble gypsy wagons [- -].¹⁵²

Författarinnan Caroline Clemmons påstår att de irländska resandefolken ursprungligen var s.k. ménestrels, kringvandrande spelmän och/eller barder som på den tiden hyste stor aktning och ansågs besitta avsevärd visdom. Dessa keltisk episka skalder vilka ofta verkade vid de medeltida hoven i egenskap av genealoger och sändebud berättade likaså gärna legender och historier, de bibehöll historierna vid liv genom denna muntliga berättartradition och fungerade på så sätt som kulturbärare från en generation till en annan.

¹⁵⁰ <http://www.irishtraveller.org.uk/images/history-culture.pdf>, 2012-10-15.

¹⁵¹ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 338-339.

¹⁵² <http://www.heartsthroughhistory.com/abbreviated-history-of-the-irish-travelers/>, 2012-10-31.

5.2.6. Kelternas samhälle

Även om man får ta det mesta av vad Clemmons skrivit ovan med en nypa salt förnekas ändå inte inom den aktuella teoribildningen att de irländska Travellers invånarna kan härledas så långt tillbaka som till år 400 e.Kr., om de dock var barder eller t.o.m. lärda druider (som vissa också hävdar) är svårt att säga då det saknas historiska belägg kring detta. Kelterna var ändå ett av de stora folken i Europa, och fann en säker reträttplats på den avlägsna gröna ön ca 200 f.Kr. då man förmodar den första vågen av detta folkslag anlände. Grupper av dem invaderade under en tidsrymd av tusen år. De enade ön, inte med politisk makt utan med hjälp av sin kultur och sitt språk. Städer fanns inte i kelternas land, människorna bodde på sina bondgårdar och byteshandel rådde. Centralstyre eller gemensam administration var aldrig kelternas modell. Deras samhälle byggdes upp av större och mindre stammar som hade sina ledare. Kelterna utvecklade också en större familjegemenskap mellan människor; denna kallade de *fine*.

Det man också känner till om detta folks samhällsstruktur är att det hos kelterna förekom tre viktiga samhällsgrupper: prästerskapet, *druiderna*, som hade hög status och ledde de religiösa ceremonierna; siarna, *filid*, som var bärare av kelternas stora muntliga vishetstradition med kunskaper och skicklighet inom både juridik, historia och litteratur; samt *barderna*, diktare och poeter. Det var Bard-traditionen som historiskt sett bestod längst. I en sekulär version överlevde den i de keltiska områdena ända fram till senare tid. Av dessa tre ämbeten eller yrkesgrupper var det naturligt nog druiderna som först försvann i mötet med kristendomen. Filid var den grupp som i störst utsträckning blev upptagen och integrerad i den nya kristna tron, medan barderna var den institution som överlevde längst – men då i en rent sekulär form.

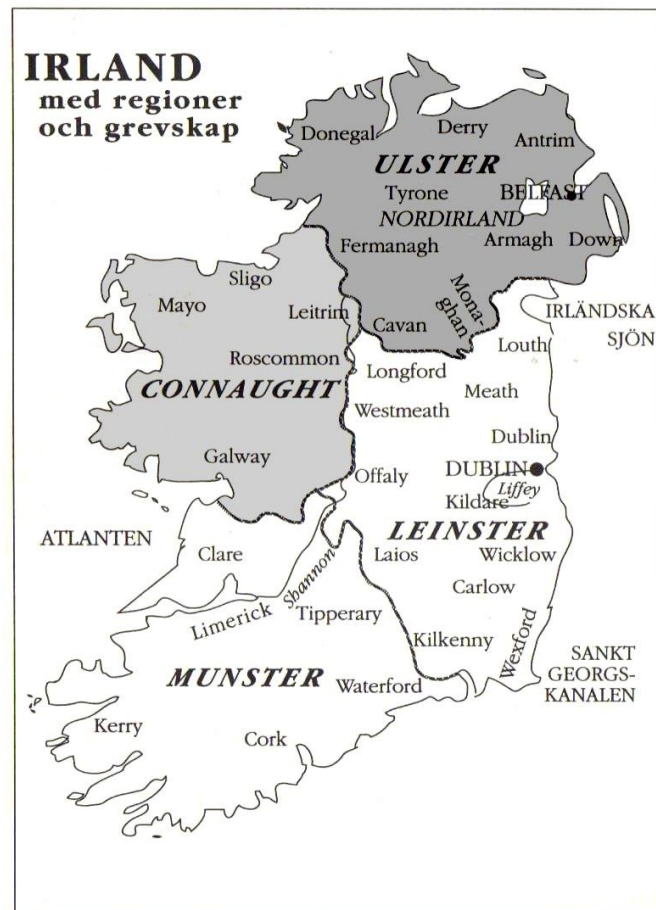
5.2.7. Syntetiserande hypoteser

Medan kelterna nästan utplånades från kontinenten blev de kvar i Irland med sitt språk och sin kultur – och är det än idag.¹⁵³ Antropologen Ní Shuinéar förkunnar tre uppställda hypoteser angående de irländska resandenas ursprung samtidigt som hon gör gällande att hon inte på något sätt försöker ersätta dessa i form av en ny tes som skall kompensera de föregående, rörande Oliver Cromwell eller den stora hungersnöden, utan snarare tjäna som riktlinjer för framtida historisk forskning. I den första hypotesen som framläggs menar Ní Shuinéar att det inte är omöjligt att de irländska resandefolken (Travellers) kan vara ättlingar till den folkgrupp vilka levde på Irland före den keltiska kulturens inträde, och som efter kelternas invadering antingen förvisades eller degraderades till en mer subordinerad ställning. Det är osäkert om denna befolkning var eller inte var nomader vid tiden då invasionen ägde rum. I Irland förekommer det många legender som behandlar den här sortens teman, ingen vet vad som exempelvis inträffade Tuatha dé Danann (Gudinnan Danus folk), Fir Bolgerna¹⁵⁴ eller alla de

¹⁵³ Harald Olsen, *Keltisk andlighet*, Göteborg 2000, s. 19-20; Beata Arnborg, *Irland: Tidernas ö*, s. 15-20.

¹⁵⁴ På 1100-talet sammanställde iriska munkar ett mycket betydelsefullt historiskt och mytologiskt verk. Detta verk kallas *Invasionsboken* (på iriska Lebor Gabalda) och behandlar fyra invasioner av Irland. Som historiskt dokument saknar *Invasionsboken* nästan allt värde men är en ovärderlig kunskapskälla när det gäller keltisk mytologi. Den första invasionen går under namnet Nemed's erövring – folkslagsmässigt skyter, ett nomadfolk som bodde vid Kaspiska havet och kulturellt stod greker och grek-kelter nära. Den andra invasionen företogs av ett folk som kallades Fir Bolg, ättlingar till Nemed's barn som hade återvänt till Grekland men vilka med tiden styrde kurs tillbaka mot det gamla fäderneslandet. Under Fir Bolg organiserades Irland socialt och politiskt. Landet delades i fem provinser, varav fyra regioner fortfarande existerar: Ulster, Leinster, Munster, Connacht samt Meath, vilket blev landets centrum. Det folk som invaderade Irland den tredje gången var enligt legenderna det gåtfullaste och mäktigaste av dem alla. Tuatha De Danann var gudar och i rakt nedstigande led ättlingar till Nemed, vilka hade bosatt sig i Greklands övärld. Även om de tidigare inkräktarna också besatt gudomliga drag var det Tuatha Des man kom att betrakta som Irlands gamla gudar och det är dem man idag minns och firar och berättar sagor om. Sägner som i själva verket speglar de religiösa föreställningar som var rådande inte endast på

andra förkeltiska folken som numera endast är folksägner. Att de dock lyckades bibehålla sin identitet – även som underkuvade – är något som kan vara värt att titta närmare på anser Ní Shuinéar. Den andra hypotesen som presenterats åsyftar på att de irländska Travellerfolken skulle kunna vara avkomlingar från en av flera olika keltiska grupper som invaderade Irland under en period av flera århundraden. Det är till exempel välkänt att både Ulster och Connacht varit koloniserade av helt olika folkstammar, och att detta återspeglats i den historiska antagonismen mellan provinserna – så som det är beskrivet i *Táin*¹⁵⁵. Någondera av dessa hypoteser skulle alltså kunna förklara förekomsten av ett separat språk unikt för men delat av alla Travellers.

Figur 2. Irland med regioner och grevskap där regionerna Connaught och Ulster utgör de gråmarkerade områdena på kartan (egen bearbetning).¹⁵⁶

Irland utan också i en stor del av det förhistoriska Europa. Den fjärde stora invasionen av Irland genomfördes av Mils söner, ett gaeliskt folk från Spanien. Många års strider förekom innan dessa och Tuatha De ingick i en vapenvila. Man beslöt att dela upp landet mellan sig, där "landet ovan" kom att tillhöra Mils söner och underjorden Tuatha De. Allt sedan dess bor älvfolket i Irlands kullar, en överenskommelse mellan de båda parterna som av gudarna förutbestämts att förbli i evig tid. [Anne Ross, *Keltiska sagor och myter – från druiderna till kung Arthur*, Stockholm 1996, s. 14-20]

¹⁵⁵ Den samling sagor som hör till den så kallade Ulstercykeln tillkom mellan åren 100 f.Kr. och 100 e.Kr. Den intressantaste berättelsen i samlingen är *Boskapsrovet i Cooley* (Táin Bó Cúailnge), vars centralfigur är Cu Chulainn, den mest lysande av alla de iriska hjältarna. Historien är en legendarisk episk berättelse inom den tidiga irländska litteraturen och hör till den västerländska litteraturens äldsta epos. Det anmärkningsvärda med *Táin* och berättelserna som hör dit är att de överlevt under de långa århundraden då de keltiska stamkulturerna splittrades och föll sönder och ännu i dag är levande i den muntliga gaeliska traditionen på Irland och i Skottland. [Anne Ross, *Keltiska sagor och myter – från druiderna till kung Arthur*, s. 32]

¹⁵⁶ Beata Arnborg, *Irland: Tidernas ö*, s. 8 (den gråmarkerade färgen förf.anm.).

Den tredje hypotesen lägger fram att de irländska nomadfolken skulle härstamma från infödda kringvandrande hantverkare vilka aldrig blev stationära i sitt levnadssätt – p.g.a. vissa omständigheter blev dessa hantverkare avskiljda, en distinkt undergrupp inom, eller härledda från dom keltiska ockupanterna. Irland förfogar över – likt samtliga regioner vilka befunnit sig befolkade av forntida kelter – ett omfattande arv bestående av exceptionell metallbearbetad smideskonst – redskap, vapen, smycken – från en tid långt innan kristendomens era, en period när kelterna var ett rastlöst nomadiskt eller halvnomadiserat folk med en högtstående järnålderskultur. Därmed menar Ní Shuinéar helt sonika att verk av sådan hög kvalitet inte kunde utförts av bondebefolkningen (som man påvisat inom tidigare forskning), utan från händerna av skickligt kunniga och specialiserade människor vilka hade detta näringsfång som sin profession.

5.2.8. Irländska nomader som verkstadsfolk ur kelterna

Det för-kristna keltiska samhället var ett samhälle av utpräglad decentraliserad och icke-hierarkisk karaktär. Det var uppbyggt av löst organiserade, autonoma familje- och klanenheter som hölls samman av släktband. Länderna var uppdelade i småkungadömen, löst styrda av prinsar och hövdingar i trohet mot en kung som befolkningen uppfattade som helig och gudomlig. I sinom tid blev likväl kelterna ett alltmer bofast folk, och även om det på Irland förekom bebyggelser var dock tätheten mellan bosättningarna mycket liten, med stora rådande avstånd. Klostren som inträdde från omkring 400-talet blev i själva verket de första befolkande ansamlingsplatserna på Irland, och det var de kristna klostren som drev hela samhällets utveckling i samband med de lärosäten de kom att bli. Man kan enligt Ní Shuinéar därför lätt dra slutsatsen att de gängse jordbruksmetoderna fram till dess inte framställde tillräckligt med överskott för att kunna livnära några större mängder av ickefödoproducerandefolk. Ändock fortsatte framställningen av skickligt utförda metallbearbetningar att uppträda genom hela perioden. Därför är det rimligt att anta att avskilda och spridda bondgårdar disponerade över en tillräcklig behållning på mat för att kunna bedriva byteshandel och förse sig med metallföremål för enskilt bruk, men inte tillräckligt för att kunna försörja dylika hantverkare på heltid, menar Ní Shuinéar. Sålunda förmåddes metallarbetare förblivit nomader för att finna sina marknadsplatser, och eftersom betalningen måste skett i form av otympliga och ömtåliga livsmedelsvaror, måste hela familjer förflyttat sig tillsammans. Hustrun och barnen som var fria från jordbruksarbetets livsföring i motsats till deras stationära gelikar, fann i sin tur andra vägar för att kunna bidra till familjens hushållning. Längre fram, under vikingarnas inflytande, började större folkmängdscentra att uppstå, något som bidrog till att även dem inom hantverksskrået kunde bli bofasta – och ha köpare kommandes till sig. Men detta uteslöt inte det faktum att efterfrågan ändå kunde styras av säsongsrelaterade företeelser som på så vis gjorde att handeln bedrevs säsongsbetonat eller alltemellanåt – till exempel under skördetid, hästhandeln, festivaler, marknader/basarer – med de resande grupper som stötte ihop med dessa. Sammantaget kan man alltså säga att kelternas bidrag till ön blev den sofistikerade konsten, kulturen och ett språk som enade ön. Detta folk kom seglande till denna Europas sista utpost i väst för mer än 2000 år sedan. Medan vikingarna i slutet av 700-talet bidrog med marknader, anlade städer och undervisade irländarna i konsten att bedriva handel – med medförande krig och oro under sina räder.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Sinéad Ní Shúinéar, "Irish Travellers, Ethnicity and the Origins Question", *Irish travellers: Culture and ethnicity*, red. May McCann, Séamus Ó Síocháin, Joseph Ruane, s. 54-74; Harald Olsen, *Keltisk andlighet*, s. 19-20; Beata Arnborg, *Irland: Tidernas ö*, s. 15-20.

5.3. Kultur – mentalitet, livsstil och förhållningssätt

Journalisten och författaren Bo Hazell som studerat olika resandegrupper i Europa under ett tidsspänn av 10 år under 90-talet – till att börja med via forskarrapporter och tidningsartiklar från början och mitten av 1900-talet, och sedan genom att själv åka runt bland resande för att intervjua dem och studera likheter och skillnader i kulturen, språket och de sociala förhållandena – drog emellertid slutsatsen att de resande inte är en homogen grupp, vare sig på Irland eller i Storbritannien. "I till exempel Irland är detta mycket tydligt", menar han. "Där finns en stor grupp *Travellers* med irländskt utseende som talar gammont, medan andra *Travellers* pratar iriska eller engelsk rommani." Mycket tyder på att det även i Storbritannien såväl som i andra europeiska länder förekommer flera olika grupper representerade bland dem som kallar sig resande och att det mellan dessa grupper inte finns någon direkt etnisk samhörighet, annat än äktenskap mellan enskilda individer tillhörande olika grupper (i England är till exempel de båda grupperna, romer och resande [travellers], i hög grad ihopblandade med varandra. De är ofta ingifta i varandras släkter och väljer att kallas för både *Gypsies and Travellers*. Att utåt särskilja grupperna kan därför nästintill vara en omöjlighet, detta i kontrast till övriga Europa där det råder en väsentlig skillnad mellan romer och resande *Travellers*.) Däremot kan det enligt Hazell finnas en del kulturella, sociala och i viss mån även språkliga likheter bland resande från Holland, Belgien, Bretagne, England, Wales, Irland osv. "Efter att i århundraden levt under liknande yttre betingelser, utövat samma typ av arbeten och ständigt varit på resande fot har resande med olika bakgrund närmast sig varandra, samtidigt som de fjärrmat sig från majoritetssamhället. Men det finns också en stor klyfta mellan romska och andra resande." Hazell medger att han konsekvent eftersträvat att ha flera, av varandra oberoende uppgiftslämnare i sin studie av resandekulturen. Detta för att kunna lämna så väl underbyggda sakupplysningar som möjligt och undanröja eventuell ensidighet. Hans undersökning innehåller således olika och ibland motstridiga åsikter om resandekulturen. "Precis som inom andra kulturer finns ingen »absolut sanning«. I olika släkter och familjer kan seder och traditioner skilja sig åt, precis som hos andra folk och bland oss svenskar. Det är mångfalden som råder. [---] Och naturligtvis finns det stora geografiska, språkliga och kulturella skillnader även bland resandefolket."¹⁵⁸

5.3.1. Kelternas utbredning

Om man tittar till historien samtidigt som man utgår ifrån antropologers hypoteser att *Travellers* har sin härstamning från de folkgrupper som av romarna fick den gemensamma benämningen *galler* (grek. *keltoi*, alltså kelter), kan man få en förklaring till de olika variationerna i språken och kulturyttringarna. Omkring 600 f.Kr. hade gallerna spridit sig över stora delar av Centraleuropa och till öriken i väster. Genom klimat- och miljömässiga förändringar, och till följd av romarnas utbredning norrut, tvingades de gradvis ännu längre västerut till kontinentens kustområden och till de brittiska öarna. Här fanns det tre olika keltiska folkslag: Britterna vilka hade spritt sig över Sydskottland, England och Wales. De talade ett språk som har överlevt och som i dag är känt som *walesiska*. Irerna befolkade Irland, men på 500-talet e.Kr. koloniserade de också de nordvästra delarna av Skottland. Dessa talade *gaeliska*, som romarna något förvirrande kallade för "scotti". De sydvästra, centrala och nordöstra delarna av Skottland beboddes av pikterna, "de tatuerade", som av allt att döma var en blandning av en ursprunglig, icke-indoeuropeisk urbefolkning och tidiga keltiska invandrare. Av de keltiska språken är det således walesiskan och gaeliskan (iriskan), i både

¹⁵⁸ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Travellers*, s. 69, 15, 28.

irländsk och skotsk form, som överlevt och spelat en kulturbärande roll ända fram till våra dagar.¹⁵⁹

5.3.2. Kärnan i kulturen

Travellers, irländska resandes kultur kan sammanfattas med två koncept, grundsyner, som utgör själva kärnan i deras livsstil – ett *nomadiskt* levnadssätt och banden man har till *familjen*. "We were expected to assimilate. What helps us not to assimilate are the two most important parts of our culture as I see them, our Nomadism and our family, som en anonym uttrycker det på deras Irish Traveller Heritage website."¹⁶⁰ "Travelling is a fundamental part of Traveller identity. Many of our values such as the family network and the support systems it provides are directly related to it"¹⁶¹, förklarar å sin sida Michael McDonagh, som själv tillhör resande samhället, angående vad deras kultur innebär. Travellers, menar McDonagh, organiserar varje aspekt av sina liv kring familjebanden; hur långt ifrån de andra familjemedlemmarna än må vara är av föga vikt, lika lite som hur fysiskt nära man står dem som inte tillhör familjen. Irländska resandes hela identitet baseras på "att man håller kontakten", vilket i sin tur är beroende av ett kontinuerligt resande. Den sociala aspekten av kulturen innefattar sättet man reser på och anledningarna därvid, de irländska resandefolket färdas i små grupper – i par av närbesläktade kärnfamiljer – men de uppfattar sitt medlemskap inom familjen i termer av den mer utvidgade storfamiljen. Under resans gång möter man upp med andra familjemedlemmar, ofta i samband med en social tilldragelse, t.ex. bröllop eller begravning som i det här fallet involverar *en* familjemedlem vilken får stå i centrum för sammankomsten. Man kan vidare sammanfatta motivet till själva resandet med de olika medverkande krafterna, "pull- och push-faktorerna", att hålla sig á jour med nyheter, bygga upp kontakter, stärka relationer – som alla är starka skäl till att man ägnar sig åt resande; "pull-faktorn" som grund för nomadismen. Medan "push-faktorn" innebär motsatsen, att undvika konfrontationer med människor där dispyter kan eskalera, att i tid kunna ge sig av medför att man inte låter konflikten bli alltför allvarig – något som är av största vikt för Travellers.¹⁶²

5.3.3. Välbefinnandets tre aspekter

Den irländska staten har länge kämpat med att assimilera, införliva, detta folk in i en livsstil som varit enhällig med majoritetssamhällets föreställning. Detta har, naturligt nog, skapat samma sorters problem som andra minoritetsfolk drabbats av, och samma betraktelsesätt av dem: att de äger en nedärvd lathet, har en benägenhet att missbruka alkohol och är allmänt oansvariga. Jeffrey Gedmin, från Legatum Institute, som årligen i "Prosperity Index" jämför olika länder genom värden som utbildning, personlig frihet, trygghet och entreprenörskap, menar att de gemensamma nämnare som gör oss alla lyckliga består av tre saker: För det första Autonomi. Vi gillar inte att andra bestämmer över oss, vi vill ha *frihet*. Paradoxalt nog trots att vi vill ha frihet och autonomi så vill vi samtidigt vara rotade i något. Det kan exempelvis vara i familjen eller i samhället – vi vill m.a.o. *inte vara rotlösa*. Den tredje faktorn är att ha en *mening*. Det kan vara något andligt, barn, eller en politisk fråga. Det kan vara en roman som man måste få ur sig... eller något annat.¹⁶³ I grund och botten är det alltså: frihet, att ha rötter och en mening som är avgörande för en människas välbefinnande, och det är dessa tre aspekter som Travellers så väl som andra minoritetsfolk ofta berövats ifrån när staten hanterat deras situation. Ett exempel när det gäller irländska resande och bostadsproblematiken är att

¹⁵⁹ Harald Olsen, *Keltisk andlighet*, s. 17-18

¹⁶⁰ <http://www.travellerheritage.ie/areweanethnicgroup.asp>, 2012-12-01.

¹⁶¹ Michael McDonagh, "Nomadism in Irish Travellers' Identity", *Irish travellers: Culture and ethnicity*, red. May McCann, Séamus Ó Síocháin, Joseph Ruane, s. 98.

¹⁶² *Ibid*, s. 97 ff.

¹⁶³ *Skavlan*, del 11 av 12, sändes 2012-16-11, <http://www.svtplay.se/video/588072/del-11-av-12>, 2012-12-01.

regeringen på Irland genomdrivit flera olika projekt men där dessvärre de resande själva inte varit delaktiga i processen. Besluten fattades av människor som trodde att bostadsproblematiken låg i själva kringresandet, alltså den livsstil man som resande kanske identifierar sig mest med, vilket ansågs förknippad med kriminalitet. I slutet av 1980-talet började Pavee Point protestera mot myndigheternas förmyndarattityd. Man ansåg det vara fel att använda nedsättande beskrivningar som "kringflackande livsföring". Nomadism är istället den rätta benämningen, menar representanter för resande på Pavee Point. Och nomadism är varken asocialt eller kriminellt, understryker man.

5.3.4. Nomadism – en mentalitet som är formad av resande

De resande ägnar sig åt något som kan betecknas som kommersiell nomadism i motsats till pastoral nomadism och boskapsnomadism. Det senare är när till exempel getter, får eller renar styr boendet. För de kommersiella nomaderna är det istället handeln som styr boendet. En resande som ägnar sig åt att göra affärer reser därför till nya platser så snart marknaden är mättad. Förr – när man dessutom inte ägde bil – var man tvungen att övernatta på annan ort och oavbrutet ha med sig familjen. Numera åker både renskötande samer och affärsidkande resande hem till den fasta bostaden. Det bör dock framhållas att en nomadisk livsföring inte enbart inkluderar fysisk rörlighet utan också andra viktiga faktorer, forskaren Michael Hayes vid University of Limerick i Zackaris studie menar, i likhet med Michael McDonagh ovan, att nomadismen har tre viktiga överlappande beståndsdelar: sociala, kulturella och ekonomiska. På samma sätt understryker John O'Connell i Hazells studie att detta att man kan flytta regelbundet, ständigt byta arbete, bostad, ort och så vidare, för den skull inte gör en individ till nomad. "Nomadism innefattar ett helt sätt att tänka, en hel kultur, ett eget sätt att se på boende, hus och lägenhet", menar O'Connell och anser därtill "att resande har ett sådant gemensamt värdesystem [- - -]. Sedan har det ingen betydelse huruvida han eller hon bor i hus, husvagn eller tält. En irländsk resande har inte samma syn som en »vanlig« irländare på värdet i att bo i och äga ett hus."¹⁶⁴ Likaså skriver Zackari i sin studie som är baserad på Hayes forskning "att vara resande men inte resa är svårt att förklara sin identitet med. Istället lägger man mer i ordet än så. De som vill identifiera sig som Travellers ger det en vidare betydelse, det vill säga inte bara att resa men en mentalitet som är formad av resande." Man lever i nuet, planerar företrädesvis inte långt in i framtiden och kan snabbt bryta upp. Likaså präglas inte deras tillvaro som särskilt materiellt beständig. "I am a traveller. There is no such thing as a settled traveller, that's a contradiction. It's the way our minds are set. We have the same make-up as human beings but We are born with a traveller-mind. A traveller doesn't [necessarily] mean you travel around. It's really who you are,"¹⁶⁵ förklarar Ellen McDonagh i en intervju med Zackari. Om de bofasta irländarna organiserar sina liv utifrån var de bor, en markbundenhet, organiserar istället Travellers sitt liv utifrån familjebanden. Att hålla samman stärker identiteten, där försörjning genom familjekontakter alltså kan ses som en faktor till nomadisering, skriver Zackari. Fortsättningsvis förklarar hon att gemene man i allmänhet gärna förenar nomadism med idéer om människor som skulle vara inkompatibla med samhället, att dessa är smutsiga luffare, tiggare, tjuvar eller lössläppta personer vilka känner att de måste fly från något. Med andra ord är det en överdrift att säga att konflikten mellan Irländare och Travellers enbart skulle ligga i den nomadiska livsstilen kontra den bofasta. En starkt dominerande föreställning om att vara på resande fot är enkelheten i det, irländska resandes nomadism kopplas därför gärna ihop med lättsinne, alltså tanklöshet, obetänksamhet och ansvarslöshet, och i dessa omdömen impliceras betydelsen omoralisk och obunden. Detta är emellertid en paradox, påpekar Hayes tillika Zackari, då den nomadiska livsstilen möter

¹⁶⁴ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 340.

¹⁶⁵ Karin Zackari, *Problemet Travellers för irländska staten - skapandet av etnicitet*, s. 8.

extremt mycket diskriminering och fördomar, en angelägenhet som gör det nomadiska levnadssättet långs med de irländska vägarna allt annat än enkel. Gamla nedärvda föreställningar som t.ex. den bild vilken tecknats genom Irish Folklore Commission's Questionnaire on Travellers på 50-talet kan också vara en källa till den negativa inställningen som rör deras kringvandrande levnadssätt:

De var familjer som var nomader eller semi-nomader, som reste samma rutt, återkom till samma platser, två till tre gånger per år. De reste från tidig vår till sen höst, då fanns det arbete och de stannade på ett och samma ställe ungefär en vecka. Om vintern hyrde de hus eller bodde i övergivna lador. När husvagnar blev modernare bodde många året runt på vägen. De gifte sig inom familjen eller mellan familjer som redan tidigare var ingifta. Travellers hade inte lönearbeten utan försörjde sig på tillfälliga säsongsrelaterade arbeten, handel och tiggeri.¹⁶⁶

Det bör dock framhållas, enligt Zackari, att den beskrivningen baseras på en generell bild av dem som var rådande under omkring mitten av 1900-talet. Idag kan situationen se mer nyanserad och annorlunda ut, där framförallt deras eget perspektiv i analogi med det antropologiska perspektivet erbjuder ett mera mångsidigt tolkande av vad det innebär att vara "resande", en nomad.

When Travellers speak of travelling, we mean something different from what country people¹⁶⁷ usually understand by it. Many country people, who call themselves "settled", may in fact travel more than some Travellers, but this does not make them nomadic.

Country people travel to get from A to B. But for Travellers, the physical fact of moving is just one aspect of a nomadic mind-set that permeates every aspect of our lives. Nomadism entails a way of looking at the world, a different way of perceiving things, a different attitude to accommodation, to work, and to life in general.

Travellers' views of accommodation differ vastly from those of country people. Travellers see accommodation as a stopping place, whether the stay turns out to be a long one or a short one. [- - -]

Just as settled people remain settled people even when they travel, Travellers remain Travellers even when they are not travelling. Travellers who are not moving can, and do, retain the mindset of a nomad. This is why I feel it is important to speak of "nomadism" rather than "travelling" with regard to Travellers.¹⁶⁸

Avvikelsen till den här livsstilen är förbehållen de familjer vilka, som en del av assimileringen inom det bofasta samhället, har förlorat passionen, längtan eller helt enkelt begäret efter att vara ute på resande fot. Dylika familjer har således förlorat sin identitet som Travellers samt, i och med detta, känslan inombords som en gång fick dem att längta efter att vara ute på vägarna, menar Michael McDonagh. De flesta irländska resandefolk av idag som bor i hus är tillfreds med detta så länge de med sig själva vet och känner att de kan röra på sig om behovet av detta skulle uppstå. "When we have the option of travelling, we have peace of mind – even though we may not actually exercise that option."¹⁶⁹ Känslan av att få göra som man själv vill är av största betydelse för en resande, att känna att man har makten över sitt liv och därmed äger frihet, har man nämligen inte den suveräniteten, vissnar något inombords och tillvaron upplevs som utan mening – man är bara en kugge i ett evinnerligt hjul, där den ena dagen inte skiljer sig märkbart ifrån den andra, eller som Ian Holms "Tinker" karaktär uttrycker det i

¹⁶⁶ Ibid, s. 4.

¹⁶⁷ Det epitet som Travellers sätter på bofasta irländare.

¹⁶⁸ Michael McDonagh, "Nomadism in Irish Travellers' Identity", *Irish travellers: Culture and ethnicity*, red. May McCann, Séamus Ó Síocháin, Joseph Ruane, s. 95-96.

¹⁶⁹ Ibid, s. 96.

dramafilmen *Shergar* "They [country people] want us to live like they do, in little boxes staring at the TV all the time".¹⁷⁰

¹⁷⁰ Spelfilm *Shergar* (1999).

6. Brytningstid – övergång från landsbygd till stadsbygd

Irland, en geografiskt isolerat belägen ö i utkanten av Europa som fortfarande återhämtar sig efter århundraden av engelskt herravälde, började inte att anta sin storskaliga industrialisering förrän efter Andra världskriget. Följaktligen innehade de irländska resandefolken en väsentlig roll inom den ekonomi som rådde på landsbygden så långt in som på 70-talet, och de fortsätter att vara några utav de mest vanligt förekommande av resandegrupper i västra Europa, menar antropologen George Gmelch som studerat dem. Så sent som in på 60-talet, konstaterar Gmelch, levde en övervägande del (bortsett från sex procent) av de irländska resandefolken i tält och/eller hästdragna vagnar (eng. barrel top wagons). I kontrast till andra grupper var det först under 50- och 60-talen som Irlands nomadbefolkning började migrera in i den urbana miljön, och sålunda fr.o.m. den tidpunkten som jämväl staten började visa ett seriöst intresse i dem på 1950-talet.

Gmelch menar att migrationen från den rurala-till-urbana miljön som Travellers bedrev, alltså från landsbygd till stadsbygd, påminner om den som även allmogen genomförde på det sätt att båda dessa grupper nödgades utvandra från landsorten p.g.a. mekaniseringen av jordbruket och den arbetslöshet som detta resulterade i, samtidigt som man lockades till det urbana industrisamhället genom de nya ekonomiska möjligheterna som uppstod där. Men inom själva den urbana sättningen upphörde dock likheterna, menar Gmelch, för till skillnad från många av lantbefolkningsmigranterna vilka bosatte sig bland stadsfolk och upptog traditionellt lönearbete, kvarstod Travellers påfallande explicit utanför huvudströmmen i samhället, fattiga och försörjande sig själva, enligt Gmelch, genom bidrag, letande och samlande bland avskräde samt tiggeri.

I ett större perspektiv kan man jämföra denna nya belägenhet som irländska Travellers hamnade i med andra minoriteter, ursprungsbefolkningar och olika marginaliserade grupper i världen, t.ex. aboriginerna vilka drevs ut att leva ute på den australiensiska ofruktsamma vildmarken, *outbacken*, inom avlägsna och torra områden utanför de större tätbebyggda områdena och inte sällan hamnade under extremt fattiga förhållanden. Nordamerikas indianer placerades i reservat på mark som ingen annan ville ha, antingen var den fattig på naturtillgångar eller karg och därmed olämplig för jordbruk, vilket innebar att många stammar hamnade på gränsen till svält. Alltigenom historien har ofta storsamhället påtvingat dessa minoriteter sin livsstil och sina värderingar, något som ofta tagit död på dessa gruppers identitet, mening i tillvaron och istället lämnat en känsla av rotlöshet. Många har hamnat i samhällets utkanter under extrema och/eller ovissa förhållanden. Följande undersökning syftar till att tolka och utforska hur Travellers en gång levde för att sedan titta på hur de försökt anpassa sig till yttre förändrade betingelser.

6.1. Den traditionella livsstilen

De irländska nomadernas ekonomiska försörjning har utövats på ett annorlunda sätt i jämförelse med den bofasta befolkningen. Till skillnad från stationära irländare ägde inte de resande marken från vilken man utverkade för sitt uppehälle, på samma sätt erhöll de inte en inkomst genom ett fast lönearbete. Som ett nomadfolk har de anpassat sig till att föra ett flexibelt liv och bedriva åtskilligt olika aktiviteter för att kunna försörja både sig själva samt de sina. Gmelch påpekar att de resande utförde arbeten och tjänster vars efterfrågan enbart förekom vid enstaka sporadiska fall eller vid begränsade tillfällen. En karakteristisk by med sina omgivande odlingsmarker kunde i regel bara försörja en metallsmed, sotare, hästhandlare eller gårdfarihandlare under några månader varje år, men eftersom de resande var ett folk som kännetecknades av mobilitet behövde de inte förlita sig till enbart ett enda avgränsat område. Flexibilitet, annorlunda uttryckt rörlighet och anpassbarhet, inom den kategorin arbeten de utförde var fördensfull avgörande för deras synkronisering, aklimatisering eller, helt enkelt

adaptation. I takt med att de irländska resandefolken var beroende av den jordbrukande befolkningen ifråga om sitt levebröd, avpassade de sina arbetsmönster efter bondesamhällets säsongsbundna cykliska tid, alltså jordbrukarens arbete, men också efter varje enskild bondes särskilda behov som de kom i kontakt med. Vissa jordbrukare kunde exempelvis behöva hjälp med att få sina mjölkbleckkannor eller stenmejerier reparerade, andra med att torva eller sålla betet. De allra flesta Travellers var ändå handelsmän, men de utförde också många okvalificerade arbetsuppgifter för att kunna upprätthålla sin livsföring.

6.1.1. Förtennare och handelsmän

Det främsta näringsfånget för majoriteten av de irländska resandefolken bestod emellertid av olika metallarbeten, företrädesvis förtenning. De arbetade som smeder, kopparslagare, bleckslagare och tennarbetare, tillverkade bleckkärl, bakplåtar, kakformar och baljor samt förtennade böndernas kaffepannor, kastruller och liknande. Även trådarbeten var vanliga. Det kunde vara allt från vispar, korkskruvar och stövelknektar till grytunderlag och klädhängare. I Sverige kallades dessa föremål rentutav för luffartrådsarbeten, men det var en lika vanlig sysselsättning bland resande. Med hjälp av järntråd kunde många resande tillverka såväl prydnadssaker som bruksartiklar, eller specialföremål efter önskemål, och gjorde man inte någondera reparerades ofta istället gamla artiklar. I både England och Irland var förtenning så vanligt bland resande att de där kom att kallas för *tinkers*. Ett ord (*tinker*) som ursprungligen var en ren yrkesbeteckning, men som numera efter att majoritetssamhället lagt en negativ värdering i ordet får många irländska resande att uppleva ordet som kränkande. De praktiserade detta sitt hantverk både ute på landsbygden och i mindre städer och byar. När man verkade ute i glesbygderna, reste man vanligen från bondgård till bondgård, ofta tillryggaläggandes många långa sträckor om dagen. I huvudparten av Irland var bostadsmönstret ute på landsbygden relativt glest, med spridda gårdar som låg tämligen långt ifrån varandra, även om till viss del besläktade grupper eller mycket små klungbyar (s.k. *clachans*) bestående av 10-20 familjer vanligen förekom i de västra och södra delarna av Irland tills sent in på 1800-talet.

Från tidig vår till sen höst brukade många Travellers bedriva handel med både åsnor och hästar. Egentligen bytte man ut eller sålde sina djur så fort rätt tillfälle bjöds, medan andra var mer eller mindre specialister på området och såg till att närvara vid de flesta av torghandlar. De kunde t.ex. tillhandahålla många av de robusta och starka arbetshästar som behövdes för att plöja de irländska åkerjordarna medan åsnorna dagligen användes till att frakta mjölkkärror till mejerierna. Hästhandlarna bedrev sin bästa kommers vid de många små landsortsmarknaderna där allt från hästar, åsnor till annat boskap fanns för försäljning. De största marknaderna som i *Puck*, Killorglin i grevskapet Kerry, *Bartlemy* och *Cahirmee* i grevskapet Cork, *Spancil Hill* i östra regionen av Clare och *Ballinasloe* i östra landsdelen av Galway, var i synnerhet välkända för sin hästhandel och ansevärda närvaro av resandefolk (se figur 3). Travellers förvärvade tidigt ett gott rykte för att vara kunniga hästhandlare. Många hade en utomordentlig kännedom när det kom till hästar, särskilt om man jämförde dem med den genomsnittliga lantbrukaren, och de bedrev hårda förhandlingar i enlighet med detta.

Figur 3. Politisk karta av Irland, med grevskapens angivna gränslinjer.¹⁷¹

¹⁷¹ George Gmelch, *The Irish Tinkers: The Urbanization of an Itinerant People*, s. 23.

6.1.2. Det ”komplementära” arbetet

Många resande arbetade också med att rengöra skorstenar. Denna aktivitet var säsongsbunden; vår och sen höst var tiden på året när de flesta människor ville få sina skorstenar fejade. Sotarna hade med sig egna redskap och tjänsten betalades antingen med pengar eller in natura, och deras avlöning avpassades efter mängden pytsar de lyckades samla på sig fyllda med sot.

Att knacka dörr var en annan kompletterande bisyssla till inkomstkälla under alla tillfällen på året. Många Travellers fraktade ett litet förråd av linoleum, glasföremål, porslin och liknande gods i sina släpkärror. Det mesta bestod av begagnade saker, kvarlevor eller överblivet lager gods som köptes in från grosshandlare inom de större provinsialstäderna man passerade genom. Framförallt kom denna handel väl till pass under andra världskriget då många föremål ransonerades. Många Travellers bedrev även gårdfarihandel med egentillverkade hantverk, som flätkorgar för transport och förvaring av potatis, kvastar, borstar, klädnypor av trä, snörband, fiskeutrustning och naturligtvis grytor, kastruller och kittlar i alla dess storlekar och former, likaså kunde en resandekvinna gå från dörr till dörr bärandes på en korg över axeln från vilken hon sålde diverse små husgeråd. Skosnören, nålar, saxar, skillingtryck samt religiösa bilder och medaljer jämte tekoppar och bägare – var andra föremål som alltid efterfrågades och var mycket uppskattade. Så kallat "letande efter användbara saker" och/eller skrotsamlande var ännu ett bigörsmål som Travellers ägnade sig åt under hela årets gång. De samlade på uttjanta saker som paltor, ank- och gåsdun, glasburkar, hästhår etc. När de hade lyckats samla på sig en ansevärd mängd, kunde dessa föremål sedan säljas vidare i städerna. Lump, glas, metallskrot kunde därför återanvändas. Hästhår användes t.ex. i borstar, och kuddar samt lapptäcken fyllde man med dun. De flesta föremål, med undantag av dun som inbringade ett bra pris, gav emellertid en låg avkastning med tanke på de mängder som samlades in och den tid som lades ned.

Travellers mest uppskattade konsumenter bestod av den spridda lantliga bondebefolkningen, i synnerhet de som bodde inom de mest avlägsnaste områdena och vilka så lättvindigt inte kunde färdas in till städerna för att göra sina inköp. Så långt som in på 1900-talet var tillgången på affärer utanför de större provinsiella städerna sporadisk, vilket resulterade i allmänt stora avstånd dem emellan. Detta medförde att gårdfarihandlare blev en viktig del i distributionen av varor inom de mer avlägsna trakterna, avkrokarna i landet. I en tid innan radion och den utbredda spridningen av dagstidningar, spelade de på så vis en ovärderlig roll i att bringa nyheter till de mest avlägsna regionerna. Även om Travellers generellt föredrog att sälja sina varor för reda pengar, godtog de likväl mat eller begagnade kläder som ersättning. Framför allt var det vanligast att idka byteshandel i de västra delarna av Irland, där bondebefolkningen i regel var så utarmad att de knappt hade några eller inga pengar överhuvudtaget – åtminstone inte några att undvara när det gällde sådana luxuösa konsumtionsvaror som ett stycke linoleum för vardagsrumsgolven.

Under skördetiden skaffade sig många resande temporära lönearbeten. I Juni kunde man exempelvis hjälpa de bönder vilka disponerade över de större besittningarna att skörda potatis och sålla bete grödor, i Juli kunde det vara hö, och i Augusti olika sädesslag. Bönderna rekryterade oftast Travellers på kontraktbasis för ett stipulerat belopp per tunnland eller för genomföringen av ett helt arbete. På så sätt kunde de välja sina egna arbetstider och dessutom engagera hela sin familj i verksamheten. Men på grund av både misstro och fördomar antog gårdsägaren dem först när tillgången på bofasta irländare började sina. Gmelch påpekar dock i samma veva att resandebefolkningen var som bäst lämpade för den här typen av arbeten, då de på egen hand kunde förse sig själva med husrum, lämnade området så fort arbetet var slutfört, och med största osannolikhet skulle organisera och kräva bättre arbetsvillkor.

Vintern var den mest överksamma årstiden, den perioden på året då i princip alla sorters jobb på de irländska gårdarna drastiskt avtog. Med få gårdsjobb, inte många

reparationsuppdrag, inga skorstenar att sota, och ingen efterfrågan på arbetshästar, kännetecknades vintern synnerligen som en period av ekonomisk tillbakagång.

Livet som nomad ute på vägarna innebar många gånger en "ur hand i mun" existens, man levde för dagen, men livet var synnerligen ansträngt för dem som bodde i de torftiga och karga västområdena – de västra kustnära grevskapen, särskilt de som ingick i Connaught provinsen (Galway, Mayo, Sligo, Leitrim). Där var de resande i huvudsak beroende av sociala resurser – arbete, mat och kläder som tillhandahölls av den bofasta befolkningen. Samtidigt var levnadsvillkoren så dåliga där att många jordbrukare kände sig tvungna att ta till samma sorters marginella medel som nomaderna. Eftersom det var knappt om betesmarker lät de sina djur beta längs vägrenarna, i direkt konkurrens med de resandes hästar och åsnor, något som ibland kunde leda till spänningar mellan dem som redan bodde där och dem som tillfälligt vistades där.¹⁷²

6.1.3. Det rörliga arbetet – resmönster

Tattarna utsträcka sällan sina resor över hela landet utan hålla sig till de områden, vanligen omfattande något eller några landskap, som av ålder befarits av deras fäder. Ge de sig utanför sina vanda vägar gäller färden i de flesta fall marknad.¹⁷³

För att kunna försörja sig på kommersiell nomadism har utövarna varit tvungna att vara kringvandrande. Sättet som de irländska nomaderna färdades på kan liknas vid ett slags kretsloppliknande rutter (eng. circuits), en "cirkulär" färdled som innebar att man ibland kunde avverka uppemot två till tre distrikt. En aspekt som alltså går stick i stäv med tidigare allmänna uppfattningar och fiktiva framställningar då man gärna skildrade Travellers i egenskap av vagabonder vilka strövade vida omkring genom hela landet utan någon egentlig färdplan. Faktum var att de flesta egentligen bara reste inom ett mindre område, vilket vanligtvis innebar att familjer följde en redan invand regelbunden route. Somliga, företrädesvis hästhandlare, reste däremot i betydligt mer omfattande rundvandringar som kunde inrymma uppemot 10 eller 12 grevskap man passerade genom, ytterst få färdades dock över hela Irland.

Travellers slog vanligen läger utmed någon stillsam sidoväg s.k. *boreens*, lugna lantliga småvägar (oftast ej stenlagda men upp trampade vägar på landsbygden som löper längs med antingen stengårdsgårdar eller busk- trädhäckar) i utkanterna av städer och byar. De viktigaste faktorerna i val av "rätt" lägerplats gick ut på att ta hänsyn till tillgången på vatten och betesmarker åt djuren, samt finna skydd undan elementen, i regel busk- eller trädhäckar vilka bröt vinden. När man väl fann en sådan plats som kunde tillhandahålla dessa saker var det inte ovanligt att man sedan med jämna intervaller återvände till samma lägerplatser. Karta 4 illustrerar tre resandefamiljers traditionella resmönster, där de streckade linjerna utgör perimetern eller bortersta utsträckningen/periferin av deras ordinarie färdvägar. Inom sitt specifika område kunde de sedan följa många skiftande vägar. Flertalet familjer genomförde åtskilliga kompletta turer (s.k. circuits) varje år, men utfärder bortom den allmänna färdleden förekom också, i sådana undantagsfall mestadels till marknader eller begravingar. De ronder som är försedda med bokstäverna *A* och *B* (se figur 4 nedan) är ganska representativa vad gäller storleken på ett landområde som kunde tillryggaläggas av de flesta Travellers menar Gmelch; deras omkretsar består av 198 engelska mil (318,65 km) respektive 230 engelska mil (370,15 km), medan rutt *C* är två gånger så stor som de andra, samtidigt definierar den färdleden en hästhandlarfamiljs rutt vilkas resa lokaliserades, utstakades och fastställdes efter de platser och datum som olika marknader ägde rum i de olika provinserna. Den

¹⁷² George Gmelch, *The Irish Tinkers: The Urbanization of an Itinerant People*, s. 3-39.

¹⁷³ Gunborg A Lindholm, *Vägarnas folk: De resande och deras livsvärld*, s. 99.

genomsnittliga tiden man uppehöll sig innan man reste vidare till nästa by eller stad var i regel omkring en vecka.

I de flesta av regionerna på Irland förekom det (åtminstone så långt som in på 70-talet) en någorlunda jämn distribution av mindre byar och gårdssamlingar/småsamhällen med omkring 7 (11,27 km) till 10 miles (16,09 km) avstånd ifrån varandra, och mellan större orter (1000 till 5000 invånare) från 20 miles (32,19 km) till 25 miles (40,23 km) avstånd sinsemellan. Därmed överskred sällan en enstaka avverkad sträcka emellan de resandes lägerplatser 10 miles (16,09 km).

Figur 4. Tre olika familjers traditionella resruttn mönster.¹⁷⁴

6.2. Uttåg från landsbygd till stadsbygd – omställning och anpassning

Människans möjlighet att förflytta sig är en omistlig del i alla nutida välfungerande samhällen. Den skapar flexibilitet, minskar arbetslöshet, ökar sysselsättning och möjligheter att välja bostadsområden. Flyttningar inom länder (migration), t.ex. byte av bostadsplats, är en form av geografisk rörlighet som ytterligare kan delas in beroende på om flyttningarna är:

¹⁷⁴ George Gmelch, *The Irish Tinkers: The Urbanization of an Itinerant People*, s. 29.

- frivilliga eller framtvingade
- permanenta eller tillfälliga
- till avståndet långa eller korta

Om fler flyttar in än ut har ett område en positiv flyttningsbalans. Om det motsatta gäller föreligger en negativ flyttningsbalans.

Mot slutet av 50-talet började det irländska resandefolket att långsamt överge livet ute på den irländska landsbygden och istället bege sig in mot städerna, den urbana miljön. I stora antal utvandrade man för att få ett bättre liv i bristen på försörjningsmöjligheter på landsbygden. På grund av yttre omständigheter som de resande inte hade någon kontroll över nödgades de söka efter och finna nya källor för sin försörjning allteftersom deras traditionella näringsfång blev alltmer förlegat, först migrerade man till de närmast belägna centralorterna för att sedan söka sig vidare till de mer avlägsna storstäderna. Så småningom förde en andra migrationsvåg under mitten av 60-talet flera hundra familjer in till Dublin, huvudstaden, där de delvis adapterade en bofast livsstil parallellt med en till viss del nomadisk tillvaro i städernas periferiområden.

I analysen av den agrara-urbana migrationen indikerar Gmelch på att två separata faktorer vanligen måste tas i beaktande, alltså de orsaker som styr flyttningar. Dessa motiv delas vanligen in i *pull*-faktorer respektive *push*-faktorer. Till *pull*-faktorer hör sådant som lockar människor att flytta *till* ett område, t ex tillgång till arbete och utbildning, *yttre omständigheter*. Detta leder även vanligen till en frivillig och oftast permanent flyttning (medan en frivillig men tillfällig flyttning kan avse en resa till någon (turist)ort). Till *push*-faktorer hör sådant som får människor att flytta *från* ett område, *inre omständigheter* som motiverar individer att lämna det ursprungliga området/samhället, det kan t.ex. vara fråga om arbetslöshet, politisk eller religiös förföljelse. Många medverkande krafter, både *push*- och *pull*-faktorer, satte igång de resandes urbana migrering under 1950-talet, men den kanske viktigaste realiteten de kom att mötas av gällde snarare det faktum att användandet av deras handelsvaror och tjänster, som de under så många livscyklar tillhandahållit den bofasta befolkningen, avtog – efterfrågan på deras artiklar upphörde i princip helt och hållet förklarar Gmelch.¹⁷⁵

6.2.1. Rationalisering – moderniseringens bieffekter för Travellers näringsfång

Basnäringens kollaps som de resande upplevde årtiondena efter andra världskrigets härjningar berodde till största delen på den snabba ekonomiska förändringen som landsbygden genomgick, helt oundvikligen drabbades resandefolket som stod i direkt ekonomisk beroendeställning gentemot bondebefolkningen. Till att börja med mekaniserades jordbruket som i sin tur gav upphov till ökad avkastning, samtidigt slogs mindre åkerjordar samman till större enheter, allt detta medverkade till en generell tillväxt och stegring av priserna på jordbruksprodukter – något som avsevärt höjde många irländska lantbrukares levnadsstandard. Nu kunde även människorna ute på landsbygden komma över nya konsumtionsvaror, jordbruksredskap och motordrivna fordon. En utbyggd infrastruktur med förbättrade vägar, utvecklad kollektivtrafik där fler busslinjer började köra samt en utökad användning av det nya färdmedlet – bilen, minskade glesbygdernas isolering och ökade istället provinsorternas betydelse i egenskap av affärscentra. Jordbruksmekaniseringen bidrog också till en hastig nedgång på mängden jobb som tidigare funnits tillgängliga inom jordbrukssektorn, detta resulterade i att många bofasta irländare begav sig in till städerna där en sysselsättning inom antingen tillverkningsindustrin eller handeln upptogs.

¹⁷⁵ George Gmelch, *The Irish Tinkers: The Urbanization of an Itinerant People*, s. 41-61; Peter Östman, Olof Barrefors, Kalju Luksepp, *Geografi; människan, resurserna, miljön*, Stockholm 2001, s. 55-56.

Alla dessa förändringar som samhället genomgick påverkade de resandes traditionella näringsfång och förändrade deras levnadsmönster avsevärt. Den första sysselsättningen att påverkas utav dessa omvälvningar blev förtenningsarbetet. Introduceringen av plastbehållare, emaljartiklar, och massproducerade tennföremål gav upphov till en minskad efterfrågan på de handgjorda föremålen. Alla dessa nya alternativ blev dessutom lättillgängligare, billigare och mera hållbara, där varken emalj- eller plastbehållare rostade. Följaktligen blev det näst intill omöjligt för de resande att idka gårdfarihandel med sina handgjorda tennföremål, likaså blev reparationsjobben färre då både plast och emaljföremål inte gick att reparera.

Inledningsvis var det i den rikare delen av landet, i de östra områdena, som efterfrågan på förtenningsarbeten först dalade, där hade man kommit över de nya konsumtionsvarorna tidigare än på andra platser i landet. Redan så tidigt som 1937 beklagade sig resande i grevskapet Wexford över att nya emaljerade hinkar hade en negativ inverkan på deras handel, och vid mitten av 1950-talet hade förtenning blivit så obsolet genom hela östra halvan av Irland att hantverket i princip bara kunde överleva i de mindre utvecklade områdena i väst. Gmelch hävdar att några fåtalet Travellers fortfarande kan skönjas (1975) vid sidan av någon väg i Connaught, där de tillverkar förvaringskärl av tenn och främst förser lokala järnaffärer på mindre ordrar.

Handeln med hästdjur var en annan näringsgren som drastiskt avtog i och med jordbrukets modernisering, traktorerna var inte bara allsidigare redskap utan även mycket effektivare än vad dragdjuren var. Endast i de västra delarna där mindre gårdar förekom, ersattes inte hästdjur med maskineri i lika stor omfattning. I den delen utav landet bestod hästhandeln som en gångbar verksamhet ända in på 60-talet.

Det säsongsbaserade arbetet ute på åkrar och bondgårdar var ytterligare en syssla som kraftigt dalade, mellan 1946 och 1961 minskade mängden arbetare på fälten med 50%, och eftersom de resande vanligen var den sista utvägen man tog till när det kom till att anställa folk drabbades de också hårdast och blev de första att lämna jordbrukssektorn p.g.a. den sjunkande efterfrågan där.

Den andra avgörande faktorn beträffande det minskade behovet av arbetskraft inom jordbruksnäringen gällde det skifte som ägde rum av markanvändningen. Ett utav de mest frekventa lantbruksjobben för resande var att klippa torv, men under de år som följde efter andra världskriget förändrades jordbrukslandskapet på ett sätt som gjorde att mängden odlad mark reducerades för att istället gynna boskapsproduktionen, en aspekt som bidrog till att betydligt mindre arbetskraft krävdes. Samtidigt specialiserade sig statsfinansierade bolag, som *The Turf Board* (1946), på att framställa enbart vissa grödor för kommersiella ändamål, vilket resulterade i att tillgången på billigare maskinutvunnen torv premierades och i princip tvingade bönder att ställa om och därmed överge den egna torvproduktionen.

Allteftersom förbättrade kommunikationer medverkade till att lantbefolkningen fick lättare åtkomst in till provinsstädernas butiker, en följd av dels utvidgade bussnät dels ett stigande antal bilar för privat bruk, minskade likaså efterfrågan på de mindre husgeråd som resande gick omkring och sålde från dörr till dörr. Förutom att plastmaterial och emaljföremål ersatte efterfrågan på saker utförda av metall, kom därtill andra massproducerade och billiga artiklar att minska behovet efter övriga handgjorda hantverk som resande saluförde. Alla de föremål som resandekvinnor tidigare inte hade haft några bekymmer med att få sålda, klämmor, borstar, prydnadsföremål m.m., ersattes nu helt och hållet utav plastartiklar.

6.2.2. Bondhushållens omställning

Det att tigga har ibland varit en omtvistad omständighet för den händelsen om det specifikt varit irländska resandes kännemärke att livnära sig på det sättet vid sidan av deras hantverksarbete, eller om gemene man helt enkelt låtit allehanda utblottade människor som konsekvent bedrivit tiggeri benämnas för resande. Enligt Gmelch studie var tiggeri ett vanligt

förekommande fenomen bland irländska resande, och han refererar till resande som själva beskriver eller åskådliggör hur de bar sig åt. Enligt dem själva, framhåller Gmelch, blev tiggandet betydligt svårare i takt med att gårdfarihandeln avtog. Det att ägna sig åt byteshandel kunde ibland fungera som ett välbehövligt inledande förspel innan man började be om allmosor, ett direkt oförmedlat vädjande utan ett preludium ledde nämligen oftast till ett avvisande, vilket på så sätt gjorde tiggandet betydligt svårare. Därutöver menar Gmelch att även om flertalet lantmän nu var mer välmående, förfogade de dock över en mindre behållning på jordbruksprodukter som man kunde tänkas skänka bort. När man förr bedrev åkerbruk för enbart självhushållande ändamål, hade många familjer ett överskott på diverse livsmedel, men i takt med mekaniseringen och att marknadsförande kooperativa företag gjorde inträde på marknaden sålde bönder nu hela sin avkastning för reda pengar. Därmed hade de inte längre den där extra säcken potatis, extra slatten öl eller skivan smör att byteshandla om eller helt enkelt att ge åt de resande som kom och knackade på deras dörr.

6.2.3. Första migrationsvågen – tätorterna

Sammanfattningsvis kan man därför konstatera att de resandes huvudsakliga verksamhetsområden med deras hantverk, handel och de tjänster de utförde, blev inom loppet av en femtonårsperiod så gott som passé. De omedelbara följderna som bidrog till att deras förfaringssätt var på väg att helt försvinna ur bruk – massproduktionen av konsumtionsvaror, det utbredda införandet av jordbruksmaskineri, förbättrade allmänna kommunikationer, samt utökad ändvändning av bilen – var alla externa faktorer, yttre omständigheter över vilka den nomadiska folkgruppen inte hade någon kontroll över eller förmåga att råda bot på. Ändock eliminerades inte totalt alla sociala tillgångar som de resande var beroende av, viss inkomst kunde fortfarande intjänas genom udda jordbruksarbeten, hästslakt samt skräp- och skrotsamlade, men det var helt påtagligt otillräckligt på ekonomiska tillfällen för att kunna vidmakthålla landsbygdens resandepopulation inom samma nivåer den en gång befunnit sig. Främst p.g.a. att de sociala resurserna man begagnat sig av inte längre var tillräckligt lönsamma, blott sammantaget kunde de tjäna ett uppehälle. För många familjer fanns fördenskull inget annat val än att överge landsbygden.

Den urbana migrationen in till närbelägna stadsmiljöer satte igång så tidigt som i slutet på 1940-talet i de östra regionerna och mitten av 1950-talet i de västra landområdena. För de flesta resande var de olika orterna välbekanta då man under sina resor hade passerat många av dem, nu började man emellertid att istället slå läger i dem, vanligtvis i ytterområdena utmed stillsamma farleder. Omkring 1955 hade dylika städer som Mullingar, Taum och Kilkenny uppemot 20 till 30 familjer vilka nu uppehöll sig permanent, medan det bara årtiondet dessförinnan enbart hade förekommit sporadiska besökare. Sett till det totala flyttmönstret i landet ägde den största utflyttningen emellertid rum i de västra delarna av Irland, som förlorade nästintill 20% av sin befolkning. Även om resandebefolkningen var beroende av det bofasta samhällets sociala resurser blev sällan befolkningsminskningen inom de flesta grevskapen så stor att det skulle inverka på de resandes ekonomi, bara i sådana kraftigt avfolkade delar i väster som i regionen Leitrim, där nära 30% av befolkningen flyttade under en femtonårsperiod mellan 50- och 60-talen, blev populationsnedgången tillräckligt kraftig att påverka nomadbefolkningens livsföring.

Arbetsmarknadsstödet som staten införde blev en åtgärd man använde sig av för att inskränka nomadiserandet bland de irländska resandefolken. Eftersom pengarna var tvungna att plockas ut på samma förmedling varje vecka, blev detta en vansklig belägenhet så långa de resande valde att hålla fast vid sin nomadiska livsstil. För många familjer som levde på 50-talet blev ändå arbetslöshetsunderstödet en veckovis pengainkomst som utgjorde långt mer än vad man dessförinnan någonsin hade varit kapabla att tjäna in ute på landsbygden. Eftersom arbetsförmedlingar bara existerade inom större provinsorter och städer fick många resande

flytta in i dessa områden för att kunna gå och stämpla understödet. Det var också möjligt att hämta ut understödet vid lokala polisstationer inom mindre städer där inga arbetsförmedlare förekom, men många resande verkade undvika detta framhåller Gmelch. Deras djupt rotade misstro gentemot polisen och det faktum att många småstäder var mindre toleranta mot att resande permanent slog sig ner i området, gjorde att många istället valde söka sig in till de större tätorterna som också erbjöd en högre grad av anonymitet.

6.2.4. Skrothandel

I och med att bidraget var tvunget att hämtas ut personligen varje vecka, blev det nästintill i det omöjligaste för resande att fullfölja sin sedvanliga resrut. Såvida de inte hade tillgång till ett motordrivet färdmedel, något som väldigt få hade råd med under denna brytningsperiod, var de i annat fall tvungna att förbli tämligen i närheten av staden. En individ kunde välja att byta till en annan arbetsförmedling, men det involverande pappersarbetet samt två till tre veckor långa dröjsmålet i väntan på att erhålla den första utbetalningen gjorde detta högst opraktiskt.

Tillgången på skrot kom istället att bli en viktig faktor som attraherade resande in till de urbana områdena. Här förekom det, åtminstone i förhållande till landsbygden, ett överflöd på metallskräp som också var lättförskaffat ifrån företag, byggarbetsplatser, fabriker, ödelagda områden och avstjälningsplatser, här uppsamlades gammalt maskineri, ledningar, rör och andra industriella biprodukter som innehöll metall. Gamla cyklar, bilbatterier, uttjänta apparater, grytor och pannor m.m. kunde på liknande sätt uppbringas från enskilda medborgare genom att man gick från dörr till dörr – och eftersom ingen hade samlat skrot i den här omfattningen tidigare, var tillgången stor, samtidigt som de flesta boende var nöjda att någon undanröjde det åt dem – åtminstone fram tills de själva insåg de ekonomiska fördelarna med att sälja skrot. Samtidigt var de skrothandlare och gjuterier där resande kunde sälja sitt skrot lokaliserade i den urbana miljön, även om skrot också kunde insamlas ute på landsbygden, var det mindre lönsamt p.g.a. transportkostnaderna. Flera faktorer var bidragande till att just metallskrotsamlandet blev den huvudsakliga sysselsättningen hos många Traveller män – den tidigare handelns inadekvata roll i det nya moderna samhället som hade växt fram, en höjning av priset på metallskrot under och efter Andra världskriget samt de resandes urbana migration.

Fastän många resande till en början betraktade sitt första besök i staden som en temporär provotid, återvändande få tillbaka till sina hemtrakter frånsatt när man hälsade på sina släktingar. Med varje familj som migrerade tilltog samtidigt känslan av ensamhet, enslighet, avskildhet och isolering hos dem som stannat kvar, vilket på samma sätt ökade sannolikheten att de så småningom också skulle komma att migrera och därmed överge landsbygden. Därtill menar Gmelch att returbesöken ofta fungerade som en form av utlösande drivkraft vilken motiverade de kvarvarande att också flytta, då man vid dessa återseenden gärna skildrade vilka förtjänster det fanns inne i städerna, om än ibland något överdrivet.

First me eldest brother shifted down to Dublin and each time he visited us in Wexford he was takin' one of the family back to the city with him. Before long all of me six brothers and their families was stoppin' in the same green near Dublin. I didn't want to go but it's too lonely travellin' by yourself (Patty Brien, age 25).¹⁷⁶

Emigrationen till England var ett annat rörelsemönster som tog vid mellan 1950- och 1960-talen, där var de ekonomiska möjligheterna ännu större i förhållande till i många irländska städer och småorter. Men mot mitten av 60-talet klingade dock utvandringen av i takt med att förhållandena för många resande i Irland förbättrades samtidigt som skrotsamlandet i England blev mindre lönsamt i och med den stora konkurrensen och att nya lagar förbjöd bortföringen

¹⁷⁶ George Gmelch, *The Irish Tinkers: The Urbanization of an Itinerant People*, s. 48.

av skrot ifrån övergivna eller förfallna byggnadsverk. Dessutom motsatte sig engelska lokala myndigheter att resande kom dit och slog läger, vilket resulterade i förföljelser och hårda ingripanden gentemot dem med åtföljande upprepade vräkningar. Gmelch skriver:

Local authorities constructed various types of "tinker defenses," including trenches, concrete posts, and piles of earth blocking the entrance to vacant land to prevent Travellers from camping. Subsequently, some authorities invaded camps and forcibly towed away the caravans. The statement of one Birmingham Councillor typified the attitude of some local authorities: "The Tinker is a throwback to the past and has no place in the life of a modern city, where people come to live in a settled, orderly and mutually helpful society. We intend to make conditions so intolerable, so uncomfortable and so unprofitable for these human scrap vultures that they won't stop here." (*The Guardian*, 3 July 1963).¹⁷⁷

Denna sortens främlingsfientlighet som förekom under 60-talet fortlever än i dag och är ett vedertaget fenomen som många Travellers fortfarande brottas mot, Hazell skriver t.ex. att "även i England åker många resandefamiljer (*Travellers*) runt för försörjningens skull. Men inte heller här får de ställa upp husvagnen någon längre tid på samma ställe. På flera håll runt Birmingham och Wolverhampton såg jag hur gatukontoren byggt vallar intill vägarna för att förhindra *Travellers* att parkera sina husvagnar där. Och på vanliga turistcampingplatser är de inte välkomna."¹⁷⁸

6.2.5. Andra migrationsvågen – huvudorten & bosättningsmönster

Omkring mitten på 60-talet inträdde en ny migrationsvåg där familjer nu flyttade in till Dublin från Irlands alla hörn, och inte bara till de närmast belägna städerna i förhållande till ens eget county som fallet varit innan. Medan antalet resande som slagit läger runt om flertalet provinsstäder och tätorter förblev inom en stabil nivå eller t.o.m. sjönk något, tilltog mängden resande i Dublin ytterligare, och 1971 hade invånarantalet ökat med så mycket som 300 procent eller 15 procent av hela nomadbefolkningen.

Det urbana bosättningsmönstret i Dublin tog sig till en början uttryck genom att migranter inledningsvis bosatte sig i utkanten på den del av staden från vilken de först kom, m.a.o. slog familjer från de nordliga och nordöstra grevskapen läger på den norra sidan av staden, medan de som kom från de södra regionerna uppehöll sig i söder.

Merparten av de lägerplatser som först hade uppförts låg i periferiområdena av staden i ett bälte där förorten mötte glesbygden. Huvudparten av campingplatserna var antingen belägna inom eller angränsande till arbetar- eller lägre medelklass statsbebyggelsen. Den sortens plats man strävade efter att finna och slå läger på var helst en sådan som låg inom ett relativt kort gångavstånd till affärerna, hade tillgång till vatten, samt låg avskilt från tungt trafikerade leder som kunde utsätta barnen för fara.

Gmelch framhåller att Travellers läger i Dublin kunde kategoriseras in i fyra grundläggande typexempel:

- 1.) Lägerplatser vilka förlöpte längs med vägrenen. Här brukade deras rikt ornamenterade karosser, tält och släpvagnar stå placerade i ett långt stråk en och en efter varandra utmed någon gräsrand eller vägkant, något som gav lite av ett karavanliknande utseende. Dessa läger brukade i regel vara mindre p.g.a. det begränsade utrymmet som de lantliga småvägarna ute i periferierna erbjöd. Med tiden eliminerade dock de lokala myndigheterna dessa "vägrenläger" genom att anlägga olika sorters barriärer i form av betongstolpar, jordhögar och kedjelänkade staket.

¹⁷⁷ Ibid., s. 50.

¹⁷⁸ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 218.

- 2.) Tomma platser och fält var områden där det största antalet familjer brukade uppehålla sig. Inom ett visst antal organ ägdesfälten merendels av statliga bolag och var vanligen planerade för framtida utveckling eller utbyggnad av bostadsområden och köpcentrum, under tiden uppmuntrades därför resande att bo inom dessa till synes övergivna platser för att hålla dem borta från områden där lokala invånare skulle protesterat mot deras närvaro. Med anledning av den brist på lämpliga lägen för campingplatser och stigande strömmen på migranter in till staden, var dessa läger för det mesta ansenliga i storlek, inrymmades uppemot 30 familjer, eller annorlunda uttryckt, upp till tio gånger större än vad de föregående lägren ute på landsbygden brukade vara.

Inom båda av den här typen av läger är levnadsförhållandena fattiga, främst p.g.a. bristen på faciliteter menar Gmelch. Elektricitet, rinnande vatten, renhållning och toaletter är samtliga omständigheter det led brist på. Vattnet var normalt tvunget att inhämtas från närbelägna bostäder, affärer eller bensinstationer, och sedan bäras vidare till lägret i hinkar alternativt mjölkkanor. Frånvaron på avfallshantering, papperskorgar och regelbunden allmänplatsrening medförde en anhopning av skräp som ofta i sin tur vållade en anskrämlig anblick hos dem närboende.

- 3.) Den tredje kategorin av lägerplatser inbegriper dem vilka befann sig på privategendom där ägarna hade medgivit sitt tillstånd att stanna. I Dublin förekom i begynnelsen sex sådana platser (1970-tal), vardera åt en familj: tre var belägna på områden som innehades av nunnekloster och de resterande på bakgårdarna hos enskilda privatpersoner. Familjer tenderade inte stanna någon längre tid på dessa platser då de ganska snart kände sig isolerade, ensamma och utelämnade från gemenskapen.
- 4.) De lokala myndigheternas offentliga platser vilka särskilt anlades för resandenomadfolk är den fjärde varianten på lägerplatser. Här byggde man speciella hyddor (s.k. tigers, irländska för "litet hus"), skjulliknande stugor som var nästintill fönsterlösa enrummare. Dessa tjänade främst som skyddsrum och försåg de inhysta med alla nödvändiga faciliteter såsom rinnande vatten, elektricitet, toaletter, en plats att förvara skrot, samt inom flertalet ställen kommunal mark för hästar att beta på. De senare anläggningarna byggdes som femrummade skyddsrum (s.k. "chalets"). I regel byggdes dessa inrättningar på gamla avstjäpningsplatser eller i industridistriktet angränsande till arbetarklassområdena.

Dessa långsmala tätt uppställda hyddor var först tänkta som ett annex till de resandes egna husvagnar och släpkärror, faktum är att det till en början var ett krav att inneha en vagn för att överhuvudtaget få arrendera, men med tiden sålde många resande sina vagnar och flyttade istället in i dessa hus. Under första skedet som dessa byggnader inrättades byggdes både små och stora anläggningar, de mindre härbärgerade ungefär fyra familjer, senare anlades emellertid större inrättningar som hyste uppemot 40 familjer. Ofta prefererade staten färre men större anläggningar då detta ansågs mera ekonomiskt, en angelägenhet som den lokala kommunstyrelsen i Dublin dock opponerade sig emot då detta ansågs främja ghettoliknande förhållanden vilka fördröjde de resandes integrationsprocess in i det bofasta samhället. I anslutning till dessa "bostadsområden" som började växa fram anlades skolor speciellt framtagna åt nomadfamiljernas barn.

6.2.6. Förändrat tidsklimat

Många inom bosättningskommittéerna hoppades att vagnparkerna med tiden skulle tjäna som ett slags mellanstadium eller mellanting av ett hus, en plats där familjer successivt skulle vänja sig vid ett bofast liv, eller som vissa andra betraktade det, "rehabiliteras", bli återanpassade in i samhället. Zackari skriver att man från omkring 1965 gick så lång att man till och med hade

statliga organ utspridda i landet med anställda som skulle lära Travellers de rätta sederna och bruken för att passa in i det irländska samhällets (enda form av) boende, arbete och utbildning. Hur ofta resandefamiljer sedan förflyttade eller växlade mellan lägren kunde variera en hel del: många familjer kunde "skifta" boplats ungefär en gång i månaden, vissa blott tre eller fyra gånger per år, medan fåtalet andra kunde förbli på samma lokalitet under flera år om det var tillåtet att göra på det sättet. Rörligheten var högst bland familjer lokaliserade på oberoende lägerplatser (vid vägrenar, övergivna tomter och åkerfält) och lägst bland dem som befann sig på offentliga eller de lokala myndigheternas serviceanläggningar. En anledning till denna divergens menar Gmelch berodde på frånvaron av skräp- och avfallshantering inom de inofficiella lägren. Att vissa resande sedan övergav livet ute på vägarna helt hade snarare många gånger att göra med att det var extremt svårt för dem att överleva, dessutom hade inte bara samhället förändrats utan även klimatet i samhället i hur man började se på dessa nomader.¹⁷⁹ De irländska resandefolket började mötas av ett extremt förakt, en resande förklarar det med att

människor nästintill helt tappat bort den medmänsklighet och solidaritet som förr varit så vanlig, idag förekommer istället en natur hos människor som uppmuntrar individualism, man ser ner på den som behöver hjälp och undviker allt samröre med dem som är utblottade. Förr i tiden var de människor man mötte ute på landsbygden otroligt vänliga och de gav alltid något till skänks när man knackade på deras dörr, det kunde vara allt från några potatisar, en klick smör eller överblivna kläder, samtidigt återgäldade vi dem ifall något behövde repareras eller göras på gården. Idag är allt sådant sedan länge förbi.¹⁸⁰

Denna sortens beskrivning som resande uttrycker är inte ovanlig bland resandefamiljer i dagens samhälle. För dem framstår det många gånger som att det idag inte upplevs vara någon status i att vara vänlig – "snällhet" förknippas gärna med svaghet och naivism som resulterar i ett föraktfullt och nesligt bemötande – likaså förefaller individer av idag ha svårt att känna gemenskaplig samvaro med andra människor, samhället är kyligare. I en intervju som antropologerna George och Sharon Gmelch genomfört nu 40 år senare efter deras första studie av de irländska resandefolket på 70-talet, berättar några resande kvinnor följande:

[Två olika Traveller familjer vid två olika tillfällen sitter runt bordet och berättar för paret Gmelch:]

- Things was better that time, things was happier, people was happier. People didn't had as much but they were grateful for what they had. I think the travellers lost theirs culture, they just give up and moved into houses.

[- - -]

- Years ago people were poorer and people were nicer, to my remembrance in all, because people would share.

[Sharon Gmelch antyder medgivande:]

- It was a more innocent time.

[Traveller kvinnorna forts.:]

- People were helpful and had a respect. Today they have everything, to washing machines, and moneywise, and still there's too much greed, and jealousy in them, and they think they're above everyone else, that their are top class.¹⁸¹

¹⁷⁹ George Gmelch, *The Irish Tinkers: The Urbanization of an Itinerant People*, s. 3-61, 106; Karin Zackari, *Problemet Travellers för irländska staten – skapandet av etnicitet*, s. 7.

¹⁸⁰ <http://www.youtube.com/watch?v=mPueCzOE01s> "The Truth About Irish Travellers" (part 1, 2, 3, 4, 5)", 2013-04-15.

¹⁸¹ Dokumentär, *Unsettled: From Tinker to Traveller*, "Forty years ago two USF [University of San Francisco, reds. anm.] anthropologists George and Sharon Gmelch lived for one year in a barrel top wagon with travellers

7. Situationen idag

Under många år har resande i Irland diskriminerats på olika sätt. De har än idag låg status i samhället och får sämre bostäder och sjukvård i förhållande till andra irländare. Det finns fler arbetslösa bland resande än bland genomsnittsbefolkningen. Pavee Point, en ickestatlig organisation, försöker hjälpa resande att mobilisera sig för att få det bättre samtidigt som man genom sitt inflytande försökt förmå parlamentariker, företagare, lokala politiker, skolfolk och andra myndighetsrepresentanter att bli uppmärksamma på resandes situation i samhället. En mycket stor andel vuxna Travellers kan varken läsa eller skriva, där nästan 75% är analfabeter. Om man räknar till hela resandepopulationen – från sju år och äldre – är 50% inte läskunniga. Få går ut grundskolan och det är sällan resande går i gymnasiet eller skaffar sig högre utbildning. Till följd av att allt fler ungdomar ändå börjat gå i skolan har statistiken med tiden förbättrats. Men de allra flesta hoppar dock av skolan när de lärt sig grunderna – att läsa, skriva och räkna.¹⁸² Alen MacWeeney som författat boken *Irish Travellers: Tinkers No More*, jämför "Travellers to the migrant farmers of the American Depression: [who are] 'poor, white, and dispossessed'. Today, however, the Traveller lifestyle has changed dramatically from even a few decades ago. Many have embraced modern culture and become "settled," no longer living apart from the mainstream." Men MacWeeney menar på att Travellers fortfarande är "reluctant as settled and envy the other life of travelling[- -] It's an era, and a way of life that is slowly fading into the past."¹⁸³

Bostadens roll har, för dem som dock till viss del förblivit nomader, förändrats genom åren allteftersom samhället moderniserats och det skett en tidsrumslig sammanpressning, världen har "krympt" mera. Till en början tog man sig runt med hjälp av hästen vilken drog den speciella tunnformade vagnen som var en tydlig signifikant markör för Travellers sätt att förflytta sig. Gick man till fots och liftade sig fram längs vägarna var tält fördelaktigare. Husvagnar, minibussar och husbilar har blivit de nutida markörerna, där offentliga uppställningsplatser s.k. *Halting sites* anpassats efter dessa mobila hem.

7.1. Boende

Fastän somliga resande under 70-talet till en början föredrog att helt eller delvis bosätta sig på statligt offentligt inrättade anläggningar fanns det fortfarande ett svagt incitament när det gällde att flytta helt och hållet ifrån sina resande landsmän in i en obekant och ofta fientlig miljö som det bofasta samhället ibland innebar. I och med att anpassade inrättningar gradvis blev permanenta boplatser för många Travellers, blev också många efterföljande regionala anläggningar under konstruktion tvungna att besitta minst tre rum kompletta med alla nödvändiga faciliteter, detta för att kunna berättigas statliga subventioner. Zackari framhåller emellertid att statliga utredningar som numera genomförts generellt betraktat Travellers bostäder som undermåliga och problematiska. "Jag vill förtydliga att det är en syn på deras boende med ett perspektiv utifrån men kan samtidigt också vara en syn inifrån: det är till

on a halting site in Dublin. Four decades later they have returned to Ireland with a huge archive of photographs to find the people they once knew to learn what has happened in their lives in the intervening years.

When the Gmelch's first came to Ireland in 1970 accommodation for travellers was a big issue. They were young anthropology students looking for an area of Irish culture to study. They became interested in travellers and soon they were living among them in order to study their culture close up. They carried out some of the first academic research into travellers and published a number of books including 'The Urbanisation of an Itinerant People', 'Tinkers and Travellers' and 'Nan-The Life of an Irish Travelling Woman'.

Now, in their mid 60's, the Gmelch's return to a very different Ireland to undertake their final 'field study' with Irish Travellers." (Publicerat 10/25/2012), <http://www.youtube.com/watch?v=X41Wkzr6fic>, 2013-04-25.

¹⁸² Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 333-334.

¹⁸³ <http://www.npr.org/blogs/pictureshow/2012/11/05/164364134/documenting-the-irish-travellers-a-nomadic-culture-of-yore>, 2013-04-25.

exempel enklare med renhållning om man har rinnande vatten, vilket många boplatser med enbart Travellers saknar", skriver Zackari.¹⁸⁴

7.1.1. Från landsväg till lägenhet – myndigheternas bosättningsprogram

"I Irland är segregerade bostadsområden för resande vanliga. Myndigheterna har under flera årtionden haft olika projekt för att lösa bostadsfrågan för resande och få dem att flytta ut från sina åretrunt-husvagnar och in i vanliga hus. »*Settlement program*« och »*Housing program*« är två av de projekt som regeringen prövat,¹⁸⁵ där de resande dessvärre aldrig fick vara delaktiga i processerna själva, framhåller Bo Hazell. Den irländska regeringens bosättningsprogram tog inte hänsyn till viktiga frågor som rörde deras kultur, deras värdesystem eller sätt att tänka, mentalitet. Man tog heller inte hänsyn till de stora familjerna. Irländska familjer är ofta stora, men de irländska resandefamiljerna är ännu ansevärdare i storlek. Bosättningsprogrammets hustyp beräknades efter små kärnfamiljers behov. I resandekulturen är kärnfamiljen dock inte huvudsaken. Resande föredrar att bo tillsammans i utvidgade storfamiljer med alla sina anhöriga i närheten, dessutom organiserar de inte sina liv utifrån var de bor som bofasta irländare gör, en platsbundenhet, utan istället utifrån familjebanden. När resandefamiljerna flyttade från sina husvagnar in till småhus uppfyllde dessa inte deras behov. Detta medförde till att många resande med tiden kände sig isolerade och åtskilliga upplevde något som kan liknas vid lappsjukan – en sorters hemlängtan många Travellers förnam i samband med att ha övergett den gamla livsstilen efter att istället ha bosatt sig i en främmande miljö man inte kände sig passa in i. Därför har bosättningsprogrammen inte bara ökat klyftan mellan "vanliga" irländare och resande, de har också inneburit en del sociala problem för resande. Den dåvarande föreståndaren för Pavee Point John O'Connell förklarade detta med att "när resande bytte från husvagnar till hus innebar det ofta inga förbättringar alls. Snarare beskars deras tidigare frihet [- -]. Den sargade frihetskänslan ledde till att många inte orkade engagera sig längre. Inte ens i vardagsbestyren. Allt färre kunde utöva sina tidigare yrken, utan blev understödstagare. Ju längre de bodde i dessa hus, desto mer ökade frustrationen."¹⁸⁶ De som klarat sig bäst är därför Travellers som förblivit nomader. Dessa har kontinuerligt fortsatt ägna sig åt traditionell försörjning, att åka till marknader och göra affärer. De har av den orsaken fortsatt vara ekonomiskt oberoende.

7.1.2. Offentliga uppställningsplatser – Halting Sites

Det finns olika lösningar för dem som fortfarande väljer att leva på resande fot. En är de så kallade *Halting Sites*, faciliteter vilka anlades som boplatser åt irländska resande och andra nomadiska grupper. Men det förekommer ett motstånd från lokalbefolkningen mot att ha *Halting Sites* i sina närområden. Detta eftersom man menar att mark- och villapriserna sjunker. Därför är dessa främst belägna i städernas periferiområden och dit kan man komma med sin husvagn och sina arbetsredskap och bo i årtal. Hazell indikerar att en del bor i husvagnar på dessa *Halting Sites* hela livet, men att standarden dessvärre inte är så hög då de flesta saknar ett minimum av bekvämligheter som rinnande vatten och toaletter. Zackari framhåller emellertid en paradox som föreligger med *Halting Sites*, bakgrunden till att dessa offentliga uppställningsplatser egentligen uppkom var att regeringen ville eliminera många av de vildcampingar, vanligen placerade bredvid en motorväg, i utkanten av städerna. Eftersom det i Irland inte finns någonting som omfattas av det liknande allemansrätten i Sverige parkerades husvagnarna, liksom tidigare vagnar och tält, på annans mark eller allmän mark, vilket resulterade i otillåten parkering samt otillåten övernattnings utan tillstånd från markägaren. I

¹⁸⁴ Karin Zackari, *Problemet Travellers för irländska staten – skapandet av etnicitet*, s. 6.

¹⁸⁵ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 339.

¹⁸⁶ *Ibid.*, s. 341.

och med att man förbjöd tillfälliga campingplatser erbjöds istället *permanent* husvagnsplats i ett inhägnat område med vad som avsågs skulle innebära tillgång till faciliteter som rent rinnande vatten och avloppssystem. Antinomien häri ligger att Halting Sites anpassats efter husvagnar vilka ska fungera som mobila hem men som är för stora att flytta med en vanlig bil. Förklaringen till detta sakläge beror på att man omgärdat många av platserna med en mur och har hinder uppsatta i infarten till områdena för att förhindra att större fordon än bilar ska kunna flyttas in- eller ut. En omständighet som alltså syftar på husvagnar för att de som bor där skall stanna men inte göra plats för fler i familjen. Följaktligen är det ett dilemma för resande som vill leva som nomader, eftersom bostadens roll historiskt sett alltid varit avsedd att vara transportabel – "antingen har de ingen bostad eller så bör den vara lika flyttbar som de själva är"¹⁸⁷ förklarar Zackari och menar att tanken bakom Halting Sites tycks ha varit att husbygge skulle fungerat som ett naturligt steg från denna form av boende som kan förefalla utstötande och stigmatiserande med sina avspärrade vagnläger. Billiga husbyggen med låg standard är en annan form av bostadsdistrikt som utförts och uppförs i områden uteslutande med Travellers för att den slutliga assimilationen ska vara kvalifikationen att kunna bo i ett "blandat" område.

7.1.3. Samhället tar ställning – bostadspolitikens varierande positioner

Den bostadspolitik som styrts de resandes ärende de senaste 50 åren kan summeras och refereras till tre rapporter vilka varit ledande i regeringens arbete angående frågor som rör Travellers:

- Report of the Commission on Itinerancy (1963)
- Report of the Travelling People Review Body (1983)
- Report of the Task Force on the Travelling Community (1995)

Eller annorlunda uttryckt:

Politiken har gått från assimilation —→ integration —→ etnicitet?

Det bofasta samhällets uppfattningar och relationer med Travellers illustreras tydligt i förändringarna i förståelsen av dem, som varierat via de rapporter som angetts av tre på varandra följande regeringskommittéer som bildades för att ta itu med frågor som rörde det irländska resandefolket. I dessa rapporter kan man utläsa hur synen på resande varierat från tid till tid samtidigt som de likväl tydligt exemplifierar den historiska nedtystningen och nedsvärtningen av detta folk som bland annat inbegrep att dessa statliga organ åtskilligt omdöpte dem.

I Irland har man under flera år drivit en synnerligen stark bosättningspolitik som haft till syfte att få Travellers etablerade i samhället och därmed göra dem tillgängliga på arbetsmarknaden. Assimilation var den ledande politiken fram till in på 1980-talet. Den första systematiskt samlade informationen och redogörelsen om irländska Travellers som sammanställdes var den ur styrpolitisk vinkel viktiga rapporten som publicerades på 1960-talet. I rapporten framställdes de själva som individer, och inte grupp, vara skyldiga till sitt utanförskap, alltså den ringa eller obefintliga kontakten som förekom med statliga institutioner. Rapporten presenterade dem uteslutande som avvikande, utarmade avfallingar och socialt utslagna individer med ursprung i en annars homogen och bofast irländsk befolkning. Bostadspolitikens bakgrund har därutöver byggt på en vedertagen uppfattning att försörjningsmöjligheterna försvann vilket hade till följd att de resande inte längre behövde flytta på sig, samtidigt som man förlitade sig på statistik som att 90% av Travellers försörjdes av socialbidrag, eller att 73% var arbetslösa och 2/3 lämnade skolan vid 15 års ålder. Således har

¹⁸⁷ Karin Zackari, *Problemet Travellers för irländska staten – skapandet av etnicitet*, s. 8.

politiken därför anspelat på att resande framförallt är fattiga p.g.a. att ett för dem traditionellt självförsörjande inte kunnat fortgå på ett fruktsamt sätt allteftersom Irland urbaniserades mer. I och med att befolkningen lämnade landsbygden för fabriksarbeten inne i städerna, jordbruken effektiviserades och kontrollen över medborgarna ökade via sociala inrättningar som skolor och andra institutioner, försvann en tidigare ganska självklar möjlighet att flytta på sig och ta ströjobb eller handla på marknadsplatser.

Máirín Kenny och Alice Binchy förklarar därtill att "powerfully exemplifying the historic silencing and denigration of Travellers in Ireland, these government bodies renamed them." I rapporten från 1963 introducerades den ersättande benämningen för "tinker", vilket blev *itinerant* som syftade på deras obundna livsstil. Máirín Kenny och Alice Binchy utreder vidare att "historically itinerancy was criminalised, a legal position endorsed by 'folk myth and long-standing domestic prejudice directed at gypsies, Jews, and especially in England, Celtic vagabonds', and by the 19th century theories of class, criminality, race and morality: 'the civilised man lives not in wheeled houses'"¹⁸⁸, vilket också förklarar varför resande uppfattade benämningen som negativ. Rapporten fastlade dessutom att de inte kunde kategoriseras som en separat bestämd etnisk grupp eftersom det inte kan stipuleras att de är en homogen grupp samt vem eller vilket internt organ det är som har kontroll över resten av gruppen – en synpunkt som Zackari anser vara riktig då etnicitet varken är en rasfråga och Travellers inte är organiserade som en klan eller ett råd med styrande och underordnade.¹⁸⁹

Rapporten från 1983 erkände deras distinkt sociala ställning och nomadiska tradition, men främst på grundval av att de var en subkultur som hade sin grund i fattigdomen. I rapporten ersatte man konceptet med att "absorbera" denna folkgrupp till att integrera, på så vis erkändes det möjliga bevarandet av Traveller identiteten med deras säregna traditioner som hörde till de resandes livsstil, som Jane Helleiner återger från rapporten i sin bok *Irish Travellers: Racism and the Politics of Culture*. I rapportens anvisning prioriterades däremot åtgärder för ett standard boende och konventionell utbildning samt hälsovård. Rapporten avvisade även explicit termen "itinerant" till förmån för termen *Travelling People* men undvek alla sorters uttalanden som hade att göra med ämnet etnicitet, istället refererade man till Travellers som en "identifiable group of people ... with their own distinctive life style, traditionally of a nomadic nature".¹⁹⁰ Man tog även ställning till att uppmärksamma behoven hos dem som önskade fortsätta leva nomadliv, även om man paradoxalt nog till fullo stödde de ursprungliga bosättningsprogrammen. Medan det förekom anspelningar om skyldighet att kunna tillhandahålla s.k. *serviced sites* för de Travellers som begärde få fortsätta leva som nomader och därmed inte ville bo i hus, pekade man samtidigt på att de som önskade ett sådant alternativ rubricerades vara i minoritet. Bostadspolitikens mål var att integrera de resande in i samhället och genom att till exempel erbjuda nygifta husvagnsboende förtur till ett hus ville man på så sätt minska risken för att de skulle falla tillbaka till ett resande liv.

1995 presenterade regeringen nästa rapport som nu kom från ett organ som kallades *Task Force on the Travelling Community*, rapporten täckte olika områden som bostäder, hälsa, utbildning, jämställdhet mellan könen, handikapp osv. I den resonades det dessutom varken om assimilation eller integration men valmöjlighet till boform inom acceptabla ramar. Rapporten avhandlade resandes kultur i termer av "a group process rather than a fixed body of content". Man uppmärksammade att nomadism är en del av irländska resandes livsstil och de hus som började uppföras såg man till höll god kvalitet och var byggda för att passa storfamiljer – något som medförde att folk faktiskt valde att stanna kvar, berättar representanter för Pavee Point i Hazells studie, "det är det mest omfattande och lyhörda dokument som gjorts

¹⁸⁸ Máirín Kenny och Alice Binchy, "Irish Travellers, Identity and the Education System", *Traveller, nomadic, and migrant education*, red. Patrick Alan Danaher, Máirín Kenny, Judith Remy Leder s. 119.

¹⁸⁹ Karin Zackari, *Problemet Travellers för irländska staten – skapandet av etnicitet*, s. 4 ff.

¹⁹⁰ Jane Helleiner, *Irish Travellers: racism and the politics of culture*, University of Toronto Press 2000, s. 99.

hittills[- -]. Även utbildningen har förbättrats. Och när det gäller hälsofrågorna är vi själva med och påverkar."¹⁹¹

7.1.4. En egen folkslagsspecifikgrupp – etnicitetsaspekten

Alltsedan 1995 används en utbredd terminologi rörande etnicitet och antirasism inom officiella förfaringsdokument som rör irländska resande, men deras etniska status förblir trots det osäker och diffus i avsaknaden på en legitim stadfästelse av irländska staten. År 2000 uttalade The Equal Status Act¹⁹² att resande är: "The community of people who are commonly called Travellers and who are identified (both by themselves and others) as people with a shared history, culture and traditions, including, historically, a nomadic way of life on the island of Ireland."¹⁹³ Irish Traveller Movement (ITM) har länge drivit kampanjer som kämpar för att staten skall erkänna dem som en irländskt etnisk minoritetsgrupp, i en utav sina foldrar definierar de själva vad som är utmärkande för dem som folkgrupp:

What makes us Travellers?

- **Born into family**
- **Religion**
- **Language**
- **Beliefs/Values**
- **Way of life**
- **Culture**
- **History**

FN understryker att minoritetsfolk ska göra en egen definition av sin grupp där just ITM gör tydligt att ens irländskhet är det som definierar nationaliteten medan Traveller identiteten och sättet man lever på innefattar etniciteten. I en av deras kampanjfilmer förklarar en Traveller att det på många sätt är svårare att leva som resande i Irland idag. De får utstå en betydligt starkare främlingsfientlighet där deras kultur varken värdesätts eller respekteras av vare sig regeringen, myndigheter, förmedlingar eller kommunpolitiker. Hur deras situation skulle förändras ifall regeringen, den irländska staten, skulle acceptera Travellers som en etnisk minoritet, ges följande förklaring:

[- - -] the Irish government would be finally placing a value and respect on Traveller identity and Traveller culture. So things like nomadism would be respected and valued and actually seen as a valid way of living, not as a backward way of living, that's seems to belong to the past. The Irish government and local authorities would have to provide Transient Sites so travellers could travel from place to place like we did in the olden days. And also we could use our ethnic status to challenge laws such as the trespass law that actually criminalises us from being nomadic.¹⁹⁴

FN:s kommitté för konventionen om avskaffandet av all form av rasdiskriminering har länge uppmuntrat den irländska regeringen att arbeta mer konkret och effektivt i riktning mot att erkänna Travellersamhället som en egen etnisk grupp och att man uppmärksammar deras mänskliga rättigheter, samtidigt åsyftar man att gruppen som sådan har förbisetts på gruppbasis snarare än individuellt. Regeringen fortsätter dock att definiera resande uteslutande på grundval av deras ekonomiskt missgynnsamma olägenhet inom det irländska samhället "[---] it should be noted that Irish Travellers do not constitute a distinct group from the population

¹⁹¹ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 343.

¹⁹² År 2000 ratificerade Irland The Convention on Elimination of All Forms of Racial Discrimination (CERD) och införde på FN:s uppmaning en Equal Status Act senare samma år, en förordning som tillkom som ett komplement i den irländska lagen år 2000 och agerar mot diskrimination, rasism etc. [K. Zackari, s.13].

¹⁹³ Máirín Kenny och Alice Binchy, "Irish Travellers, Identity and the Education System", *Traveller, nomadic, and migrant education*, red. Patrick Alan Danaher, Máirín Kenny, Judith Remy Leder s. 119.

¹⁹⁴ www.youtube.com/watch?v=mSjX5-B9B_M, 2013-05-28.

as a whole in terms of race, colour, descent, or national or ethnic origin. However, the Government is aware that members of the Traveller Community suffer discrimination on the basis of their social origin."¹⁹⁵ Detta är ett uttalande ITM betraktar som ett uppriktigt försök av den irländska staten att underminera, beskära och inskränka deras betydelse i samhället, där denna snedvridna analys av deras ställning som resandesamhällsgrupp fortfarande i realiteten ligger till grund för den gängse uppfattningen angående statens linje som rör irländska resandefolk. Samtidigt poängterar Zackari att det länge riktade hatet mot dem på sätt och vis erkänner deras status som särskild etnisk grupp, Travellers uppfattas som något så pass annorlunda att de utsätts för specifik rasism. Diskriminering har länge förekommit p.g.a. en bakgrund eller social tillhörighet som Traveller och inte till följd av andra faktorer. Även om staten valt att inte betrakta dem som en etnisk minoritet behandlas de ändå på de flesta områden i praktiken som en sådan, de är de facto identifierade som en särskild grupp människor där man efterfrågar särskild statistik om dem i sjukvården, i omsorgen, inom utbildningsväsendet och inom många övriga områden där sådan saknas. De ska urskiljas som en egen variabel att läsa statistiken utifrån. Likaså har man inom polisväsendet särskilda anvisningar för hur Travellers ska bemötas. Bostadsplaneringen sker speciellt för gruppen utifrån att man uppmärksammar särskilda behov annorlunda från majoritetssamhällets, vilket Zackari ändå uppfattar som en komponent i ett skapande av deras etnicitet och menar att irländska staten skulle tjäna på att definiera dem som etnisk minoritet. Är de nämligen inte en etnisk grupp har de ingen rätt, medan är de en etnisk grupp har de istället problem att anpassa sig till samhället. Är de en etnisk minoritetsgrupp kan det alltså ställas krav på dem som sådan för att tillmötesgås med rättigheter.¹⁹⁶

7.1.5. Försvårande omständigheter för en nomadisk livsföring

En övervägande del av resande bor idag i städerna, samtidigt har deras traditionella nomadiska livsstil tagit stor skada och drabbats hårt genom den politik regeringen begagnat sig av. Möjligheten för många irländska resande att kunna anpassa sig ekonomiskt har varit en källa till frustration och besvikelse p.g.a. en rad faktorer, dessa inkluderar betydande inskränkningar som ställts på deras rörlighet genom begränsningen av lämpliga platser att uppehålla sig på, formaliseringen av marknaden med lagar vilka implementerats och agerat för att hindra de irländska resandenas handelsmöjligheter (Casual Trading Act 1995, Casual Trading License) och uppkomsten av tillfälliga och särskilda handelsområden som i sin tur hindrar dem från att bedriva en flexibel handel.¹⁹⁷

Även om det hänt mycket de senaste decennierna vad gäller bostadsfrågan har situationen för dem som velat fortsätta att leva som nomader alltså försvårats, där allt fler med tiden valt att bosätta sig i konventionella hus. De befintliga Halting Sites var/är ofta överfulla, trångbodda med låg standard, och med så många människor samlade på en plats har det heller inte varit ovanligt att konflikter uppstått. Med anledning av den begränsade mängden på lägerplatser som fanns att tillgå inom de urbana sättningsarna, resulterade detta i att populationen inom de flesta av campingar blev avsevärt större (uppemot 100 familjer) än vad den traditionella resandeenheten ursprungligen omfattade, vilket var resandegrupper på omkring två till tre familjer som färdades runt tillsammans. Travellers som tidigare huvudsakligen slagit läger ihop med nära släktingar fick nu istället finna sig i omedelbar närhet med "främlingar" – familjer från andra landsdelar som de var obekanta med, en aspekt som för övrigt gav en uppenbarelse av något som snarare liknade en flyktingförläggning än en plats att kalla sitt hem. På sådana stora och heterogena anläggningar är det därför inte ovanligt att det förekommer avsevärda spänning och osäkerhet mellan folk, menar Gmelch. Eftersom

¹⁹⁵ www.itmtrav.ie/publication/reports, 2013-03-14.

¹⁹⁶ Karin Zackari, *Problemet Travellers för irländska staten – skapandet av etnicitet*, s. 18, 27.

¹⁹⁷ <http://www.culturenorthernireland.org/article/751/the-irish-traveller-community>, 2013-01-15.

Travellers traditionellt sett levtt i mindre grupper bestående av nära familjemedlemmar, utvecklade de aldrig formella mekanismer i avseende på social kontroll eller inre politisk organisation. Gmelch hänvisar till forskare vilka liknat resandebefolkningen vid ett *atomistiskt* samhälle: "a society in which the nuclear family represents the major structural unit and the only formal social entity."¹⁹⁸

Olika typer av husvagnstomter har avlöst varandra alltsedan 1970-talet. I republiken Irland bedriver flera resande som bekant häst- och bilaffärer och många har kvar traditionella yrken som skrot- och lumpsamlare. Bo Hazell som genomförde två reportageresor till Dublin skriver att det norr om staden existerade flera husvagnsläger, ett kom till i slutet på 1970-talet och saknade ännu i början på 2000-talet vatten, avlopp och elektricitet. Vid 1990-talets mitt lät myndigheterna dock ställa i ordning ett husvagnsområde i Dublin där familjer skulle kunna hyra en plats med betongplatta, eluttag, trädgårdsmur och en liten servicebyggnad med wc, vatten, avlopp, dusch och tvättmaskin med plats för även en frys. De resande som bodde där blev mycket tillfreds med den höjda standarden, men beklagade sig över att myndigheterna hade glömt bort det viktigaste, vilket var deras försörjning. De som handlar med skrot behöver uppläggningsplatser, en angelägenhet som länge vållat ständiga problem med kommunala myndigheter. Det finns Travellers som förgäves försökt få mark för sitt skrot på de gamla husvagnslägren, och inom de nyare husvagnsområdena saknades likaså anvisade platser där de kunde utöva sina hantverk och arbeten, det vill säga uppställningsplatser för dem som bedrev häst-, bil- eller skrothandel. Utanför de nyare husvagnsområdena förekom därför mängder av skrot och begagnade bilar som väntade på att säljas, men också vållade allmän förbittring hos den bofasta befolkningen som såg det som skräp och allmänt nedsmutsande.¹⁹⁹

En annan faktor som försvårar det nomadiska levnadssättet är den lag som introducerades 2002 The Housing (Miscellaneous Provisions) Act som ger polisen befogenhet att tvångsförflytta familjer utan förhandsvarning. Otillåten camping är numera reglerat straffrättsligt till skillnad från, som tidigare, civilrättsligt. Det innebär att camping kan straffas med omedelbart beslagtagnande av husvagnen och bilen, € 3000 i böter, en månads fängelse och omhändertagande av barnen i familjen. Lagen infördes när 1000 familjer bodde på det olovliga sättet men utan att det erbjöds alternativ till boende. Irish Traveller Movement ser allvarligt på lagens implementering som ger polisen rätt till sanktioner utan särskilt tillstånd från domstol eller andra myndigheter, och drar slutsatsen att det inskränker de konstitutionella rättigheterna för Travellers och är diskriminerande i strid med the Equality Status Act.

7.1.6. Tillfälliga uppställningsplatser – Transient Sites

En ny form av husvagnstomter började diskuteras redan i slutet på 1990-talet, dessa kallas *Transient Sites*, och är meningen skall fungera som tillfälliga uppställningsplatser, med förhöjd standard som rinnande vatten och toaletter, där man enbart kan stanna en kortare tid. Så snart marknaden är mättad, kan man resa vidare och hitta en annan Transient Site. En sådan typ av husvagnsplatser tar hänsyn till nomadism, skriver Hazell, och skulle därmed underlätta för resande som måste åka omkring i arbetet, istället för att bara låta fösa ihop allehanda resandemänniskor och mer eller mindre tvinga dem stanna på samma plats som det förelegat tidigare med de befintliga Haltin Sites. Zackari framhåller att när The Housing Act introducerades 1998 sade The Department of Environment, Heritage and Local Government att de bostäder som skulle erbjudas borde vara 1.) "Traveller specific" och uppmärksamma behovet av 2.) "Transient sites, for stays of short duration as distinct from sites for use as permanent homes". Detta är dock ett område inom vilket resande fortfarande för en kamp ännu i dessa tider då det förekommer en oansenlig mängd av den typen av husvagnsplatser, istället

¹⁹⁸ George Gmelch, *The Irish Tinkers: The Urbanization of an Itinerant People*, s. 91.

¹⁹⁹ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 219, 343.

har man fokuserat på permanenta boenden anpassade för storfamiljer. Zackari framhåller vidare att hon ser bostadspolitiken som det inväntande steget för regeringen i avseende om ett eventuellt erkännande i framtiden. Förhoppningen är att de skall erbjudas någon slags kompromiss där de ska kunna resa men ändå få parkera på lagliga platser. Genom bostadstillgången sätter staten alltså gränser för Travellers nomadiserande som är en av de viktigaste kulturella markörerna. Den som vill flytta på sig måste således parkera sitt mobila hem olagligt på privata ägor eller soptippar. Städer tillåter emellanåt parkeringar på sådana undermåliga platser, men en familj kan givetvis inte stanna någon längre tid på en plats som saknar vatten och humana sanitära förhållanden. Som beskrivits tidigare hamnar familjerna av den orsaken i låsta positioner då de måste ta arbete men inte kan få något p.g.a. andra faktorer. Att invänta försörjning tvingar dem därför att stanna kvar om än platsen för parkering är undermålig.²⁰⁰

7.2. Arbetsliv

Irländska resande, precis som andra resandefolk överlag, har det gemensamma att de i grund och botten är ekonomiska nomader. Den ekonomiska basen i Travellers samhälle utgörs av familjen eller storfamiljen (med mor- och farföräldrar, mor/farbröder, kusiner, ingifta, etc.) och en mångfald av olika ekonomiska aktiviteter, vilka står till tjänst gentemot de bofasta samhällena, som historiskt sett genomförts av Travellers.

De irländska resandes socialskikt innefattas av familjegrupper, som oftast avsett handelsmän med ett utomordentligt sinne för affärer, vilka vanligen arbetar med resandeyrken inom den traditionella Travellerstorfamiljens struktur. Även om de numerärt sett är en liten minoritet, utgör de en viktig förebild för alla sorter av Resandefolk. De flesta unga Travellers eftersträvar den så kallade handels-, köpmanna livsstilen och inte den bofasta befolkningens levnadssätt, vilket alltså går tvärt emot vad den allmänna uppfattningen fortfarande verkar anta, menar Patricia McCarthy i sin analys av deras ekonomiska fattigdom i dagens Irland.

7.2.1. Egenföretagaren

Förr i tiden var arbetet en central del av att bli vuxen, och är fortfarande en av de tydligaste markörerna för ett utanförskap, understryker Zackari, har man nämligen inget arbete, saknar man försörjning och hamnar också utanför ett socialt sammanhang utanför familjen. Den urbana omställningen och anpassningen efter de nya ekonomiska betingelserna i storstäderna förändrade de resandes liv dramatiskt. I de tider då man kunde börja arbeta vid tidig ålder betraktades Travellers sinsemellan som vuxna redan vid 13 års ålder, likaså var giftermål vid 14 års ålder inget ovanligt bara två generationer bakåt i tiden. Man skulle då skaffa sig försörjning, något som i dagens Irland bör vara nästan omöjligt då skolgången är obligatorisk upp till 16 års ålder. Trots detta överger många Travellers skolan och får i och med det inte samma utbildning som övriga irländare och kan inte konkurrera om jobben på samma premisser. Därtill framhåller Zackari att man måste ställa sig frågan om det finns plats i samhället för de som inte heller nödvändigtvis vill konkurrera om arbetstillfällen men snarare skapar dem själva. Tillgången och rätten att gå i skola har kommit sent i politiken. Den generation av äldre som idag är illitterata är Travellers i högre grad än övriga irländare, men genom arbete istället för skola har man kunnat försörja sig vilket med dagens regler visserligen har blivit svårare men ändå låter sig göras i viss utsträckning.

I dag är Travellers vanligaste jobb är att renovera hus, måla fasader, byta eller laga tak, sälja och installera fönster, stuprör och annat byggmaterial av PVC-plast samt att lägga golv. Bland fastboende Travellers förekommer löneanställningar, men många är arbetslösa, skriver Hazell.

²⁰⁰ Karin Zackari, *Problemet Travellers för irländska staten – skapandet av etnicitet*, s. 28; Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 343.

De irländska resandes arbetsmönster skiljer sig avsevärt från det sätt som den bofasta befolkningen verkar. De arbetar vanligen inom och tillsammans med familjen i sin egen takt i närheten av hemmet och undviker att arbeta för andra människor, såsom chefer. Flertalet irländska resande engagerar sig fortfarande i någon form av ekonomisk aktivitet, dock sporadiskt, även om affärsrörelsen inte inbringar särskilt mycket pengar, framhåller Gmelch.

Handel på marknader och ströjobb – sådana som återvinning av metaller och framförallt reservdelar till bilar, torghandel, utsmycka uppfarter – är ett vanligt verksamhetsområde. Försörjningen är alltså idag ofta knuten till traditionell yrkesutövning i den urbana miljön, som skrothandel och olika former av återvinning. Många resande i Irland har likaså länge varit sysselsatta med avfallshantering och gatsopning. Den privata återvinningshanteringen innebär att man rotar på soptippar för att återvinna metallprodukter och annat förklarar Hazell, vilket varit en bidragande orsak till att folk i gemen ansett resande vara smutsiga.

Väldigt många irländska resande är ekonomiskt utblottade, där vissa även är nästintill helt nödställda. Ändå är de inte en homogen grupp ekonomiskt sett och praktiskt taget alla Travellers strävar efter att vara ekonomiskt självständiga och oberoende med hjälp av typisk Traveller företagsamhet, menar McCarthy. Gmelch framhöll dock redan i slutet på 70-talet att det är svårt att förutse vad de långsiktiga effekterna av Travellers beroende av statens stöd kommer att resultera i. Han anser att den attityd eller inställning som dåtida generation uppvisade indikerade på ett beroendeförhållande till understöd och enskilda samhällsmedborgares samt institutioners gratifikation, som började bli allt mer inrotat. För somliga, vad som först var en reaktion eller omställning och nyanpassning efter nya förhållanden och resurser, verkade det istället bli ett nytt sätt att leva, en ny livsstil. Tar man t.ex. en titt på de grupperns livsöden vilka levt på statligt bistånd under flera generationer såsom exempelvis många nordamerikanska indianer eller Appalachernas bergsmän, utvisar några av konsekvenserna vad denna beroendeställning medfört, skriver Gmelch.²⁰¹ Ett signifikativt citat på detta problematiska dilemma beskriver nedan hur till exempel välfärdens effekter påverkade Kentuckys obygdsbefolkning genom att de tvingades överge sina arbeten p.g.a. automatiseringen och nedläggningen av många kolgruvor:

The enervating influences of welfarism have eaten deep into his morale and ambition. The old fierce pride and sensitive spirit of independence have died. In countless instances people who grew up in clean cabins, and whose parents would have starved before they would have asked for charity now shamelessly plot to 'get by' on public assistance of one kind or another. Two decades of uninspired welfarism have induced the belief that control of his destiny is in other hands.²⁰²

Forskare menar att roten till "fattigdomens kultur" ligger mindre i den egentliga fattigdomen eller förlusten/berövandet, än det gör i den faktiska beroendeställningen och förlorandet av ens självförtroende och sargade självkänsla. Akulturalism d.v.s. den självdestruktivitet och handlingsförklamation många minoritetsfolk drabbas av kan också på sätt och vis betraktas som en inre psykologisk protest mot tillvarons meningslöshet i den nya kultur man måste finna sig i, där de revolterar mot bl.a. framåtskridandet (den linjära tidsuppfattningen istället för den tidigare cykliska) samt den mekaniska tiden genom de bakgrundsfaktorer till sin skilda kultur om man skall tala i termer som etnologen Orvar Löfgren hänvisar till när det gäller de skilda mentaliteterna i det agrara respektive urbana samhället.²⁰³

²⁰¹ Patricia McCarthy, "The sub-culture of poverty reconsidered", *Irish travellers: Culture and ethnicity*, red. May McCann, Séamus Ó Síocháin, Joseph Ruane, s. 121ff.; Karin Zackari, *Problemet Travellers för irländska staten – skapandet av etnicitet*, s. 6 ff.; Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 218, 332ff.; George Gmelch, *The Irish Tinkers: The Urbanization of an Itinerant People*, s. 63ff.

²⁰² George Gmelch, *The Irish Tinkers: The Urbanization of an Itinerant People*, s. 89.

²⁰³ Jonas Frykman, Orvar Löfgren, *Den kultiverade människan*, s. 21 f.

7.2.2. Förtjänster och otjänster – sysselsättningens dilemman i relationen till storsamhället

Travellers har alltid värderat sig själva i fråga om sin förmåga att överleva under förhållanden som bofasta människor inte skulle klarat av att uthärda och att alltid finna utvägar under de mest svåraste av livsvillkor. Den ekonomiska roll som mer utmärkande Travellerkvinnor och barn uppburit kan inräknas i tiggeri, handel, spådom etc. McCarthy gör emellertid tydligt att många av dagens Travellers är innovativa och driftiga där detta är en egenskap de delar med andra resandefolk, dock består deras arbete nästintill uteslutande med att förse det bofasta samhället med exceptionellt marginella tjänster. En av anledningarna till att det förhåller sig på detta sättet är att rådande politik som både bedrivits av socialen och de lokala myndigheterna varit, och fortfarande är, emot Travellers affärsrörelser och utgör därmed också ett allvarligt hot gentemot deras ekonomiska livsföring, men också följaktligen, mot deras sociala struktur och organisation.

De resandes försörjningsmöjligheter och ekonomi är aspekter som även bosättningsprogrammen inte tog hänsyn till, då stora upplagsplatser är nödvändiga i anslutning till bostaden. Likaså behöver de som bedriver hästhandel och ägnar sig åt hästkapplöpning ha tillgång till betesmark nära bostaden. Följden är att det i anslutning till de bostadsområden där resande bor ligger stora skrotupplag med bildelar och metallföremål som retar majoritetsbefolkningen, därvidlag kan man även se de resandes hästar ströva omkring på gräsmattorna till vanliga bostadsområden – vilket förstärker upphov till upprördhet bland bofasta människor förklarar Hazell. Samtidigt menar resande å sin sida att allmänheten och samhället i stället borde se det positiva i att någon tar hand om återvinningsbart avfall, att majoritetsbefolkningen borde uttrycka sin erkänsla för de resandes viktiga miljöarbete och underlätta sorteringen för dem eftersom man tack vare dessa insatser minskar sopmängden samtidigt som samhället spar på naturresurserna. Gmelch skriver i sin studie om deras urbana ekonomiska anpassning att Travellers samlande på återvinningsbart stoff tjänar som en värdefull ekonomisk och ekologisk funktion inom det irländska samhället. Flera ton stål, järn, koppar, bly samt andra metaller skulle gått till spillo om det inte återvanns på det här sättet; förutom detta återanvänder de också begagnade kläder, apparater och möbler från såväl medelklassen som från fattiga. Dublins skrothandlare uppskattar att Travellers står för ungefär hälften av allt skrot som insamlats utanför industrin. Signifikant är just att de samlar in sådant udda och sporadiskt material (t.ex. trasiga brödrostar, slitna tvättmaskiner, rostade stuprör) som de mer storskaliga handlarna väljer att inte bemöda sig med. Dessutom understryker Gmelch att Travellers varje år besparar hela Dublin avsevärda kostnader genom deras uppröjning av alla övergivna eller dumpade fordon runt om i staden. I förhållande till mängden ägnad tid som läggs ner på denna verksamhet, är avkastningen från detta insamlande ändå låg. Mellan 75 till 80 % av all den metall Travellers samlar in består av det mindre värdefulla järnet och stålet. Dessutom har tillgången på legerad metall stadigt minskat sedan platen gjorde sitt inträde. Likaså har de ekonomiska förtjänsterna minskat alltsedan fler resandefamiljer sökt sig in till städerna, men även arbetslösa bofasta irländare tagit upp denna aktivitet, och därmed bidragit till ökad konkurrens om bråtet.

7.2.3. Omformade mobilitetsmönster och yrkesförändring

Förr i tiden var det att "skifta" eller förflytta sig till ett nytt läger främst nödvändigt p.g.a. att den efterfrågan som rådde på resandes hantverk och tjänster inte kunde täcka deras livsföring, avsättningen var inte tillräckligt stor för att ett enstaka område skulle kunna generera ett permanent uppehåll skriver Gmelch. Som kontrast har resandes sentida verksamhetsområden inom den urbana sättningen inte krävt samma sorters rörlighet. Faktum är att förtjänsterna från tiggeri och skräpåtervinningen snarare ökat i takt med att man blivit mer bofast menar Gmelch. Genom att man stannar kvar på ett ställe finns t.ex. en större sannolikhet att den som ägnar sig

åt tiggeri blir välbekant för den lokala ortsbefolkningen och därmed ökar sina chanser att utveckla ett patron - klient förhållande. Likaså finns en större sannolikhet att de lokala välgörenhetsorganisationerna såväl som hushållen hjälper de resandefamiljer vilka befunnit sig längst tid i området, då nykomlingar alltid mer eller mindre betraktas med extra försiktighet och misstanke. På samma sätt besitter de som återvinner skräp ett övertag, eftersom de hunnit göra sig bekanta med området och dess husägare och företag som är mest troliga att inneha skrot, jämte diverse personlighetstyper hos de individer som man måste förhandla med. Men trots alla dessa förmåner väljer ändå få familjer att bli bofasta, såvida inte omständigheterna tvingat dem till det, poängterar Gmelch. Vidare framhåller Zackari att eftersom Travellers fortsätter flytta på sig tar de inte traditionella lönearbeten och hur de försörjer sig har således ofta för den oinvigde framstått som mer eller mindre legalt. Christina Garsten förklarar att andra former av arbete än fast lönearbete har under senare hälften av 1900-talet kommit att betraktas som avvikande och inte önskvärda. Det är alltså inte förvånande att flexibla anställningar har betraktats som abnorma eller annorlunda än annat lönearbete – även om skattningar och statistik nu tyder på att närmare en fjärdedel av alla förvärvsarbetande i t.ex. Sverige har en relativt lös koppling till arbetsmarknaden och är anställda på olika typer av tillfälliga kontrakt.

7.2.4. Yrkesstatus och incitament för yrkesutövning

Anledningen till att så få antagit det bofasta samhällets sysselsättningsmönster beror enligt Gmelch på olika faktorer: till att börja med är de enda jobb som resande lyckas få tag i typiska lågavlönade, enklare, monotona och inte sällan fysiska arbeten – konstruktion/anläggning, löpande band i fabriker, lokalvårdare, fastighetsskötare och diverse hushållsarbeten i egenskap av hemhjälp. Och även dessa jobb är svåra att erhålla då många Travellers, i synnerhet den äldre generationen, lider av analfabetism, något som per automatik exkluderar dem från många jobb. Men av ännu större betydelse än okvalificerat arbete är arbetsgivares fördomar, där många har en stereotyp bild av Travellers som både lata och oansvariga och därmed vägrar att ens överväga anställa dem. Dominerande åsikter att de skulle vara lättjefulla och arbetsskygga menar Zackari endast är ett betraktelsesätt som uttrycker en vilja till att ordna samhället hierarkiskt mellan olika människor och tolka arbete som en dygd mer än som en rättighet. Alltså har man förbisett att det svåra med att komma in på arbetsmarknaden kan ha andra förklaringar än ovilja eller diskriminering som man vanligen hänvisar till. Ofta har man i sysselsättningsdiskussionerna förbisett skillnader i *var* man har arbetat, som oftast skett i hemmet, samt *hur*, vilket sällan inneburit en arbetsplats åtta timmar om dagen, måndag till fredag. Ett exempel på det skilda synsätt illustreras bäst genom citatet nedan:²⁰⁴

If you ask a country person, *What are you?*, the answer will be, *I'm a farmer*, or *a postman*, or *a teacher*. Country people identify with the work they do – the more specialised, the better. They insist on defining Travellers in this way, too: we used to be *tinsmiths*, now we're *scrap dealers*. But none of this makes any sense from the Traveller point of view. Ask a Traveller, *What are you?* and the answer will be, *I'm a McDonagh*, or *one of the Joyces*, or *Collins*.

The essential characteristic of Travellers' economic base is self-employment. Being your own boss is the important thing – being free to fit your work into the often unpredictable demands of the extended family. What you actually work at is of very little importance: you look for opportunities

²⁰⁴ Patricia McCarthy, "The sub-culture of poverty reconsidered", *Irish travellers: Culture and ethnicity*, red. May McCann, Séamus Ó Síocháin, Joseph Ruane, s. 121ff; Karin Zackari, *Problemet Travellers för irländska staten – skapandet av etnicitet*, s. 6 ff.; Christina Garsten, "Nutida nomader: rörlighet och marknadskultur bland uthyrda konsulter", *Moderna människor: antropologiska perspektiv på samtiden*, red. C. Garsten och K. Sundman, s. 39 ff. ; George Gmelch, *The Irish Tinkers: The Urbanization of an Itinerant People*, s. 63ff, 105, 70 ff.

and make the best of them. Travelling is part of attending markets and fairs, of doing seasonal work such as potato or fruit picking. Travellers must travel to earn their living, be it by scrap collection, hawking, or recycling waste. Travel is essential to our economic survival.²⁰⁵

Bortåt alla de informanter som Gmelch begagnat sig av har någon gång blivit avfärdade eller sparkade från arbetet när de väl visat sig vara oförmögna att uppvisa en fast gatuadress, där han menar på att vissa subkulturella karaktärsdrag också medlar emot en reguljär anställning. För Travellers är deras suveränitet, oberoende och självständighet väldigt högt skattad, något som de alltså värderar mycket starkt – friheten över att få bestämma över sig själva, när de ska arbeta, under vilken period, hur länge och med vilka uppgifter. Flertalet arbeten (även om mycket håller på att förändras med hjälp av dagens IT-utveckling eller i yrken som uthyrd konsult) går dock uppenbarligen inte med på sådana valmöjligheter, synnerligen inom de arbetsområden som resande oftast hamnat i. Det bofasta samhällets arbetsmönster medför en hel del av reglementering, disciplinering, institutionalisering, gruppering, likriktning, organisering etc. – regelbundna timmar, specifika arbetsuppgifter, och, vid t.ex. monteringsbandet, ett fast och bestämt tempo. Travellers, precis som romer tillsammans med många andra traditionsenligt självanställda och självförsörjande grupper, motsätter sig denna förlust av autonomi som det konventionella arbetet fordrar. Faktum är att många inom den västerländska industriella arbetsstyrkan också började utveckla samma sorters tankar och inställningar redan i slutet på 70-talet, vilket avspeglades anser Gmelch i den ökade arbetsomsättningen och frånvarofrekvensen (i USA). Garsten i sin tur menar att det inte är förvånande att där människor ständigt rör sig och byts ut (t.ex. inom dagens bemanningsföretag) leder till att arbetets sociala dimensioner ibland kommer i skuggan av de mer uppgiftsorienterade aspekterna av arbetet och att vi därför kan tala om att arbetets funktion som kollektivt identitetsskapande minskar. Forskare har hävdat att vi går mot en ökad tendens till individualisering av arbetet, att den flexibla kapitalismen har långtgående effekter på individens förmåga att utveckla långsiktighet och långvariga sociala band och att människor reduceras till turister, ständigt i rörelse och utan ambition till mer långvariga känslomässiga investeringar i varandra. Något som ibland kan leda till att många kan uppleva sig som endast en kugge i ett maskineri, även som fast anställda på ett fabriksgolv.

För flertalet Travellers innebär en anställning många gånger underkastelse, efter de beslut och bestämmelser som det bofasta samhället stipulerat, något som ibland kan resultera i en slags resignation och en förhöjd som påtaglig medvetenhet av deras egen underlägsna och underordnade status i avseende till dem bofasta. Travellers som lyckas erhålla ett lönearbete får ofta nedlåta sig till de mest nedvärderande och förnedrande arbetsuppgifterna som t.ex. toalettstädning, kloksanering, skorstensfejare m.m. förklarar Gmelch. För många kan detta därför medföra en avsaknad på självaktning, eller bristande självkänsla som grundar sig på erfarenheten och medvetenheten av deras paria ställning inom det irländska bofasta samhället, som i sin tur leder till den fatalistiska förväntningen att de kommer att misslyckas på ett konventionellt arbete. Tron, eller nästintill övertygelsen, att de är oförmögna att behålla ett jobb under inte längre än en kortare period tenderar att bli en självuppfyllande profetia. Samtidigt betonar Gmelch att tendensen till att Travellers säger upp sig från sina jobb efter en kortare period inte enbart alltid behöver tolkas som ett misslyckande med att kunna hantera arbetets vedermödor och umbäranden. Arbetet betraktas inte sällan som ett utstakat medel att nå dit man vill komma, ett medel att inskaffa tillräckligt med kapital för inköp av någon specifik produkt, såsom en husvagn, transportbil eller bara en radio. När det nödvändiga kapitalet väl införskaffats, finns det sällan något incitament för att fortsätta arbeta. Till skillnad

²⁰⁵ Michael McDonagh, "Nomadism in Irish Travellers' Identity", *Irish travellers: Culture and ethnicity*, red. May McCann, Séamus Ó Síocháin, Joseph Ruane, s. 98.

från de allra flesta bofasta erhåller inte Travellers andra förmåner såsom hög status eller prestige genom att vara anställda vid något företag.²⁰⁶ Istället värdesätter man förmågan och begåvningen att kunna anpassa sig efter hur inkomstbringande en syssla är i jämförelse med en annan p.g.a. trender, marknadens förändring och dylikt, utan att för den skull tillskriva personen i fråga högre auktoritet. Med detta exemplifierar och jämför Zackari hur vi tenderar att värdera arbeten utifrån social status snarare än den förtjänst i pengar de ger, "som exempel anses oftast lärare vara ett finare yrke än rörmokare eller industriarbetare", menar Zackari.²⁰⁷

Kulturen sträcker sig sålunda över olika ekonomiska förhållanden, en del har det bättre än andra, det är alltså inte endast i pengafrågan som klasstillhörigheten definieras. Samtidigt handlar diskussionen om fattigdomen också om olika vanor och handlingsmönster, det rör sig om snabb omsättning av ekonomiska tillgångar. Därför görs inget sparande och inget kapital finns att luta sig tillbaka mot eller överföra till sina barn. Istället investeras pengarna vanligen i hästar eller husvagnar, vilka enkelt kan omsättas till kontanter om behov skulle uppstå. Ston fördubblar ens investering varje år genom att frambringa ett föl, och är en källa till prestige för sina ägare. Unga Travellers som helst vill undvika problemen som involverar handhavandet av hästar inne i städerna investerar hellre sitt kapital i olika typer av motorfordon. Allteftersom de ackumulerar mera kapital bedriver de handel för nyare och dyrare fordon. När pengarna väl behövs, anskaffas de lättast genom ett s.k. "ned-byte", vilket innebär en bytes- eller handelsaffär med en annan Traveller för t.ex. en äldre bilmodell och kontanter. Denna typ av kommers menar Gmelch är snarlik med det traditionella sättet varpå man bedrev handel med hästar förr i tiden, där mannen bytte ut sitt djur mot en häst av lägre kvalité samt en summa pengar utöver "nerköpet". En annan ofta förekommande utväg är att pantsätta sina värdesaker – guldringar, radioapparater, musikinstrument osv.

7.2.5. Nya "trender" avseende arbetssysslor och marknader jämte den allenarådande mediebildens av Travellers

Ett annat sedvanligt arbetsmönster har varit att Travellers anpassat sig efter den säsongsmässiga efterfrågan hos förortens husägare på samma sätt som de bedrev traditionell handel och utförde olika typer av tjänster medan de följde sin säsongsbundna cykel efter arbete på bondgårdarna. Under våren, när hushållen satte igång med att trimma sina häckar och gräsmattor, kunde många t.ex. erbjuda sig hjälpa till med trädgårdsskötseln eller vårstädningen av hemmet. Vid jul kunde man bege sig till den angränsande landsbygden och klippa eller skära till järnek och barrträd till julgranarna som man sedan antingen sålde i helt parti till butiksägarna, eller bedriva dörrförsäljning i förorterna. På samma sätt kunde en del barn sälja klasar av nyplockade klöverblad till St. Patrick's Day²⁰⁸.

Idag är det allt mera vanligt att många Travellers söker sig, åtminstone för en tid, till utlandet efter arbete. En av EU:s grundpelare är fri rörlighet av varor och tjänster inom unionen, där denna rörelsefrihet har medfört att nya marknader öppnat sig för resandefolket. Ett vanligt yrke bland irländska Travellers idag är asfialtläggarens, där en del av dessa åker under sommarmånaderna runt i Mellan- och Nordeuropa för att lägga asfalt. Sedan Sverige

²⁰⁶ Patricia McCarthy, "The sub-culture of poverty reconsidered", *Irish travellers: Culture and ethnicity*, red. May McCann, Séamus Ó Síocháin, Joseph Ruane, s. 121ff; Karin Zackari, *Problemet Travellers för Irländska staten – skapandet av etnicitet*, s. 6 ff.; Christina Garsten, "Nutida nomader: rörlighet och marknadskultur bland uthyrda konsulter", *Moderna människor: antropologiska perspektiv på samtiden*, red. C. Garsten och K. Sundman, s. 39 ff. ; George Gmelch, *The Irish Tinkers: The Urbanization of an Itinerant People*, s. 63ff., 105, 70ff.

²⁰⁷ Karin Zackari, *Problemet Travellers för irländska staten – skapandet av etnicitet*, s. 12.

²⁰⁸ 'Sankt Patriks dag', är Irlands nationaldag som firas den 17:e mars. Dagen firas till minne av landets skyddshelgon Patrick som även är känd som den person som tog kristendomen till Irland. Det är tradition att bära gröna kläder och treklövern (shamrock) symboliserar treenigheten, och högtiden; George Gmelch, *The Irish Tinkers: The Urbanization of an Itinerant People*, s. 63ff.

gick med i EU har irländska asfällläggare även kommit hit berättar Hazell. Besöken nådde sin höjdpunkt mellan 1996 och 1998, då man kunde följa de irländska resandes färder land och rike runt genom att läsa dagstidningarna med rubriker som "Se upp för asfaltskojare" i t.ex. *Karlskoga-Kuriren* sommaren 1996.

Varning utfärdas härmed för en grupp irländska asfällläggare som i onsdags kväll kom till Karlskoga-trakten. De knackar dörr hos villaägare och erbjuder dem att asfaltera garageuppfarter och dylikt. Jobb som görs svart och utan någon som helst garanti.

Vidare skriver Hazell att till och med Åkeriförbundet utfärdade förbud för sina medlemmar att sälja asfalt till irländarna. Åkeriförbundets tidskrift *Lastbilen* rapporterade från husvagnlägret:

Industritomten var full av husvagnar i varierande storlek, ålder och skick. Påfallande var också de många parabolantennerna som stod uppställda vid husvagnarna. Dessutom myllrade det av person- och skåpbilar samt barn i alla åldrar. Mitt i all röran stod minst ett dussin tvåaxliga lastbilar. Då dök två stora, rödhåriga män upp och undrade vad som pågick.

Hazell berättar att han själv träffade några av asfällläggarna vid deras resor i Skandinavien – först i Spånga och Södertälje, sedan i Örebro och till slut i Norge. En av dem yttrade följande:

- Vi har varit här i två veckor nu. Vi kom hit på arbetssemester under ett par månader. Vi gör litet asfaltjobb, sedan åker vi tillbaka hem. Vi tar inga arbeten från de svenska asfällläggarna, eftersom vi bara gör småjobb.
- Det här är ett sätt att få se litet mer av Europa. Och det har vi bara kunnat sedan vi blev med i EU. Vi har varit i Norge, Finland, Österrike och Tyskland utan några som helst problem. Men här i Sverige har vi jagats av polisen. Press och radio rapporterar att vi gör ett dåligt jobb. Och nu får vi inte köpa asfalt av asfälltillverkarna längre. Vi har blivit illa behandlade och är mycket besvikna.²⁰⁹

Även i *Aftonbladet*, *Partille Tidning* och *Göteborgs-Posten* skrevs det 2013 en del artiklar om detta folk som "ibland kallas brittiska resande, irländska resandefolk, resandehantverkare eller bara asfaltläggare. De åker runt, ofta med hela familjer, och tar småjobb som reparationer, mindre byggjobb eller asfaltera garageuppfarter." Samtliga tidningar har dock följt i de rasistiska spåren av uttalanden som är så vanliga när man omnämner denna samhällsgrupp hävdar Olof Rydström som analyserat tidningarnas ensidiga perspektiv och diskriminerande ordalag. "Även om artikeln i sig själv är [GP, förf. anm.] helt fri från rasistiska kommentarer – så är hela angreppssättet just en klassisk rasistisk kontrastering i vi-mot-dem: En folkgrupp utmålas som om den parasiterar på både oss och naturen." Tidningarnas sätt att beskriva folkgruppen innefattar vanligen ordalag i termer av kriminella, opålitliga, hotfulla där "ett utbrett tema i media är hur skräpigt det blir efter brittisk/irländska resandehantverkare" de får dessutom bemöta anklagelser om människohandel/slaveri. Olof Rydstöm menar att den kollektiva skuldbeläggningen där hela gruppen resandehantverkare pekats ut som kollektivt ansvarig är ett problem. Det är lika vanskligt som att gå in på ett stort företag där någon förskingrat pengar och sedan kollektivt utpeka alla anställda som potentiellt kriminella, exemplifierar Rydström.²¹⁰

Dagens resandefolk har i mångt och mycket kvar sina traditionella yrken som marknads- och hemförsäljare. Det är heller inte ovanligt att flera jobbar på tivolin och nöjesfält och att det bland landets stora nöjesparker i t.ex. Sverige förekommer ägare med resandebakgrund berättar Hazell. De arbetar ofta som egenföretagare, har rörliga och konstnärliga yrken eller söker sig till yrken där de arbetar med andra människor. Ett stort antal ägnar sig också åt olika

²⁰⁹ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 219-220.

²¹⁰ Olof Rydström "Rubrik i *Aftonbladet*: 'Brotten följer i deras spår'", *Fjärde Världen*, Ursprungsfolk & etniska minoriteter Nr 4/2013, s. 6-7.

servicejobb, som fasadmålning, takreovering, golv- och mattläggning, låsinstallationer, bilbärgning och liknande. Många jobbar inom byggföretagen medan andra i sin tur har rörliga arbeten som långtradarchaufförer, busschaufförer och handelsresande. Det är på många arbetsplatser runt om i världen som det idag finns anställda med resandepåbrå, men eftersom de sällan träder fram och berättar om sitt ursprung är det få som känner till deras bakgrund förklarar Hazell.²¹¹

²¹¹ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 220-221.

8. Avslutande syntes

En kulturs tidsuppfattning säger oss mycket om människornas sätt att leva och tänka, den ger oss en av nycklarna till förståelsen av själva den kulturella grundstrukturen i samhället. Professorn i etnologi, Orvar Löfgren, menar att man med hjälp av att enbart studera förändringarna i synen på tiden kan utröna mycket om skilda sätt att uppfatta vår tillvaro men kan också få reda på mycket om de samhällsförändringar som ägt rum de senaste hundra åren.

En ständigt lurande fara i tolkningar av det förgångna är emellertid idyllisering och idealisering, eller förlöjligandet. Ofta ställs skildringen av en stabil och traditionell gårdag mot en kaotisk och föränderlig nutid. ”Mytologiseringen av det förgångna kan dock ta många former, inte minst beroende på ur vilket klassperspektiv förändringen upplevs.”²¹²

8.1. I tidsrumsligt perspektiv – den disciplinerade människan träder fram

Med Tiden som ett tema och analysredskap menar Löfgren att man kan utforska hur de nya motsättningarna, mellan arbete och fritid, hem och yttervärld, inom vardagslivets historia speglas i synen på tiden. Med sin analys av tiden vill Löfgren visa hur kultur skapas och traderas inom givna samhällsramar och hur kulturens innehåll inte bara kan sökas i sociala handlingar utan även i den materiella värld vi rör oss i, samtidigt som ”en förståelse av andra epoker och kulturmiljöer bör ge en insikt om hur vi själva agerar som bärare av ett kulturmönster.”²¹³

8.1.1. Drömmen om friheten

Genom ett studium av den kulturskapande tiden som utgångspunkt kan man förstå vidden av den omvandling det irländska samhället, men även många andra europeiska länders samhällen genomgick under det senaste seklet. Harry Martinson beskriver till exempel i sin roman *Vägen till Klockrike* luffaren Bolle och hans kamrater på vandringsvägarna i sekelskiftets och storstrejkens Sverige (som är på väg att i grunden förändras genom industrialiseringen) och deras möten med bofasta, motsättningen mellan samhällets kyliga effektivitet och vagabondernas frihetsdröm på Vägen som lovar, men ändå aldrig leder till Klockrike. Med magisk konkretion återskapar Martinson en försvinnande värld, och den diskussion han för om möjligheterna att leva vid sidan av samhället, men nära centrala livsvärlden, känns lika aktuell idag som 1948 när boken första gången kom ut. Bolles historia handlar om tillfälliga jobb mellan vandringarna, om känslan att inte vara som de andra, de fasta och stadiga som "ha minnena på rot", om frihetens omöjlighet och lockelse och om nödvändigheten att som Bolle säger "behärska sig på luffen" för att inte bli syndabock för diverse oegentligheter de bofasta begått. Garsten förklarar att kringvandrande tillfälliga arbetare inte var ovanliga i Sverige innan folkhemsprojektet satte igång på allvar. Som ett led i byggandet av det moderna Sverige förespråkade folkhemsprojektet en bofast livsstil och långvariga relationer mellan arbetsgivare och arbetstagare. Man förbjöd vagabonderande och annat lösdriveri och premierade istället lång och trogen tjänst hos arbetsgivaren, vilket ofta belönades med just det objekt som blev så vanligt i och med borgerlighetens inträde som ny samhällsgrupp, en tidmätare – guldklockan.²¹⁴

²¹² Jonas Frykman, Orvar Löfgren, *Den kultiverade människan*, s. 14.

²¹³ Jonas Frykman, Orvar Löfgren, *Den kultiverade människan*, s. 15.

²¹⁴ Christina Garsten, "Nutida nomader: rörlighet och marknadskultur bland uthyrda konsulter", *Moderna människor: antropologiska perspektiv på samtiden*, red. C. Garsten och K. Sundman, s. 39 ff.

8.1.2. Naturren – cyklisk tidsuppfattning

Den tidsuppfattning som rådde före industrialiseringen, alltså under bondens tid och således den förkapitalistiska tidsrymd som det irländska resandefolket var sprungna ur, var varken homogeniserad eller mekanisk, den var i hög grad förankrad i naturens *rytm*. Det var dock inte själva naturren som skapade tiden i bondesamhället, utan tiden var uppbyggd kring arbetsinsatser förklarar Löfgren. Eftersom produktionen i så hög grad var beroende av naturens rytm, av växlingar mellan ljus och mörker, kyla och värme, av växtlighetsperioder, så kom arbetsår och naturår att överlappa, där kopplingen mellan naturår och arbetsår alltså gav bondesamhället en närmast *cyklisk* tidsuppfattning. Följaktligen var tiden därför i synnerhet inte mekanisk, utan tiden var rytmisk och repetitiv och blev kort eller lång beroende på sysselsättningens intensitet och karaktär. Den styrdes av naturens växlingar, husdjurens vanor och människans behov av vila och föda, av hur lång tid det tog innan man blev svettig vid slagtröskningen eller trött under plöjningen. Därför blev inte en sommartimme detsamma som en vintertimme, eller en vallningstimme detsamma som en timme under tröskningen. Arbetsdagens längd varierade med arbetsbehovet och dagsljusets längd, men samtidigt fanns det också efterlängttade hållpunkter i årsrytmen som skänkte arbetsåret struktur, dessa kunde utgöras dels av de många måltidspauserna vilka gav arbetsdagens dess rytm och omvandling, dels vilo- och festperioderna som gav arbetsåret dess form.

8.1.3. Med traditionen som norm

Löfgren förklarar att inte bara bondens arbete skapade en speciell tidmätning utan de förhöll sig även efter ett annat tidsperspektiv. Självhushållningens bondesamhälle bestod av en erfarenhetsvärld baserad på kunskap som ackumulerats och traderats under generationer. Man var hellre förankrad i traditionen än i framtiden där planeringsperspektiven ofta var korta. Anledningen till att det förhöll sig så menar Löfgren berodde på att många levde med svältgränsen farligt nära, utsatta för både naturens och överhetens nyckfullhet. Eftersom de små marginalerna sällan tillät experimenterande med nya produktionsformer gjorde beroendet av en traditionell teknologi och en ganska statisk ekonomi att det blev naturligt att vända blicken bakåt snarare än framåt. Därför blev traditionen i en sådan situation en viktig resurs – det kändes tryggare att lita till beprövade livsmönster och kunskaper än att pröva nya vägar. Detta medförde att de äldres kunskaper var eftertraktade och värdefulla, vilket i sin tur gav den åldrande generationen både prestige och inflytande.

8.1.4. Den rationaliserade tiden – linjär tidsuppfattning

Dagens tidsuppfattning har litet gemensamt med det äldre bondesamhällets rytmiska och cykliska tidsbild. I vår tidshushållning har vi istället blicken ständigt riktad framåt, en *linjär* tidsuppfattning som dessutom är *rationalistisk* och starkt formaliserad. Tiden är en enhet förklarar Löfgren, som kan brytas ned i *mekaniska* smådelar: sekunder, minuter, timmar, dygn, veckor, månader, år, decennier och sekler – enheter som är mätbara och standardiserade. Till detta kommer att vår tidshushållning dessutom blivit starkt specialiserad om man jämför med det äldre bondesamhället där många aktiviteter istället var parallella, idag har vi lärt oss att var sak måste ha sin tid. Detta har inneburit att det tidsband längs vilket vi avancerar är indelat, institutionaliserat och regelfäst, vi har fack och avdelningar som måste hållas åtskilda. Individer som inte kan organisera eller differentiera sin tid betraktas fördenskull i dessa dagar gärna som opraktiska eller kanske t.o.m. opålitliga. För oss är tiden en knapp resurs där punktlighet närmare bestämt blivit en dygd.

8.1.5. Kapitalism och samhällsförändring

I och med att tiden idag snarare betraktas som en linje eller ett band som löper in i framtiden har det för nutidsmänniskan blivit fördelaktigt att vara med sin tid, eller om inte ett strå vassare, att vara före sin tid. Förklaringen till detta förändrade tidssystem har sin grund i 1800-talet där inte enbart en ny produktionsteknologi skapades utan även ett nytt ekonomiskt system som också ställde andra krav på tid och tidsbehandlingen. Löfgren framhåller dock att omställningen av det samhällssystem som började att ta form under 1800-talet redan sattes igång långt före industrialismens genombrott, redan under 1700-talet började framväxten av ett marknadsinriktat, agrarkapitalistiskt jordbruk att inledas där den tidigare relativt homogena bondeklassen började att differentiera sig – småföretagaren trädde fram samtidigt som uppkomsten att ett snabbt växande proletariats av jordlösa bönder påskyndades. Tidsbegreppets förvandling inom industrialismens nya framväxande samhälle innebar således att det inte bara var frågan om ett nytt teknologiskt system vilket krävde en tidsdisciplinering som fordrade en ny sorters människotyp vars liv koordinerades och standardiserades med hjälp av bl.a. nya tidsnormer i massproduktionens eller massadministrationens förändrade arbetssystem som tidigare inte varit nödvändigt i det äldre bondesamhället. Produktionsteknologin var bara ett element i ett annat ekonomiskt system, alltså den industriella kapitalismen, som inte enbart förändrade vårt sätt att producera utan även våra sociala och ekonomiska relationer och vårt sätt att tänka. Vid 1800-talets början var emellertid åtskillnaderna mellan husbondefolk och tjänstefolk inte så påfallande i de flesta bondebygder. Man arbetade tillsammans hemma på gården och ute på fälten. Det var istället inom storjordbruken, på herrgårdarna och godsens kontraster med tiden blev markantare, nu gällde det att hushålla med arbetskraften, att producera mer och billigare för att kunna hävda sig på marknaden och det var också nu som klagomålen över tjänstefolkets lättja eller bristande tidsdisciplin inte bara började komma ifrån överheten och borgerskapet utan även från bonden, småföretagaren själv, framhåller Löfgren.

8.1.6. Tidsdisciplinering, differentiering och specialisering

De allra tydligaste motsättningarna och skiljelinjerna i fråga om både förhållandena människor emellan samt den nya tidsdisciplineringen ägde ändå rum i 1800-talets framväxande fabriksmiljöer. Löfgren hänvisar bl.a. till en studie av franska förhållanden där Michel Foucault beskrivit hur fabrikörer och företagare ställde nya krav på arbetskraften: "Den tid som mäts och som det betalas för skall också vara en fläckfri och felfri tid, en tid av god kvalitet, under vilken människokroppen oupphörligen är under arbete. Noggrannhet, flit och regelmässighet blir den disciplinära tidens huvuddygder".²¹⁵ Nyckelorden är följaktligen rationell ekonomisk drift och lönsamhet, tid blir alltså pengar som i förlängningen innebär att arbetslivet i allt högre grad organiseras efter principen att arbetaren säljer sitt arbete, sin tid, till företagen, som köper tid. Arbetsköparens ekonomiska framgång blev beroende av hur effektivt han kunde utnyttja denna tid, inte bara genom att mekanisera arbetsprocesserna utan först och främst genom att intensifiera och disciplinera de anställdas arbetsinsats. Företagarens förvaltning med och kontroll över tiden ökar, samtidigt som det ekonomiska livet kännetecknas av en växande differentiering och specialisering, med bl.a. skärpta motsättningar mellan arbetare och företagare, mellan arbete och kapital som följd, skriver Löfgren. Som ett led i detta gjorde sig även tankarna på tidsbudgetering och -disciplinering gällande i hemsfären. En god husmor skulle se till att kunna skapa fasta arbetsrutiner för tjänstefolket samt indela dagen och veckan i ordentliga arbetspass, på samma sätt pågick likaså ständigt punktlighetsträningen av barnen inom den borgerliga kulturen.

²¹⁵ Jonas Frykman, Orvar Löfgren, *Den kultiverade människan*, s. 30 f.

8.1.7. Tiden materialiseras

Samhällsförändringen började också märkas genom de nya föremål som gjorde inträde i vardagen i form av dagböcker, almanackor, fickur med klockkedja som den nya tidens kontrollanter och övervakare begagnade sig av, samt åtnjöt den prestige som var förbunden med att ha tiden i sin makt. I synnerhet var det klockorna som invaderade människans miljö, särskilt tydligt märktes detta i den borgerliga heminredningen men även inom den offentliga miljön där klockor började blicka ned på människor från kyrktorn, skolfasader och väntsalar berättar Löfgren. Genom att utrusta den offentliga och privata miljön med tidsmätare, gjorde man på så sätt tiden synlig, där målet var att skapa människor "med en inbyggd klocka" för vilka tiden jämt skulle vara uppenbar och tydlig. I hemmen bröts stillheten i förmak och salonger av tickande bordsur, svängande pendyler i golv- och väggur, då man på så sätt även i tystnaden skulle lägga märke till tidens tickande gång.

8.1.8. Skola, framtidsorientering och nyideologi

Den grundläggande omskolningen till en ny tidsuppfattning försiggick dock knappast enbart på fabriksgolven, förklarar Löfgren. Under 1800-talet blev den obligatoriska skolan det viktigaste redskapet för att disciplinera tiden. I skolans nya värld fick allmoge- och arbetarbarn lära sig att leva upp till de krav som den industriella produktionen ställde på arbetskraften:

Industrialismen fordrade nämligen en ny slags människa. Den krävde färdigheter som varken familj eller kyrka kunde skänka. Massutbildning var den sinnrika maskin industrialismen konstruerade för att producera de nya slags vuxna de behövde.

Problemet var utomordentligt komplicerat. Hur skulle man förbereda barn för en ny värld – en värld av inomhusknog, rök, buller, maskiner, trängsel, kollektiv disciplin, en värld där tiden inte reglerades av solens och månens kretslopp utan av fabriksvislan och klockan?

Lösningen var ett utbildningssystem som i sin blotta struktur liknade denna nya värld. Systemet uppstod inte på en enda gång. Ännu idag innehåller den element från det förindustriella samhället. Men hela idén att samla mängder av elever (råmaterial) för att bearbetas av lärare (arbetare) i en centralt belägen skola (fabrik) var ett drag i industriell anda. Utbildningens hela förvaltningshierarki följde den industriella byråkratins mönster. Blotta organiserandet av kunskap i permanenta discipliner grundade sig på industriella föreställningar. Barn marscherade från ort till ort och intog bestämda platser. Klockor ringde för att förkunna arbetstidens skoltidens början och slut.²¹⁶

Inom den borgerliga kulturen fostrades barnen däremot enligt en annan tidsmoral. I skolundervisningen var till exempel ämnet Historia en viktig källa för identifikationen, i de myter som vävdes med hjälp av historieböcker, planscher och paradmålningar kunde barnet förvärva sig viktiga personliga egenskaper, då historien enligt den borgerliga världsbildens grundstruktur var lika med individens och personlighetens historia. Den nya pedagogiken under 1800-talet betonade också undervisningen som en stegvis process där man genom att organisera aktiviteterna i en rät linje skapade en lineär tid som riktades mot en stabil slutpunkt – tiden som karriär. Således skapades i skolan en "utvecklingsmässig" tid vilken i sin tur var en produkt av den borgerliga kulturens synsätt med tiden som både framtidsinriktad och utvecklingsfixerad samtidigt som man skulle ha makt över den, ledord av typen "din framtid skapar du själv" eller "gör något av ditt liv" accentuerade att det nu var individen som hade en nyckelroll i denna nya livsåskådning. Medan levnadslöppet i bondesamhället istället kunde liknas vid en kollektiv ålderstrappa med fast inrutade och förutsägbara trappsteg under uppväxt och åldrande, blev den borgerliga uppfattningen av livslöppet som en individualiserad

²¹⁶ Ibid., s. 33.

karriärstege. I den nya världsbilden härskade således utvecklingstron och karriärtänkandet och som en konsekvens av detta blev också synen på ungdom och åldrande en radikalt annan än i bondesamhället.

Folk visste en gång att ålderdomen var auktoritetens och fullbordans tid; den innebar en anhopning av kulturens erkända visdom, och de unga lyssnade på vad den kunde ha att lära dem. Men nu ödelägger och tär åren bara, och mognad betyder ett svindlande återtåg från all kunskaps källa, som är framtiden, och från dess förmedlare, som är de unga.²¹⁷

Förutsättningarna för erfarenhetsutbyten och tradering blev därmed helt andra i det nya produktionssystemet. Tiden betraktades som en dyrgrip där den borgerliga uppfattningens budskap blev: skynda dig att utträta något i livet, ta tillvara dina möjligheter, kalkylera, investera och expandera. Liktidigt gällde det för detta nya samhällsskikt av företagare, köpmän, ämbetsmän att samtidigt legitimera sin nyvunna position som samhällets överklass och ledande skikt. Detta gjorde man genom en annan legitimeringskälla än den som adeln tidigare begagnat sig av via kraften av sin börd i det äldre ståndssamhället, nu infördes istället en ideologi om *personliga* kvaliteter där ens kapacitet och höga moraliska halt skulle ge befogenhet och incitament till att förvärva och ta i besittning en ledande plats i samhället. Detta nya moraliska värdesystem låg således i direkt polemik mot den aristokratiska livsstilen, där just *besittandet* av egendom tidigare varit det essentiella, för den uppåtsträvande borgarklassen blev istället *förvärvandet* betydelsefullt, dvs. själva motorn i den kapitalistiska ekonomin som arbetet, de ständiga investeringarna och kapitalets obönhörliga logik. Den borgerliga klassen såg sig därmed som bärare av ett nytt och bättre samhällssystem där förnuft, rationalitet och moral skulle härskas. Man skulle sublimeras sina behov och känslor för att säkra framtidens trygghet. Den ekonomi som rådde i bondesamhället värderade likaså den dygder som flit och sparsamhet, skillnaden här var dock att återhållsamheten styrde den slutna självhushållningsekonomin som utgjorde bondesamhällets livsföring, där gällde det att hushålla med knappa resurser, att bygga upp ett vinterförråd, att skapa en buffert mot missväxt eller dåliga tider, kort sagt, det var en försiktighetens ekonomi. Den borgerliga sparsamheten och försakelsen var däremot inställd på ackumulation och framtida expansion: världen står vidöppen, möjligheterna synes obegränsade.

8.1.9. Paradox mellan utvecklingstro och nostalgi – romantisering och livsriter

Borgerskapets nya syn på tiden och levnadsloppet, där karriärtänkandet är länkat till framtidsperspektivet, till utvecklingstron, gav paradoxalt nog parallellt upphov till en nostalgisk längtan bakåt och en helt ny talens magi som inte existerade i bondekulturen. Födelsedagsfirandet och jubileumsfirandet blev t.ex. viktiga element i det borgerliga sällskapslivet. Medan bondesamhällets festliv hade dominerats av kollektiva årsfester och arbetsgillan försköts nu alltså fokus mot individualiserade livscykelriter, vilka ofta baserades på den mekaniska tidmätningen och det nya karriärtänkandet förklarar Löfgren. Likaså var borgerskapets tillbakablickande av en annan art än bondens traditionsbundenhet. I båda fallen användes förvisso historien för att legitimera handlingar i nuet, men när bonden försiktigt vandrade baklänges in i framtiden bottnade detta i en pragmatisk attityd till säker, beprövad kunskap. I den borgerliga kulturen hade tillbakaskådandet istället en närmast mystisk och romantisk karaktär. Ett svärmeri för historien och historiska gestalter var vanligt, likaså idylliserade man gärna barndomen och den tid då allt var enklare, naturligare, tryggare och mera äkta.

Idag har den gamla borgerliga sparsamhetsdygden allt mer ersatts av en konsumtionsideologi, ändå lever likafullt den disciplinerade tiden kvar där man t.o.m. kan

²¹⁷ Jonas Frykman, Orvar Löfgren, *Den kultiverade människan*, s. 43.

urskilja en tendens till att tiden blivit ett objekt, en kraft med ett eget mystiskt liv, framhåller Löfgren. Väntandets eller varandets konst som stillsamt levde i bondesamhället har dött ut. Att vänta blir outhärdligt, detta att tillbringa en stund i improduktiv dödtid blir stressande för den moderna nutidsmänniskan. Hellre ta en genväg eller springa efter bussen än att tillbringa fem otåliga minuter på hållplatsen... Samtidigt understryker Löfgren att när vi granskar vårt eget neurotiska förhållande till tiden måste vi dock akta oss för att romantisera det förindustriella bondesamhällets cykliska, naturbundna och tillbakablickande tidsbild. Böndernas tid var liksom borgerskapets tid en samhällsprodukt.

8.1.10. Slutledning – Travellers kultur i det moderna samhället

Via Löfgrens historisktmaterialistiska perspektiv och analys kring hur och varför vårt förhållande till tiden förändrats, där mycket av förklaringen ligger i vår utveckling från agrarsamhälle till industrisamhälle parallellt med den nya samhällsgrupp som trädde fram och den individorientering, förstår man också samhällsförändringen på ett mer nyanserat sätt.²¹⁸ En stor förklaring i differensen mellan traditionella minoritetsfolks livsåskådning och den "moderna" kulturens förhållningssätt till sådana värden ligger således i våra skilda identiteters konstruktion. Máirín Kenny och Alice Binchy lyfter fram problematiken i sin artikel om irländska resande, deras identitet och utbildningssystemet:

[W]ho you are is a function of where you are, of where you have been, and of where you want to be. [- - -] authors have found that [- - -] the main focus is on the development and maintenance of individual identities, and the assumption seems to prevail that the individualism characterising industrialised societies is the norm in 'modern' cultures. In literature on ethnic identity, the focus is on boundary (us/them) issues; there is little discussion of the primacy of collective over individual identity in cultural groups such as Travellers²¹⁹

Irländska resandes ekonomiska aktiviteter har både möjliggjort och fodrat en nomadisk livsstil, vilket genererat en särprägel av dem baserad på *hur* de genomfört saker och ting snarare än *vad* de utfört. I definitioner av vad som utmärker en samhällsgrupp anges ofta "plats, läge" som referensram: människor är förbundna i kraft av den geografiska lokaliseringen. För resande äger emellertid gruppens lokalisering rum inom familjenätverket, alltså inte någon bestämd plats. Vidare hänvisar Kenny och Binchy till forskare vilka skiljer mellan ett samhälles etik (ethics of community, där fokus ligger på plikt, respekt för auktoriteter, lojalitet, stolthet och aktning gentemot gruppen), och ett självstyrande samhälles moral (ethics of autonomy, med fokus på rättigheter, rättvisa och individuell frihet och valfrihet) som de huvuddrag vilka utgör samhällsmedlemmarnas kulturella identitet. Dessa betraktanden lyfter därför fram de styrkor som är tillgängliga för gruppmedlemmarna där Travellers självförtroende i identiteten snarare är rotad i till-/samhörigheten än att vara eller bli en ensam i sitt slag unik individ. Därmed placerar forskare med visshet både romers och irländska resandefolks identitets konstruktion inom ramen av ett samhälles etiska struktur.

. . . the family group [is] the basis of social and economic organisation and . . . a network with flexible resilient links. . . The individual, firmly situated within the network, finds in it, through a strong sense of belonging, both the elements of his or her own identity, and a solidarity. . . Group interests take priority over individual ones. . .²²⁰

²¹⁸ Jonas Frykman, Orvar Löfgren, *Den kultiverade människan*, s. 21-45.

²¹⁹ Máirín Kenny och Alice Binchy, "Irish Travellers, Identity and the Education System", *Traveller, nomadic, and migrant education*, red. Patrick Alan Danaher, Máirín Kenny, Judith Remy Leder, s. 122, 120.

²²⁰ Máirín Kenny, Alice Binchy, "Irish Travellers, Identity and the Education System", *Traveller, nomadic, and migrant education*, red. Patrick Alan Danaher, Máirín Kenny, Judith Remy Leder, s. 122.

Denna hållning belyser ännu ett annat viktigt kulturellt faktum som distanserar Travellers från bofasta när det gäller utbildning, men i sin tur påminner om bondens tid i det förindustriella samhället. Inläringen eller kunskapsinhämtningen sker hos irländska resande genom socialisation och deltagande, och inte genom en formaliserad undervisning. Travellers tillämpar undervisning och inläring genom att gå i lära när behov uppstår, där inlärningsprocessen i stort sett pågår livet ut och är införlivad och förankrad i det vardagliga och gemensamma livet; undervisningen och utbildningen i skolan är däremot istället framtidsorienterad, individualiserad, utanför hemsfärens göromål och familjesammanhanget "primacy is given to individual development; becoming a productive community member comes second. This is in contrast to the traditional immersion of the individual in the community project in Traveller philosophy"²²¹, förklarar Kenny och Binchy.

8.2. Avslutande diskussion: den moderna människan, och nomadlivet som normalitet?

Gemenskap i storfamilj och klan skapar trygghet, liksom närheten till naturen. Mycket av detta kan också sägas om världens övriga nomadfolk. Mänskligt liv kan utformas på många olika sätt – vårt sätt är kanske inte det bästa? [- - -] Vi måste ifrågasätta vårt sätt att leva, och förutsättningslöst studera andra sätt att leva. Vilket sätt är uthålligt, vilket ger högst livskvalitet? [- - -] Vi [Anders Källgård, Sixten Haraldson, förf. anm.] blir alltmer säkra på vår sak: nomader överallt i världen är märkvärdigt lika varandra i många avseenden. De skiljer sig ofta mycket påtagligt från omgivande, fastboende befolkningsgrupper. Det rörliga migrerande livet synes smitta ifrån sig till deras mentala rörlighet. Nomader är humoristiska, ödmjuka och gästfria. De är sunda till sitt levnadssätt [- - -] sådana omdömen avfärdas ofta som romantiskt flum av tillväxtförespråkarna. Romantiskt flum hade det också varit om vi hade utgått från att alla andra kulturer är överlägsna vår egen, men det gör vi ju inte (motsatsen är för övrigt en mycket vanligare attityd: etnocentrism, att man utgår från att ens egen kultur är överlägsen). Man måste försöka vara öppen, om man ska ha en chans att hitta guldkornen i det breda spektrum av levnadssätt och sociala uppfinningar som människorna i världens obygdar visar upp.²²²

8.2.1. Kontrasterande kulturer – skilda levnadssätt, synsätt och värderingar kring välmående

Att studera de irländska resandefolkens sätt att leva har fått mig att reflektera väldigt mycket över vår egen kultur som vi lever i. Framförallt över den inre aspekten som rör vårt välbefinnande och vad som är meningsfullt för individer i respektive kulturer. En grundsyn och föreställningar om familj, gemenskap, livskvalitet, värdighet, respekt och vad som kan betraktas som lycka, har ständigt funnits i baktankarna genom hela uppsatsens arbete. Vad kan vi ha att lära av annorlunda synsätt på hur man kan leva sina liv? Enligt Sixten Haraldson och Anders Källgård, som rest runt i världen och träffat olika folkslag, är en av de viktigaste grundläggande västerländska missuppfattningarna att materiell välfärd ger lycka och hög livskvalitet, enligt dem har utvecklingen i Västerlandet gått snett. Det finns andra sidor i utomindustrialiserade länder som många gånger inte lyfts fram och vilka många gånger gått förlorade i den västerländska kulturen: skönhet, stolthet, framtidstro, mänsklig värme, livskvalitet. För att exemplifiera detta hänvisar Källgård och Haraldson till Namibia, där tycker de flesta unga kvinnor själva att de är vackra. Hur många svenska unga kvinnor är nöjda med sitt utseende? Vem har högst livskvalitet? "Afrika är öppet", som en ex-president i Mali uttryckt det, medan "Europa är slutet. I Afrika finns en naturlig vänlighet som inte finns i

²²¹ Ibid., s. 126.

²²² A. Källgård, S. Haraldson, *Öfolk, snöfolk och nomader: resor i världens obygdar*, s. 170, 126.

Europa, påstår han. Det hävdas att tekniken har skenat iväg med oss i västerlandet, att vi håller på att tappa respekten för livet, för människor."²²³ Vår kultur är präglad av en absurd tillväxtfilosofi, vi är samtidigt mer detaljstyrda, specialiserade, och har i mångt och mycket förlorat den helhetssyn på tillvaron som minoritetsfolken fortfarande tillämpar. Samtidigt indikerar allt mera på att allt fler människor mår dåligt i vår egen kultur, många lider av ensamhet, utanförskap och framförallt hos unga vuxna har en tilltagande psykisk ohälsa ökat med ätstörningar, spelberoenden, depression, ångest, självskadebeteende, fobier, höga prestationskrav (man är rädd för att misslyckas). En monoton livsstil har även bidragit till cynism, ligkiltighet, stress, utbrändhet – således har begrepp som nihilism²²⁴, anomi, alienation blivit applicerbara på det som kännetecknar den moderna västerländska kulturen menar många samhällsforskare.

8.2.2. "Är det människorna som blir sjukare eller är det samhället som har blivit mer sjukt?"

Under min resa med de irländska nomaderna funderade jag mycket på vårt eget samhälle som vi lever i idag, i Sverige, i Europa, i den västerländska kulturen. Redan innan jag började skriva mitt uppsatsarbete lade jag märke till det starka fokus om människans själsliga patologi i vårt samhälle. Det går knappt en dag med rubriker i tidningar eller nyhetsuppslag som rör ämnet psykisk ohälsa. "Är det människorna som blir sjukare eller är det samhället som har blivit mer sjukt?" är en fråga som ställdes av en reporter i Gomorron Sverige, där filosofiprofessorn Fredrik Svenaeus svarade att det är en sedan länge gammal insikt att människorna och samhället alltid blir sjuka tillsammans. "Sjuksommar beror dels på vår biologi men den beror också på hur vi på olika sätt samagerar med vår omvärld, och hur vi liksom tolkar oss själva".²²⁵ I Nyhetsmorgon 2013- 09-19 konstaterades det att var fjärde person mellan 18-25 år mår psykiskt dåligt, och efter 13 års ålder mår många unga i Sverige sämre än ute i Europa. På frågan varför så många lider av psykisk ohälsa visar undersökningar att (förutom de redan ovan nämnda faktorerna) samhällsförändringar – där det är svårare att ta sig in på arbetsmarknaden är en bidragande orsak, andra livsbetingelser, livsvalen är tuffare, man vet som ung att det inte är lika lätt att etablera sig i vuxenlivet som tidigare, många saknar också vuxna att prata med i sin vardag om livet och känslor. I Västnytt 2013-11-05 framhåller man att ett mer individualiserat samhälle sägs vara orsakerna till ökad otrygghet, stress kopplad till stora viktiga val redan tidigt i livet samtidigt som samhället förändrats markant de senaste 20 åren och gapet mellan unga och den äldre befolkningen blivit kraftigare där vuxna inte alltid vet hur de ska förmå hjälpa unga i dagens samhälle.

8.2.3. Lyckoforskningens 3 huvudelement

Enligt neuro- och lyckoexperten Erik Fernholm blir vi "inte lyckligare som samhälle och bland de unga ser man att de blir allt olyckligare idag".²²⁶ Vidare framhåller Fernholm att lycka är

²²³ A. Källgård, S. Haraldson, *Öfolk, snöfolk och nomader: resor i världens obygd*, s. 71.

²²⁴ **Nihilism** (av latin ni'hil = ingenting) är en ståndpunkt som argumenterar för att existensen är utan objektiv mening eller mål, vanligen värdeförnekelse, eller intrinsikalt (inneboende) värde – ett ställningstagande som går ut på att ingenting är rätt eller fel, utan allt är tillåtet. Termen är också ett karaktärsdrag som har satts på olika tidsperioder. Nihilister anser generellt att moral inte existerar, alltså finns inga moraliska värden med vilka man kan upprätthålla en regel eller logiskt föredra en handling framför en annan. De kan också hävda att det inte finns något rationellt bevis eller argument för att en högre makt eller skapare skulle existera, där flera hävdar att många aspekter av moderniteten och postmodernismen representerar fränstötandet av Gud, där t.ex. Jean Baudrillard har kallat det senare för en nihilistisk epok. Begreppet nihilism används även ibland synonymt med *anomi* för att beskriva en generell känsla av hopplöshet och meningslöshet i existensen.
[<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/nihilism>; <http://sv.wikipedia.org/wiki/Nihilism>, 2013-11-03]

²²⁵ *Gomorron Sverige*, "Vi lider av diagnossjuka", 2013-09-16.

²²⁶ *Nyhetsmorgon*, 2013-07-21.

något som är subjektivt, individuellt, men samtidigt visar forskningen att det finns generella mönster som alltid återkommer när man ser till vad det är som gör människor lyckliga. De tre huvudkomponenterna som forskningen uppvisar menar han är:

1. att leva i enighet med sina värderingar och få agera därifrån dvs. att jobba med och göra det jag tycker är viktigt i mitt liv samtidigt som man gör det med respekt och ödmjukhet gentemot andra
2. att utvecklas, känna sig kompetent, utmana sig själv
3. kunna uppleva en känsla av meningsfullhet, en känsla av gemenskap, att man behöver varandra, att man behöver andra och att dom behöver en själv. Att man inte bara är den där självständiga individualisten som vi har så många utav idag i Sverige. Utan att man faktiskt ser sig själv i ett större sammanhang²²⁷

8.2.4. Angående grundtrygghet och konkurrens

När det gäller forskningen på relationen pengar och lycka ser man att alla behöver någon typ av en grundtrygghet för att förmå leva i liv med sina värderingar, har man ingen trygghet så blir det väldigt sekundärt, förklarar Fernholm. Ur ett ekonomiskt perspektiv behöver man någon form av grund att stå på, så det är en väldigt liten skillnad mellan någon som tjänar 30.000/månaden och 300.000 per månad, däremot är det en väldigt stor skillnad mellan någon som tjänar 7000 kr i månaden och en som tjänar 30.000, därmed behöver man pengar upp till en viss gräns, men efter att man uppnått den gränsen påverkar inte mer pengar speciellt mycket mer utan då är det andra saker som är viktigare, som de ovan tre nämnda huvudkomponenterna. De flesta tänker att man ska jobba mer med att tjäna mer pengar för nästa stora grej – en större bil, större båt, ett större hus eller finare inredning, medan forskning visar att just ett sådant ändamålsenligt beteende inte tjänar något till då det är ett ekorrhjul som vi vänjer oss väldigt snabbt vid. Det vi istället behöver är att komma tillbaka till de där goda stunderna, när mår jag som bäst, och då ser man att det är när vi utmanar oss själva, när vi har en gemenskap, när vi har goda stunder istället för att enbart uppnå mål som vi sätter upp.

Likaså måste vi förändra vår syn på samhället som en tävlingsarena, vi lever i en kultur som är ganska tävlingsinriktad, där vi strävar efter att man skall bli en vinnare helt enkelt, man ska bli framgångsrik och det enda sättet att bli en vinnare är om man gör resten till förlorare inom sitt lilla område, vilket Fernholm menar är ett fel sätt att tänka kring välmående, och kring ett gott liv överhuvudtaget. Samhället är inte en tävlingsarena, samhället är verkligen ett samarbete, och det är lite det vi har glömt, istället jämför och rivaliserar vi om vem som har finast bil eller störst lönecheck och det är inte det som skapar goda stunder egentligen, när vi känner efter och stannar upp – något som vi dessvärre inte gör så ofta.

8.2.5. "Vi blir inte lyckliga när vi får det vi vill ha utan när vi får det vi behöver, vilket är något helt annat"

Ordet "lyckad" är någonting som göder den här idén av att om man blir lycklig, eller om man blir framgångsrik då är man lycklig, eller om jag blir lyckad så är jag färdig på något sätt, men om vi bara stannar upp och reflekterar så vet vi att det är så det egentligen inte förhåller sig, framhåller Fernholm. Utan när man nått sina mål tidigare i livet har man som bekant vant sig ganska snabbt vid det och sedan gått vidare. "Vi blir inte lyckliga när vi får det vi vill ha utan när vi får det vi behöver, vilket är något helt annat".²²⁸ Eller som en präst formulerade det "vi blir inte nödvändigtvis lyckliga när vi gör det vi vill, utan när vi gör det som är rätt."²²⁹ Det har blivit allt mer okej för den moderna människan att använda lustprincipen som motor. Den djärvaste individualismen manar: använd friheten, överskrid gränser, avvisa normer,

²²⁷ ibid.

²²⁸ Nyhetsmorgon, 2013-07-21.

²²⁹ Kyrkoherde Tobias Unnerstål, 2013-11-24.

underordna dig inte andras regler, var den du är, gör det *du vill*. Därmed tillåter sig individen större och större frihet att optimera den egna lyckan och i första hand godkänna de sociala regler som gynnar henne själv. Våra liv är således inte längre i samma utsträckning styrda av en fast uppsättning bokstavligen eller symboliska förbud. Liv har övergått till att bli livsstilar, där attityden till normer och normöverträdelse blivit ambivalent. Normer kan därför vara både repressiva (du måste lyda) eller liberala (de finns, men du kan förhålla dig fritt) men tycks förhandlingsbara i relation till intressen.

Fernholm förklarar vidare att Sverige är världens mest individualistiska land och dessutom det mest sekulariserade landet i hela världen, vilket placerar oss i en ganska extrem position värderingsmässigt, som i sin tur innebär att vi tänker väldigt mycket på valen som vi står inför, allt ansvar ligger hos mig som individ och vi tror liksom på idén att om jag bara får välja, om jag får det jag vill, då blir jag lycklig. Forskningen visar emellertid att det inte förhåller sig på det sättet, det är inte de som erhåller det de vill ha som blir lyckliga, utan de som får det de behöver, och vad många unga lider brist på i dagens samhälle är en känsla av meningsfullhet, ett sammanhang där man hör hemma istället för att enbart vara konsument eller de här individerna som skall välja sig lyckliga, det är viktigt att man känner sig behövd och uppskattad. Idag lever vi i en starkt konkurrensbaserad ekonomi där höga prestationer är förväntade, men med ojämna sociala säkerhetsnät. Vi äger en illusorisk frihet som är kamouflerad bakom stränga krav på självkontroll, självdisciplin och yttre konformism, de som vill kalla sig moderna är således förr (under borgerlighetens århundrade) som idag under tider av accelererad förändringstakt, ny teknik, nya kommunikationer, en hektisk upplevelse- och förbrukningskultur, är kosmopolitiska hyperkonsumenter där vi egentligen bara förkroppsligar den kulturella elitens ideal – konnässörer vilka är styrda av otaliga begär, menar Karin Johannisson i tidskriften *Axess*. Samtidigt som människan själv är ansvarig för att finna och genomföra de livsprojekt som ger henne tillträde till samhällets kulturella, sociala och ekonomiska resurser skapar vi en inflation i det personliga ansvaret som i sin tur skapar allt högre krav på bekräftelse.²³⁰

8.2.6. Livskvalitet och hållbar utveckling

"Det finns en gnagande känsla eller aning att u-världen egentligen har större andliga reservoarer än vad vi kan ställa upp och ge i arv till den nya generationen" är ett yttrande som fällt av Georg Borgström, Källgård och Haraldson menar att ursprungsfolken eller obygdens människor "behövs som drivande kraft, de har ofta ett kulturellt självförtroende som Västerlandet förlorat. Vi har ju stött på anmärkningsvärd tillit och harmoni bland 'våra' öfolk, snöfolk och nomader" samtidigt är både hälsa och materiell välfärd delkomponenter för att få en acceptabel livskvalitet – och kanske lycka, "men sociala och en rad andra faktorer, exempelvis känslan av gemenskap i storfamilj och stam, liksom kulturellt självförtroende, är nödvändiga för en tillfredsställande livskvalitet". Enligt dem är värdighet ett annat särdrag som fränkskiljer västerlänningar "vars invånare alltmer verkar ytliga, splittrade, rastlösa, och vars livsstil strider mot deras egna moraliska värderingar" från människor bland jordens avkrokar eller mindre utvecklade områden. Anders Källgård menar att de flesta västerlänningar nog innerst inne känner "att det egentligen är orättfärdigt att leva som vi gör, på bekostnad av miljön, de fattiga länderna, kommande generationer".²³¹ En synpunkt som är ekvivalent till Janine Benyus uttalande "människan har bara funnits i 200 000 år och livet har funnits på jorden i 3,8 miljarder år. Allt som existerar i naturen har genomgått ett viktigt test – det är hållbart av naturen. [- -] Vi står vid en punkt där vi måste lära oss att bli smartare och passa

²³⁰ Nyhetsmorgon, 2013-07-21; Karin Johannisson, "När samhället glider isär glider också individen isär", *Axess* 2005:8 (årgång 4), s. 32-35.

²³¹ Anders Källgård, Sixten Haraldson, *Öfolk, snöfolk och nomader: resor i världens obygd*, s. 174, 167.

in här på jorden precis som andra organismer har gjort."²³² Det är därför viktigt att problematisera begrepp som utveckling, det kan tydas på många olika sätt. "Det är skillnad mellan materiell och kulturell utveckling, och skillnad mellan utveckling som mäts genom förlängning av förväntad livslängd och utveckling av livskvaliteten [- - -] och vi borde inse att vi har ett kulturbyte framför oss, eller åtminstone en kulturanpassning, minst lika omvälvande som den som många ursprungsfolk tvingats till."²³³

8.2.7. Anomiska symptom

Vi lever i en tid då individen ständigt pendlar mellan en moralisk och materialistisk världsåskådning, där man kan benämna denna inre slitning för modern dualism, d.v.s. kollisionen mellan det inte subjektet och det yttre objektet. Ackulturation, en term som ofta applicerats om genomgripande, strukturella förändringar i ett traditionellt samhälle orsakat av en yttre dominerande kultur där dess negativa effekter i form av förlorat fotfäste och trygghet i storfamilj bidrar till en sorts melankoli, kan även placeras i analogi med den tidsdiagnos som Durkheim talade om, *anomi* (ett tillstånd av desorientering och förvirring utlöst av samhällets brist på sammanhållande normsystem – rotlöshet, depression och alienation – som uppstår i tider av snabb strukturell förändring), som många inom den västerländska kulturen enligt Durkheim redan drabbades av i början av 1900-talet. Sommaren 2013 höll bland annat tidningen *Metro* en artikelserie som behandlade social isolering, hur människor kan ligga döda i upp till två år innan någon märker något, man skrev bl.a. att "Svenskar är mer ensamma i dag än för 20 år sedan", vilket leder till ökad stress där samtidigt risken att dö i förtid ökar med hela 50 procent, enligt en amerikansk studie. Mikael Rostila som är docent i sociologi vid Centre for Health Equity Studies säger i artikeln "är man ensam blir man ofta deprimerad, vilket ökar risken för självmord. Dessutom är relationer stressdämpande i sig"²³⁴, artikeln handlade överlag om 69 åriga Gun-Britt Grundström som i tre år var sängliggande i lägenheten, rädd för att gå ut och träffa människor. En panikångest som i sin tur hade utvecklats till ett beroende p.g.a. att hon åt lugnande för att döva smärtan. I en annan artikel stod det "Unga värderar mobilen högre än sin bästa vän. Om de får välja att vara utan sin bästa vän eller sin telefon i två år väljer 25 procent sin telefon. De som är födda på 80 och 90-talet är en sociala medier-beroende generation. 38 procent av dem som svarat på webbenkäten Global Youth 2013 beskriver sig som beroende. 65 procent av dessa uppger att de har koncentrationssvårigheter."²³⁵

Det finns en forskartradition som är socialpsykologiskt inriktad där man försöker mäta graden av alienation hos enskilda individer eller grupper av människor. Enligt dessa antar man att utvecklingen gått från ett traditionellt samhälle med lokala och intima mänskliga relationer till ett alltmer utvecklat industrisamhälle, i vilket relationerna mellan människor blivit opersonliga, byråkratiska och marknadsanpassade. Följden antas bli ett "massamhälle" bestående av i allt högre grad isolerade och alierade individer. Enligt tidskriften *Axess* menar man att man med hjälp av begreppet *anomi* funnit ett behändigt namn på alla de sjukdomstecken som det offentliga samtalet rastlöst kretsar kring, såsom urgröpt solidaritet och ekonomisk omoral. Eruptioner av våld och brottslighet, epidemiska sjukdomsmönster, ökad psykisk sårbarhet och det ständiga talet om denna ohälsa, "nästan en och en halv miljon personer i arbetsför ålder som inte går till jobbet en vanlig dag; depressiva och självdestruktiva unga kvinnor; män som rastlöst jagar nya upplevelser och gränser i en 'never-ending journey

²³² TV4 Nyheterna Göteborg 2013-11-21.

²³³ Källgård, A., Haraldson, S., *Öfolk, snöfolk och nomader: resor i världens obygd*, s. 169, 172.

²³⁴ Mimmi Epstein, Sebastian Chaaban, Lotta Bergseth, "Gun-Britt, 69: Jag låg i min säng i tre år", "Ensamhet förenat med risk" *Metro*, 2013-06-26.

²³⁵ Jenny Sköld, "Unga: Mobil viktigare än vän", *Metro*, 2013-06-05.

of dissatisfaction".²³⁶ Durkheim hävdade att anomiska symtom var oundvikliga i ett socialt system i snabb förändring där framgång, pengar och självförverkligande var de främsta kulturobjekten. Individen lever i en jag-jakt som i förlängningen leder till förlorad samhörighet.

8.2.8. Nomadism – förenligt i samtiden?

Nomadism kan betraktas som en paradoxal företeelse. Den tekniska utvecklingen har visserligen öppnat upp nya vägar för olika livsstilar som kan medföra mer mobilitet i människors liv, men även uppkomsten av nya institutioner som verksamheter liknande bemanningsföretagen kan utgöra en delvis grund för en sådan livsstil. Enligt Garsten är t.ex. anställda i bemanningsbranschen alla engagerade vid ett företag som fungerar som medlare av tjänster mellan kundorganisation och individ, eller som uppdragsgivare om man så vill. För gårdagens rörliga arbetskraft saknades ofta den organiserade part som bemanningsföretagen nu utgör. Individerna fick istället själva ordna med sina uppdrag mot kunden, ungefär som frilansare i olika yrken gör idag. Dagens *migrant workers* i Asien eller de från Östeuropa har dock inte särskilt mycket gemensamt med anställda i bemanningsbranschen, utöver vanan att röra sig mellan olika arbetsgivare eller kundorganisationer. Medan det förra sker i skuggan av nationella och mellanstatliga regelverk är det senare i hög grad föremål för en mängd olika regelverk av både tvingande och mer eller mindre frivilligt slag.²³⁷

Skillnaderna i den här studien har dock legat på ett djupare plan där det förutom att undersöka en alternativ livsstil som inbegriper nomadism även analyserat en minoritetsgrupps överlevnad, således har också kärnan i uppsatsens tillvägagångssätt varit om traditionella levnadssätt kan transformeras in i dagens komplexa samhälle. Inom Durkheims samhällssyn föds individen in i en samhällsstruktur med redan existerande institutioner som utövar ett tvång på individens handlande. Individen har inte varit med att utforma dessa institutioner så institutioners påverkan på individen är starkare än tvärtom, samtidigt behöver samhället många av dessa inrättningar för att kunna fortleva, som t.ex. en fungerande domstol, regering och skolor, för att inte gå under. Detta medför naturligtvis en begränsning av individens handlingsutrymme eftersom det behövs individer vilka kan inta de positioner som är nödvändiga, som exempelvis domare, advokater, politiker, läkare osv. således förekommer en internalisering. Durkheim menade att detta ledde till att alla industriella samhällens institutioner verkade över tid bli mer lika varandra, där samma inrättningar kunde återfinnas i alla andra moderna samhällen. Vilket talar för en *funktionalistisk* syn på samhället, dvs. att samhällets strukturer är något som finns utanför människan och har en tvingande kraft på henne, men med en funktion att upprätthålla ordning och skapa trygghet för individen. Weber hade ett motsatt perspektiv, där var det individen/aktören som genom sin kultur, i detta hänseendet den protestantiska religionen, och sitt rationella tankesätt, lade grunden för det moderna samhället. Han menade vidare att om en individ besatt en tillräckligt stark karisma kunde han ändra eller påverka skeenden vilka hade möjlighet att omdana historiens gång. Durkheim hävdade dock att även om individen hade ett visst inflytande på samhället så är politiska revolutioner rörelser på samhällets yta. De djupare sociala strukturerna är mer sega, och en genomgripande utveckling av nya samhällsformer tar lång tid. Samhällsstrukturen är resultatet av långa processer som egentligen först kan skönjas efter en mycket lång tid.

²³⁶ Karin Johansson, "När samhället glider isär glider också individen isär", *Axess* 2005:8, s. 34.

²³⁷ Christina Garsten, "Nutida nomader: rörlighet och marknadskultur bland uthyrda konsulter", *Moderna människor: antropologiska perspektiv på samtiden*, red. Christina Garsten och Kerstin Sundman, s. 48.

8.2.9. Den flexibla arbetskraftens värld som translokalt fält – rumslig diskontinuitet & beredskapskultur

Den moderna arbetsmarknaden har trots allt undergått många förändringar på senare tid, menar kulturanthropologen Christina Garsten, som kan liknas vid en ny sorts nomadism med en arbetskultur som förkunnar en rumslig diskontinuitet. Garsten talar om en ny marknadskultur som numera ofta beskrivs i termer av en rörelse mot flexibilisering, individualisering och anställbarhet – begrepp som hon dock menar mer handlar om vad vissa aktörer strävar efter att uppnå än om den aktuella situationen idag. Den moderna arbetsmarknaden så som den uttrycks i exempelvis bemanningsbranschen utmanar våra etablerade föreställningar om arbete och anställning och visar hur arbetet på lokal eller nationell nivå formas av transnationella företag och deras föreställningar om hur det flexibla, rörliga arbetet ska organiseras. Sådana utsagor kan förstås som mobiliserande faktorer, menar Garsten, alltså bildliga uttryck som uppmanar oss att tänka och handla i en viss riktning och på ett visst sätt. Samtidigt börjar inte detta synsätt vara enbart vedertaget för dem som arbetar som uthyrda konsulter, utan dessa aspekter har även börjat gälla för andra delar av arbetsmarknaden idag, om än i varierande omfattning, och är en del av en s.k. beredskapskultur, i vilken människor förväntas vara ständigt redo för förändring och villiga att lära nytt. Dagens och morgondagens arbetsliv beskrivs inte sällan som ett uppbrott från de stabila och tröga strukturer som anses prägla industrisamhället. Den flexibla arbetskraftens värld är ett translokalt fält och är som sådant förknippat med andra utmaningar än fält som är lättare att avgränsa geografiskt, fältet är således svårt att exakt lokalisera i rummet. Likväl är inte den här flexibiliteten så ny som många tror, den reglerade arbetsmarknad som växte fram under 1940-talet har uppenbarligen förändrats sedan 1990-talet, där är den fulla sysselsättningens epok (när människor efter en grundläggande utbildning ofta kunde stanna kvar i samma yrke och på samma arbetsplats) egentligen är något av en parentes i t.ex. det svenska samhället menar Garsten. Sedda i ett längre perspektiv är de tendenser mot ökad rörlighet, flexibilitet och anpassning till marknaden i själva verket en slags återgång till ett tidigare mönster på arbetsmarknaden, dock i en ny, lockande förpackning framhåller Garsten. Dympna McLoughlin förklarar att geografisk rörlighet var en nödvändig del av den överlevnadsstrategi som fattiga under 1800-talet använde sig av för att säkra sin utkomst. Den irländska arbetarklassen utmärkte sig just genom sin rörlighet och förmåga att vara ekonomiska disponibla, varje arbetstillfälle som t.ex. kunde tänkas uppstå på den brittiska arbetsmarknaden fylldes snabbt upp av tillströmmade irländska arbetare. Både män och kvinnor tog jobb som säsongsarbetare i både England såväl som i Skottland. Men även på Irland reste män och kvinnor, ibland tillsammans, andra gånger var för sig, kors och tvärs genom landet i sin strävan efter att finna arbete, bistånd, räddning undan fattigdomen eller bara förströelse vid torgmässor eller marknader. Fattighusen hyste ofta in kringvandrande människor, medan myndigheterna samtidigt strävade efter att tygla denna utbredda geografiska förflyttning genom att ge bistånd och skänka almosor enbart åt invånare inom ett speciellt avgränsat geografiskt landområde, dessa försök visade sig emellertid i de flesta fall ogenomförbara.

Likväl bör det framhållas att de fattigas rörelse eller förflyttning skilde sig avsevärt från det sätt varpå samtida irländska resandefolk förflyttade sig. Till exempel reste inte hela familjen som en enhet, utan vanligen var det fadern som reste ensam eller i sällskap av sin äldste son, där båda återvände hem med jämna mellanrum. Rörligheten var endast temporär och inte livslång och varade därmed bara så länge man var tvungen att resa för sin utkomst.

Under 1800-talets senare decennier blev emellertid den geografiska sysselsättningsrörligheten något av en bannlyst egenhet för det "respektabla" irländska samhället, skriver McLoughlin. Men det rörde bara en viss typ av rörlighet som man betraktade med oblidiga ögon – de irländska männens fortlöpande rörlighet där de lämnade både frun och barnen efter sig blev accepterad, dessvärre inte att kvinnor reste antingen på egen

hand eller med barnen. Likaså såg man ogillande på att hela familjen som helhet reste tillsammans. Således framhåller McLoughlin att det är från och med den här perioden man kan påvisa de fördomar vilka började göra sig påtagliga gentemot Travellers familjeflyttningar, eller det man började benämna som vagabondism.

8.2.10. Marknadsmänniskan

Begrepp som rörlighet, mobilitet, flöden, virtuell kommunikation, interaktion och nätverk är helt centrala i senare tids teoretisering och spekulation om hur samhällen förändras i globaliseringens tidevarv. Det förekommer en så kallad transnationalisering av människors sociala rum där människors vardagliga nätverk av kontakter och aktiviteter allt mer tänjs ut geografiskt. Denna kontinuerliga ”sammanpressning” av tid och rum gör att allt fler människor får tillgång till avlägsna platser och att världen därmed upplevs ”krympa”, vilket kan tolkas mot bakgrund av de grundläggande tekniska och ekonomiska förändringarna.²³⁸ Om man ser till dagens flexibla arbetsmarknad menar Garsten att den på många olika sätt är intrasslad i sin omgivning, där lokala strukturer och tänkesätt blandas med translokala påverkansmönster och idéer, samt att historiska influenser blandas med samtida förutsättningar och framtida förväntningar. Mobiliteten inom en institution som exempelvis bemanningsbranschen bidrar i sig till en rumslig diskontinuitet och ett oöverskådligt nät av relationer som ständigt är i rörelse och förändras men som också ställer krav på social smidighet, på sättet att relatera sig till andra människor. Olika tider och samhällen har präglats av olika ideal för hur människor ska tänka och agera. Marknaden som idé och föreställning har utan tvekan stor genomslagskraft i dagens samhälle. *Homo mercans* "marknadsmänniskan" är ett slags ideal – en modell av och en modell för världen som är invävd i en diskurs som ständigt värderar säljbarheten av dels varor och tjänster, dels kompetenser, färdigheter, attityder och uppföranden, dvs. en individ orienterad mot marknadstransaktioner. "Han är flexibel, autonom, självständig, och disciplinerad – en standard gentemot vilken andra idéer om självet mäts och oftast kommer till korta", skriver Garsten.²³⁹ Det nutida levnadsprincipen proklamerar ett förhållningssätt där man skall lära sig att värdera sig själv som en produkt på marknaden och anamma företagande som ett sätt att vara.

8.2.11. Helhetssyn och långsiktighet

Även om det utåt sett kan framstå som att vi går tillbaka till en form av nomadliv kvarstår ändå den skarpa gränsen för hur den västerländska människans mentalitet är utformad och hur irländska Travellers uppfattning är/varit beskaffad – alltså individualism kontra kollektivism, i-ländernas detaljspecialism kontra en helhetssyn på tillvaron. Sixten Haraldson menar att svårbedömda och sårbara mini-populationer ofta drabbas mer än andra av industrialiseringen som i sin tur ofta accelererar oönskad urbanisering och uppkomst av okontrollerbar slum. Ruralisering bör därför stimuleras, som motvikt till destruktiv urbanisering. Han menar vidare att det finns inga enkla svar till hur man bör/kan stödja dessa folk men att hjälp till självhjälp är bättre än bara hjälp, där man bör sikta på småskalighet, långsiktighet och multidisciplinär design – där samarbete med lokalbefolkningen ska vara en självklarhet, likaså tillgången till skolor och högre utbildning. Såväl u-landsproblem som marginaliserade gruppers dilemman är multifaktoriella, varför det krävs helhetssyn, tvärvetenskap, multidisciplinära insatser – något som kan vara svårt att inse för i-ländernas detaljspecialister, menar Haraldson. Samtidigt bör

²³⁸ Frändberg, Thulin, Vilhelmson, *Rörlighetens omvandling: Om resor och virtuell kommunikation – mönster, drivkrafter, gränser*, s. 66, 68.

²³⁹ Christina Garsten, "Nutida nomader: rörlighet och marknadskultur bland utyrda konsulter", *Moderna människor: antropologiska perspektiv på samtiden*, red. Christina Garsten och Kerstin Sundman, s. 45; Dympna McLoughlin, "Ethnicity and Irish Travellers: reflections on Ní Shúinéar", *Irish travellers: Culture and ethnicity*, red. May McCann, Séamus Ó Síocháin, Joseph Ruane, s. 78 ff.

vi i väst inse att vårt synsätt där man likställer utveckling med ekonomisk tillväxt, som mer eller mindre är baserad på plundring av planetens ändliga resurser, är fel på flera sätt, för att inte säga, så som bl.a. både Weber och Durkheim uttryckte det, utarmar dessutom den mänskliga själen. Forskning som bedrivits i Norge pekar exempelvis på att samhällskvaliteten ökade i takt med välfärdsutvecklingen från 1800-talet och fram till 1960-talet. Därefter har den materiella välfärdskurvan fortsatt brant uppåt medan livskvaliteten sjunkit drastiskt.

Både Durkheim och Weber hade det gemensamma att de ansåg att det moderna samhället har inneburit en förlust av värde för människan. Durkheim talade om en utbredd normlöshet som innebar att människan handlar allt mer efter egoistiska känslor, dvs. förlusten av en moral som kan begränsa individens begär. Medan Weber framhöll hur det värderationella handlandet minskade och menade att det inte var det affektuelle (känslomässiga) handlandet som skulle ta över utan att det målrationella istället skulle bli allt mer utbrett på det värdemässiga handlandets bekostnad.²⁴⁰

8.3.Gräsätare och superhjältar – moderna samhällets motreaktioner?

I dagens samhälle reser alltfler människor och upptäcker olika kulturer, människor och livsformer, kanske i hopp om att vidga sina horisonter eller utmana invanda föreställningar. Man har också börjat blicka mot ursprungsfolkens sätt att leva, t.ex. genom den årliga filmfestivalen om ursprungsfolk som bl.a. hålls i Göteborg, *Native vision*²⁴¹, där man har som målsättning att lyfta fram dessa folks historia, liv och visioner för framtiden. Man talar idag mer, än för 20 år sedan, om hållbar utveckling och att leva i högre grad i samklang med naturen och spara på resurserna. Man tittar på ekologisk mat. Inom psykologin är det inte ovanligt att man hänvisar in i naturen för själslig vård i dagens stressade samhälle där många människor lider av såväl psykisk som fysisk ohälsa p.g.a. ett alltmer stillasittande, monotont och isolerat liv. Den moderna människan har i allt högre grad fjärrat sig från den naturligt biologiska omgivningen och den gamla kulturform som var baserad på ett kollektivt förhållningssätt.

8.3.1. Japan: ett nytt samhällsfenomen – männens förändrade beteendemönster

Som individer är vi i kraft av den evolution som under årtusenden ägt rum skapade att leva i en population, men kanske mer än någonsin premieras just nu en individualistisk hållning baserad på individens behov som står i centrum och inte det allmännas baserad på en altruistisk karaktär och inställning till livet. I Japan har det t.o.m. gått så långt att man pratar om uppkomsten av ett nytt samhällsfenomen – en samhällsklass som identifierar sig själva som "gräsätare", ett ord som snabbt etablerades som ett begrepp för att beskriva män som avsäger sig den konkurrensinriktade livsstilen vid sidan av nedtonade ambitioner kring sex, relationer och karriär. Efter att både Kunskapskanalen i SVT och olika tidningsartiklar lyft fram detta fenomen bildades ett socialt forum där några bland annat formulerat dessa åsikter:

Intressant artikel om hur datanördsgenerationen i Japan har växt upp till en ny samhällsklass som avvisar äktenskap, konsumtionshets och andra traditionella sociala förväntningar på dem. Tycker mig se lite samma grej här i Sverige. [---]

Lite mer apatisk har kanske den genomsnittlige mannen blivit av datorer och det stora utbudet av pornografi. Det är ju helt förståeligt. [---]

Jag har en polare som passar in på detta. 25 år, pluggar till ingenjör. Sitter helst vid teven eller datorn på fritiden. Hetero. Oskuld, men skulle aldrig få för sig att lyfta ett finger för att göra någonting åt det. För världen i stort är väl detta bra.

²⁴⁰ Anders Källgård, Sixten Haraldson, *Öfolk, snöfolk och nomader: resor i världens obygd*, s. 169 ff; Fredrik Zimmerman, *Det moderna samhället ur tre klassiska perspektiv*, s. 150-151.

²⁴¹ Ett samarbete med Göta Studentkår, Världskulturmuseet, Röhsska museet och Bio Roy, www.nativevision.se.

Minskar både kriminalitet och överbefolkning. Även om jag tvivlar på att snubbarna är lyckliga.²⁴²

Bland annat har Sydsvenskan haft ett reportage med titeln *Gräsätare beskylls för lägre nativitet*, ännu en annan artikel hade titeln *The Herbivore's Dilemma*. Termen myntades av författarinnan och krönikören Maki Fukasawa, som förklarar att man på japanska kallar sex för "köttsliga relationer" och eftersom de här männen inte har något intresse för sex valde hon att benämna dem för "gräsätare". I artikeln skrivs det att begreppet beskriver män vilka är försiktiga, tystlåtna och mjuka, dvs. sådana som går rakt emot det traditionella mansidealet. I Japan oroar man sig mycket för att landets unga inte längre har ett lika stort intresse av att skaffa familj nu som förr.

8.3.2. Försämrad ekonomi och stressat samhällsklimat

Man menar att en demografisk bomb tickar i landet som har världens största andel av pensionärer vid sidan av mycket låga födelsetal. I detta högteknologiska land säger sig nästan 60% av alla 30-åriga singlar identifiera sig som "gräsätare", där man menar att dessa har provocerat fram en nationell debatt kring hur Japans ekonomiska stagnation alltsedan början av 1990-talet lett till ändrade beteendemönster hos männen. Man menar att de "gräsätande" männens uppträdande är alarmerande eftersom de är sambandet emellan två av de största utmaningarna som det Japanska samhället står inför: den fallande nativiteten och det anemiska konsumtionsmönstret. Artikeln *The Herbivore's Dilemma* framhåller även att "herbivores represent an unspoken rebellion against many of the masculine, materialist values associated with Japan's 1980s bubble economy" och menar samtidigt att deras beteende inte är det samma som "bromance" och att de heller inte är metrosexuella. Deras beteende reflekterar snarare ett förkastande av dels den traditionellt japanska definitionen av maskulinitet och dels den västerländska kommersialismens syn på förhållanden, under vilken männen skulle vara macho och kunna köpa produkter för att vinna en kvinnas tillgivenhet.²⁴³ Kunio Kitamura (ordförande för familjeplaneringsorganisationen JFPA) menar istället att "minskningen är en följd av att de mänskliga kontakterna i vårt stressiga samhälle blir allt ytligare".²⁴⁴ Andra menar att landets ekonomi är en viktig faktor, innan bubblan sprack erbjöd japanska företag arbeten för livet medan det idag är ont om den sortens livstidsanställningar som var normen för tidigare generationer. Nuförtiden innehar nära 40% av japanerna ströarbeten med mycket lägre anställningstrygghet, där synnerligen dagens unga tvingas i allt större utsträckning hanka sig fram på otrygga visstidsanställningar och småjobb. "When the economy was good, Japanese men had only one lifestyle choice: They joined a company after they graduated from college, got married, bought a car, and regularly replaced it with a new one. [- - -] Men today simply can't live that stereotypical 'happy' life".²⁴⁵ Att ge sig in i ett förhållande utan att ha säkrat en stabil ekonomi att luta sig tillbaka på är därför otänkbart för många i ett land där idealet fortfarande till största del är vedertaget att mannen ska försörja kvinnan. "I dag är vi antingen arbetslösa, eller så måste vi jobba så hårt att vi varken har tid eller ork att hänge oss till ett förhållande vid sidan om arbetet"²⁴⁶, berättar en japan i Sydsvenskans artikel och framhåller att även om termen gräsätare hade en negativ innebörd i början så väljer allt fler unga män idag att kalla sig gräsätare frivilligt, då det handlar om en förändrad mansroll som de ser positivt på samtidigt som man inte vill objektifiera kvinnan.

²⁴² <http://www.kolozzeum.com/forum/showthread.php?t=133419>, 2013-03-05.

²⁴³ http://www.slate.com/articles/news_and_politics/foreigners/2009/06/the_herbivores_dilemma.html, 2013-12-16.

²⁴⁴ <http://www.sydsvenskan.se/varlden/grasatare-beskylls-for-lagre-nativitet/>, 2013-12-16.

²⁴⁵ http://www.slate.com/articles/news_and_politics/foreigners/2009/06/the_herbivores_dilemma.html, 2013-12-16.

²⁴⁶ <http://www.sydsvenskan.se/varlden/grasatare-beskylls-for-lagre-nativitet/>, 2013-12-16.

8.3.3. Urgröpt sammanhållning – förändrade sociala relationer

En annan teori, vid sidan av de ekonomiska orsakerna, bakom männens förändrade beteendemönster anses vara att de växte upp under förändrade sociala betingelser än vad tidigare generationer gjort. En japan i artikeln *The Herbivore's Dilemma*, menar att gräsätande män inte söker kvinnor p.g.a. de är dåliga på att uttrycka sig. Han hänför deras dåliga kommunikationsförmågor till det faktum att många växte upp i hem utan syskon där båda föräldrarna arbetade. "Because they had TVs, stereos and game consoles in their bedrooms, it became more common for them to shut themselves in their rooms when they got home and communicate less with their families, which left them with poor communication skills."²⁴⁷ Artikeln framhåller vidare att många unga japanska killar spenderar så mycket tid vid datorspel idag att de hellre föredrar en cyberkvinnas sällskap, där de anser att Internet har medverkat till att göra alternativa livsstilar mer acceptabla.

Huruvida orsakerna som bär skulden till landets minskande befolkning och den förändrade mansrollen ligger i samhällets otrygga ekonomi eller förändrade livsstil p.g.a. teknikens stora roll i samhället, kan naturligtvis ifrågasättas. Klart är dock att många av dagens unga japaner tycks ha tappat intresset för ett samliv. Ett intressant om än anmärkningsvärt faktum i ett större perspektiv som biologer påvisar är, att djur som föds i en reglerad miljö (eller fångenskap om man föredrar det ordet), ofta utvecklar ett asexuellt beteende, de vill och vet många gånger inte hur man fortplantar sig längre. Ett klassiskt sådant nu utrotningshotat djur är t.ex. pandan i Kina, som föds upp på speciella anläggningar för att säkra artens fortlevnad. Biologer som bl.a. studerat djur i fångenskap menar därför att den vanligast förekommande biverikningen av detta liv börjar märkas med ett asexuellt beteende, man orkar inte eller kan inte fortplanta sig längre.

8.3.4. USA: En ny social rörelse – "real-life superheroes"

En annan intressant social företeelse, om än med lite positivare tongångar, som på senaste tid växt fram i USA är en social rörelse vars medlemmar benämner sig själva som "real-life superheroes". "Ikväll patrulleras USA:s gator av hundratals personer utklädda till superhjältar" inleder exempelvis *Aftonbladet* sin artikel angående detta fenomen. I USA har bl.a. redan Hollywood nappat på konceptet och kom bl.a. ut med parodifilmen *Super* 2010 där skådespelare som Liv Tyler, Ellen Page, Kevin Bacon mfl. medverkade, HBO-dokumentären *Superheroes* från 2011 (som även visats i Sverige på Kunskapskanalen) är en annan medial kanal vilken lyft fram fenomenet. Det handlar i grund och botten om helt vanliga människor som genom ett fanatiskt intresse för populärkulturens superhjältar (vilka själva många gånger är sårbara och därför på olika sätt anknyter till människans utsatthet) och ett starkt rättspatos drivs för att göra världen till en bättre plats. Något som även krönikören Fredrik Strage skriver om i DN där han menar att *Superheroes* visar att många hjältar drivs av ett genuint samhällsengagemang. De självtutnämnda superhjältarna har tagit sin seriedyrkan vidare till verkligheten. De suger upp sina idolars moral och vill göra en insats i den fysiska världen, utanför pojk- eller flickrummet. Det är individer vilka klär ut sig i sina alldeles egenkomponerade superhjältekostymer och beger sig ut i stadens sämre kvarter och gator för att bekämpa brott men även bistå samhällets medborgare. Strage skriver "på sin utrustning har Mr Xtreme tejpats en bild av Kitty Genovese – bartendern som mördades i Queens 1962, utan att de 38 grannar som hörde hennes skrik ingrep. Hennes död blev en symbol för den egoism och apati som Mr Xtreme och hans vänner vill bekämpa."²⁴⁸

²⁴⁷ http://www.slate.com/articles/news_and_politics/foreigners/2009/06/the_herbivores_dilemma.html, 2013-12-16.

²⁴⁸ <http://blogg.dn.se/pa-stan/2011/09/09/strage-verklighetens-superhjaltar-slass-mot-apati-3793/>, 2013-12-21.

Det är inte ovanligt att dessa "superhjältar" ofta är välkända för den lokala polisen där man t.o.m. för en dialog och har kontakt med dessa personer vid sidan av att man välvilligt avråder dem detta beteende för deras egen säkerhets skull.

8.3.5. Samhällsengagemang på ny nivå – vardagshjälten

Varför blir då inte de här personerna poliser, sjukvårdare eller socialarbetare i stället? "Samhället fungerar inte", har de flesta svarat, "och vi vill inte vara en del av det". När Kunskapskanalen hade ett inslag om dessa människor framhöll man detta som en ny sorts social rörelse vilken sprider sig världen över, där de individer som anammat denna livsstil inte sällan själva varit socialt utslagna individer vilka genom denna företeelse funnit en väg till ett meningsfullare liv. Dessa vardagshjältar letar efter brott att stoppa och tanter att hjälpa över gatan. I Kanada finns t.ex. en superhjälte som skottar trottoarer. En annan kallar sig "Parking Angel" och försöker skydda folk från parkeringsböter. Många jobbar med hemlösa. En superhjälte i södra USA hjälper invandrare som tagit sig över den mexikanska gränsen. Andra verkar "bara" genom att synas. Precis som i serierna har varje självutnämnd superhjälte med andra ord sina egna speciella "superkrafter/specialiteter". I Aftonbladets artikel, *Ett land av hjältar*, skriver man om när t.ex. journalisten Ron Jonson från tidningen GQ följde en samling superhjältar runt Seattle och nästan höll på att bli skjuten av ett gäng cracklangare. "De obeväpnade superhjältarna försökte stoppa knarkförsäljningen vid ett gathörn genom att stå där och se aparta ut. Ingen handlar crack där man måste passera tre bistra män i färgglada triksåer."²⁴⁹

8.3.6. Populärkulturens inflytande

Rörelsen är sprungen ur fanboykulturen, skriver *Aftonbladet*, alltså de som i tusental reser till gigantiska konvent för att dyrka Star Trek eller Spindelmannen tillsammans. Författaren till artikeln Emil Arvidson framhåller att det i ett land som USA inte är konstigt att ett sådant fenomen växt fram, en ung och blandad nation som de förenta staterna saknar det gemensamma kulturarv som äldre nationer försöker vifta samman sina invånare med. Här har därför popkulturen på sätt och vis blivit det tunna strå som håller samman nationen, förklarar Arvidson. Européer brukar förfasas över den extrema roll popkulturen har i det amerikanska samhället. Vi fnyser åt hur många timmar den genomsnittlige amerikanen tittar på tv och hur deras kändiskultur "löper amok". Men alla har dock växt upp med dessa män i triksåer och inom det amerikanska folket finns på så sätt, både på gott och ont, ett samfällt genmäle på vad det är att vara amerikan. Serierna fungerar således för många som vår tids moralsagor skriver Arvidson. Författaren Danny Fingerth kallar dem i boken *Superman on the couch* för USA:s svar på den grekiska mytologin. I en intervjuartikel med Svenska Dagbladets kultursidor berättade komikern och skådespelaren Russel Brand att dessa karlar, vid sidan av andra ikoner inom samhället som Ghandi, Malcolm X, Che Guevara, Mandela, Jesus, behövs för att vi ska leva meningsfulla liv annars lever vi i en andefattiga tillvaro i en populärkultur där vi blir definierade som konsumenter utan identitet. Han menar att vi lever i en materiell värld utan riktiga värderingar. "Våra värderingar är föreskrivna oss av eliter som har kommersiella intressen. De bryr sig inte om oss som individer, som samhälle eller som mänsklighet". Därför anser Brand att just hjältarna hjälper oss genom att visa på egenskaper som ger människan frihet. Som enligt komikern innebär att vara radikal och bestämd. Dessutom har de alla dött för något de tror på, "det finns en storhet inom oss. Och välkomnar vi det med en positiv anda kan vi ändra och skapa vår värld" menar komikern och skådespelaren Russel Brand.²⁵⁰

²⁴⁹ <http://www.aftonbladet.se/kultur/article13721998.ab>, 2013-12-17.

²⁵⁰ http://www.svd.se/kultur/russell-brand-drommer-om-hjaltar_8387386.svd, 2013-08-27.

9. Slutord

I den moderna industrialiserade världen så går livet ofta väldigt, väldigt fort, rätt fram bara, efter en rak linje, det är inte alltid klart vart vi ska eller ens varifrån vi kom. Förr i tiden levde vi däremot mera cirkulärt, efter en rytm, efter årstiderna eller djurens betesvanor. Utan att kanske romantisera alltför mycket, är det nog en bild av det goda nomadlivet. Vi människor har ett miljoner år gammalt arv, så kanske innerst inne är vi ändå fortfarande nomader, en känsla, man kanske kan längta efter ibland...²⁵¹

Samtidigt kan följande tänkvärda ord tas i beaktande "the past is to be respected and acknowledged, but not worshipped; it is our future in which we will find our greatness".²⁵² I en del av den civilisationshistoria som idag produceras påträffas inte sällan tendenser till en idyllisering av förkapitalistiska och förindustriella livsformer, framhåller Löfgren. "Bondesamhällets människa kan bli till den 'naturliga människan', spontan och oförstörd med ett liv vars vitalitet och direktitet ställs i motsats till vår ängsliga självdisciplin och känslokontroll." Bondesamhället, när de flesta av de irländska nomadernas livsföring var möjlig, blir lätt till ett ideologiskt slagträ i en tid då människor uppfattades stå nära varandra och då "granne var grannes broder", och då livet var äkta och okonstlat.²⁵³ Men bondekulturen var, precis som vilken annan kulturform som helst, en produkt av sin samtid. Det var ett hårt kontrollerat och vidskepligt samhälle där avvikaren lätt stöttes ut och kunde betraktas som temporärt farlig. Det agrara samhällets konformism styrde invånarnas liv, ju mer man var beroende av varandra, desto starkare blev trycket mot likformighet. Här skapades såväl trygghet som intolerans.²⁵⁴

Avslutningsvis kan det i likhet med Gunborg A. Lindholm understrykas att det i denna uppsats beträffande "klara avgränsningar mellan de olika kapitlen är omöjlig att göra då arbete, bostad, familj och fri tid inte har samma uppdelning som i storsamhället. Förr var hela familjen kringvandrande och alla familjemedlemmar hjälpte till med försörjningen." Samma precisa uppdelning mellan arbetstid och fritid, eller statisk – rörlig livsföring existerade inte. Gränserna var flytande, samtidigt är just kultur "ett beroendesammanhang där ovanstående krafter befinner sig i en ständig interaktion i en pågående historisk process."²⁵⁵

Som minoritetsgrupp har Travellers genomgående varit förföljda antingen p.g.a. sina fria yrken och den kringvandring som krävdes för att utöva dem, eller för att deras frihet sågs som ett moraliskt hot mot omgivningen. Deras vandringar har sällan tolkats som ekonomiskt betingade, utan snarare som tillhörande ett primitivare stadium i människans utveckling, skriver Lindholm. Därutöver ansågs det ärftligt: vandringslusten fanns i blodet. Den har även varit bevis på lättja och en flykt från ett ordnat arbete. Resandes kringvandring och yrkesutövning bör dock ses i ett vidare perspektiv menar Lindholm, där de ingår som en del i ett ekonomiskt system.

Resandefolket har alltid strävat efter att vara sina egna arbetsgivare och använt sig av den övriga befolkningens resurser eller rent av använt den övriga befolkningen som en resurs i sig. Därför har de inte varit beroende av den naturgeografiska omgivningen utan framförallt av en annan population. Beroendet har varierat från en rent ekonomisk nivå till en ömsesidig symbios t.ex. när peripatetikern och bonden har gjort byteshandel: boendet mot varor, eller utfört en viss typ av arbeten som bonden själv inte velat befatta sig med. Antingen de resande varit bofasta eller kringvandrande har de på så sätt hela tiden fått anpassa sina liv efter de

²⁵¹ Bengt Norborg, "Moderna nomader", *Korrespondenterna* SVT, 2012-03-20.

²⁵² <http://www.goodreads.com/quotes/tag/greatness>, 2013-12-18.

²⁵³ Jonas Frykman, Orvar Löfgren, *Den kultiverade människan*, s. 14.

²⁵⁴ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 37.

²⁵⁵ Gunborg A Lindholm, *Vägarnas folk: De resande och deras livsvärld*, s. 108.

smala ekonomiska nischer som omständigheterna erbjöd. Det var nödvändigt att ständigt vara vaken för nya fält att inta.

Idag har tiderna förändrats och med dem har de resande fått söka sig till nya näringar. Fortfarande har de som mål att vara sina egna arbetsgivare med fria yrken inom framförallt handel, men även hantverk och konstnärliga yrken.²⁵⁶ IT har gjort det möjligt att förflytta sig i en oändlig cyberspace där ”en ny socioekonomisk nomad som bjuder ut sina varor på »nätet« håller på att uppstå.”²⁵⁷ Deras strategi har ofta varit att exploatera nya mer eller mindre flyktiga områden.

Resandefolket har bevarat sin kultur i stort sätt oförändrad genom århundraden – först i bondesamhället, sedan i industrisamhället och nu i informationsåldern. Det har kunnat ske just för att de varit så rörliga och så inriktade på att ständigt anpassa sig till nya förutsättningar, menar Hazell. Samtidigt framhåller Lindholm att kringvandrandet förvisso är slut för somliga peripatetiska grupper (nordiska resande), men en rörlighet som är förenad med yrkesutövningen kvarstår ändå under vissa perioder av året. I bland annat Irland och England bor många i husvagn året runt. De ställer upp sina ekipage på platser där de för en tid kan klara sin försörjning. En del väljer att vara bofasta på vintern och ha mobilt boende under resten av året.²⁵⁸

Det här arbetet består i mångt och mycket även av en psykosocial dimension som genomsyrats av en grundsyn som rör betraktelsen kring gemenskap, samhörighet och/eller välmående, vilket i sin tur färgat av sig i reflektioner kring vad modernitet och modernisering egentligen innebär. Skärskådandet över såväl den traditionella som den ”moderna” människans livssituation och känsloliv: betraktandet av självständighet, integration, ångest, depression, ensamhet och närhet handlar i mångt och mycket om vad som fordras av dagens människa när det gäller att kunna betrakta henne som en ”kompetent” samhällsmedlem. Hur förväntas hon finna en balans mellan självständighet och beroende, autonomi och samhörighet, kontroll och medgörlighet. Det finns en utgångspunkt att ta hänsyn till på en mikro- och makronivå i de problem som rör dagens människor. På mikro- eller familjenivå kan psykosociala problem uppstå eftersom vi inte längre har lika nära relationer med varandra (alienation, anomi), medan det på makronivå finns en politisk dimension som särskilt tydligt kan exemplifieras med alla de psykosociala problem (i form av självdestruktiva beteendemönster) som präglar ursprungsbefolkningar eller andra marginaliserade grupper i världssamhällets periferi (akulturation).²⁵⁹ Inte sällan rör det sig också om svårbedömda och sårbara mini-populationer där individerna i en egenartad nomadkultur splittras, förlorar sitt fotfäste och sin trygghet i storfamilj och stam.

Sammantaget har det utifrån Källgård och Haraldsons observationer klarlagts att nomadernas oberoende levnadssätt och självbestämmande, ett okomplicerat liv med få personliga ägodelar – inte mer än man kan bära i ena handen – bidrar också till en relativt hög livskvalitet. Få nomader upplever sig själva som fattiga, förutsatt att de får leva utifrån sina egna premisser.²⁶⁰

Avslutningsvis kan det sägas att förhoppningen med detta arbete varit att vi bättre ska förstå vår egenart i ett jämförande perspektiv, och skälen bakom de dilemman som förekommer i skilda kulturer.

²⁵⁶ Ibid., 108-109; *Resandefolket*, Program 1 – 4, Utbildningsradion, producenter: Bo Hazell & Lars-Göran Pettersson, 1998

²⁵⁷ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 19.

²⁵⁸ Bo Hazell, *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, s. 18-19; Gunborg A Lindholm, *Vägarnas folk: De resande och deras livsvärld*, s. 109.

²⁵⁹ Alf Hornborg, "Självetts gränser och faser i olika kulturer: en introduktion till psykologisk antropologi", *Moderna människor: antropologiska perspektiv på samtiden*, red. Christina Garsten och Kerstin Sundman, s. 217-229.

²⁶⁰ Anders Källgård, Sixten Haraldson, *Öfolk, snöfolk och nomader*, s. 138, 132.

10. Källförteckning

- Agnew, John; Mitchell, Katharyne; Toal, Gerard (red.) (2008) *A Companion to Political Geography*, Lynn A. Staeheli, "Place", Blackwell Publishing USA, Storbritannien, Australien
- Alvesson, Mats, Sköldböck, Kaj (2000) *Tolkning och reflektion; vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, Lund
- Arnborg, Beata (1995) *Irland: Tidernas ö*, Göteborg
- Crös, Claudi R. (2012) *Vad vet jag om Brasiliens indianska civilisationer 1500-2000*, Presses Universitaires de France
- Bærenholdt, Jørgen Ole; Granås, Brynhild (red.) (2008) *Mobility and Place: Enacting Northern European Peripheries*, England & USA (Ashgate)
- Danaher, Patrick Alan; Kenny, Máirín; Leder, Judith Remy (red.) (2009) *Traveller, nomadic, and migrant education*, Moriarty, Beverley, "Australian Circus People"; Kiddle, Cathy "Paradoxes in Policy: Mixed Messages for Fairground and Gypsy Traveller Families in England"; Padfield, Pauline; Cameron, Gillian, "Inclusive Education for Children and Young People with Interrupted Learning in Scotland"; Kenny, Máirín; Binchy, Alice, "Irish Travellers, Identity and the Education System", New York
- Fellmann Jerome D.; Getis, Arthur; Getis, Judith (2003) *Human Geography: Landscapes of Human Activities* (7th ed.), New York, USA
- Frykman, Jonas; Löfgren, Orvar (2004) *Den kultiverade människan*, Malmö
- Frändberg, Lotta; Thulin, Eva; Vilhelmson, Bertil (2009) *Rörlighetens omvandling: Om resor och virtuell kommunikation – mönster, drivkrafter, gränser*, Lund
- Garsten, Christina; Sundman, Kerstin (red.) (2003) *Moderna människor: antropologiska perspektiv på samtiden*, Garsten, Christina, "Nutida nomader: rörlighet och marknadskultur bland uthyrda konsulter"; Hornborg, Alf, "Självets gränser och färd i olika kulturer: en introduktion till psykologisk antropologi", Malmö
- Gilje, Nils; Grimen, Harald (2003) *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*, Göteborg
- Gmelch, George (1977) *The Irish Tinkers: The Urbanization of an Itinerant People*, Menlo Park, Calif., USA
- Gren, Martin; Hallin, Per-Olof (2003) *Kulturgeografi en ämnesteorietisk introduktion*, Malmö
- Hazell, Bo (2002) *Resandefolket: Från tattare till Traveller*, Stockholm
- Helleiner, Jane (2000) *Irish Travellers: racism and the politics of culture*, University of Toronto Press
- Källgård, Anders; Haraldson, Sixten (1997) *Öfolk, snöfolk och nomader: resor i världens obygd*, Stockholm
- Lindholm, Gunborg A. (1995) *Vägarnas folk: De resande och deras livsvärld*, distribuerat av: Etnologiska föreningen i Västsverige, Göteborg

McCann, May; Ó Síocháin, Séamus; Ruane, Joseph (red.) (1996) *Irish travellers: Culture and ethnicity*, Kenrick, Donald, "Irish Travellers – A Unique Phenomenon in Europe?"; Robinson, Mary, "Foreword"; Ní Shúinéar, Sinéad, "Irish Travellers, Ethnicity and the Origins Question"; McDonagh, Michael, "Nomadism in Irish Travellers' Identity"; McCarthy, Patricia, "The sub-culture of poverty reconsidered"; McLoughlin, Dympna, "Ethnicity and Irish Travellers: reflections on Ní Shúinéar", Belfast

Melucci, Alberto (1992) *Nomader i nuet. Sociala rörelser och individuella behov i dagens samhälle*, Göteborg

Olsen, Harald (2000) *Keltisk andlighet*, Göteborg

Patel, Runa; Davidson, Bo (2007) *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*, Lund

Repstad, Pål (1997) *Närhet och distans: Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*, Lund

Rienecker, Lotte; Stray Jørgensen, Peter (2002) *Att skriva en bra uppsats*, Malmö

Ross, Anne (1996) *Keltiska sagor och myter – från druiderna till kung Arthur*, Stockholm

Thurén, Torsten (2003) *Vetenskapsteori för nybörjare*, Stockholm

von Wright, Georg Henrik (2003) *Myten om framsteget*, Stockholm

Zetterberg, Hans L. (1993) *Sociologins följeslagare*, Stockholm (Timbro)

Zimmerman, Fredrik (2009) *Det moderna samhället ur tre klassiska perspektiv*, Stockholm

Östman, Peter; Barrefors, Olof; Luksepp, Kalju (2001) *Geografi; människan, resurserna, miljön*, Stockholm

Artiklar i vetenskapliga tidsskrifter

Hazell, Bo, "Ur de resandes liv: om tillvaron idag och speklutionerna om deras härkomst", *Multiethnica: meddelande från centrum för multi-etnisk forskning Uppsala universitet*, nr. 21/22 1997

Johanisson, Karin, "När samhället glider isär glider också individen isär", *Axess* 2005:8 (årgång 4)

Artiklar i tidningar

Borglund, Kristian, "Så blir du en 'digital nomad'", *Metro*, 2013-02-28

Eklund, Joel, "Vi är alla Odysseus", *Fjärde Världen*, Ursprungsfolk & etniska minoriteter Nr 4/2012

Epstein, Mimmi; Chaaban, Sebastian; Bergseth, Lotta, "Gun-Britt, 69: Jag låg i min säng i tre år", "Ensamhet förenat med risk", *Metro*, 2013-06-26

Rydström, Olof, "Rubrik i Aftonbladet: 'Brotten följer i deras spår'", *Fjärde Världen*, Ursprungsfolk & etniska minoriteter Nr 4/2013

Sköld, Jenny, "Unga: Mobil viktigare än vän", *Metro*, 2013-06-05

Internet

<http://www.irishtraveller.org.uk/images/history-culture.pdf>, 2012-10-15

<http://www.heartsthroughhistory.com/abbreviated-history-of-the-irish-travelers/>, 2012-10-31

<http://www.travellerheritage.ie/areweanethnicgroup.asp>, 2012-12-01

<http://www.culturenorthernireland.org/article/751/the-irish-traveller-community>, 2013-01-15

Zackari, Karin, *Problemet Travellers för irländska staten - skapandet av etnicitet*, Lunds Universitet, Teologiska fakulteten 2007,

<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOid=1321100&fileOid=1321101>, 2013-02-13

<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/enkel/eticitet>, 2013-02-23

<http://www.kolozzeum.com/forum/showthread.php?t=133419>, 2013-03-05

www.itmtrav.ie/publication/reports, 2013-03-14

<http://www.youtube.com/watch?v=mPueCzOE01s> "The Truth About Irish Travellers" (part 1, 2, 3, 4, 5)", 2013-04-15

<http://www.npr.org/blogs/pictureshow/2012/11/05/164364134/documenting-the-irish-travellers-a-nomadic-culture-of-yore>, 2013-04-25

Unsettled: From Tinker to Traveller, dokumentär, (publicerat 10/25/2012),

<http://www.youtube.com/watch?v=X41Wkzr6fic>, 2013-04-25

<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/kort/cirkumpol%C3%A4ra-folk>, 2013-05-02

<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/transhumance>;

<http://sv.wikipedia.org/wiki/Transhumance>, 2013-05-02

<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/endogami>, 2013-05-04

<http://irishtraveller.org.uk/about-us/>; <http://irishtraveller.org.uk/find-out-about-irish-travellers/history-and-culture/>, 2013-05-21

www.youtube.com/watch?v=mSjX5-B9B_M, 2013-05-28

http://www.svd.se/kultur/russell-brand-drommer-om-hjaltar_8387386.svd, 2013-08-27

<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/ackulturation>, 2013-09-20

http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/politisk-antropologi?i_h_word=antropologi;

http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/ekonomisk-antropologi?i_h_word=antropologi;

http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/kulturanthropologi?i_h_word=socialantropologi, 2013-10-16

Martin Nilsson, *Den civiliserade vilden i den moderna världen*, Högskolan Kristianstad, Beteendevetenskapliga Institutionen 2004,

<http://hkr.divaportal.org/smash/get/diva2:229932/FULLTEXT01.pdf>, 2013-11-01

<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/anomi>, 2013-11-03

<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/nihilism>; <http://sv.wikipedia.org/wiki/Nihilism>, 2013-11-03

<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/alienation>, 2013-11-04

<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/komplext-samh%C3%A4lle>, 2013-11-17

http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/kulturanropologi?i_h_word=socialantropologi, 2013-11-17

<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/modernism/257635>, 2013-11-17

<http://www.psykologiguiden.se/www/pages/?Lookup=Max%20Weber>, 2013-11-30

http://www.culturenorthernireland.org/article.aspx?art_id=751, 2013-11-31

<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/rationalisering/291035>, 2013-12-05

http://www.slate.com/articles/news_and_politics/foreigners/2009/06/the_herbivores_dilemma.html, 2013-12-16

<http://www.sydsvenskan.se/varlden/grasatare-beskylls-for-lagre-nativitet/>, 2013-12-16

<http://www.aftonbladet.se/kultur/article13721998.ab>, 2013-12-17

<http://www.goodreads.com/quotes/tag/greatness>, 2013-12-18

<http://blogg.dn.se/pa-stan/2011/09/09/strage-verklighetens-superhjaltar-slass-mot-apati-3793/>, 2013-12-21

Berry, Gustav, *Socknen – den plats vi är: en studie om platsuppfattning i Ydre kommun*, Linköpings Universitet, (D-uppsats), <http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:346985/FULLTEXT01.pdf>, 2014-01-28

<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/nomader>, 2014-02-23

<http://www.ub.gu.se/skriva/kallkritik/>, 2014-04-01

http://www.edu.lulea.se/komvux/so/kunskap/att_vara_kallkritisk.htm, 2014-04-01

<https://www.iis.se/lar-dig-mer/guider/kallkritik-pa-internet/vad-ar-kallkritik/>, 2014-04-01

<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/lang/kultur/233228>, 2014-04-06

Franzén, Sarah, *Gentrifiering i Göteborg – en studie av fenomenet gentrifiering i sex centralt belägna primärområden i staden*, Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Göteborgs universitet 2012, https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/30582/1/gupea_2077_30582_1.pdf, 2014-04-14

Dokumentärer, nyhetsreportage, tv-program, filmer

Att leva ett enkelt liv, Kunskapskanalen 14-01-11. Brittisk livsstilsserie från 2010.

Korrespondenterna, del 10 av 10: Moderna nomader, SVT 12-03-20: Reportage från Sydsudan, England och Senegal. Programledare: Bengt Norborg.

De sista jägarfolken (spansk vetenskapsserie från 2013, avsnitt 1 av 5), Kunskapskanalen
2014-02-21

Resandefolket, Program 1 – 4, Utbildningsradion, producenter: Bo Hazell & Lars-Göran
Pettersson, 1998

Västnytt, 2013-11-05

Nyhetsmorgon, 2013-09-19

Nyhetsmorgon, 2013-07-21

TV4 Nyheterna Göteborg, 2013-11-21

Gomorra Sverige, "Vi lider av diagnossjuka", 2013-09-16

Pavee Lackeen – the traveller girl (Flickan i husvagnen), dokumentärfilm, regi: Perry
Ogden, produktionsår 2005

Skavlan, del 11 av 12, SVT, sändes 2012-16-11, <http://www.svtplay.se/video/588072/del-11-av-12>, 2012-12-01

Shergar, (spelfilm), 1999

Bilaga 1.

APPENDIX: TRAVELLING GROUPS IN EUROPE

1. Indigenous nomadic groups:
 - Jenisch (Germany, Switzerland, France)
 - Woonwagenbewoners (Holland)
 - Reisende (Fantene) (Norway)
 - Reisende (Denmark)
 - Quinquis (Spain)
 - Camminanti (Italy)
 - Travellers (Ireland)
 - Karrner (Austria)

2. Groups which are probably the result of intermarriage between Romanies and indigenous nomadic groups:
 - Travellers (Scotland)
 - Tattare (Reisende) (Sweden)
 - Reisende (Taterne) (Norway)

3. Groups which are probably Romanies who no longer speak Romani:
 - Shatravaci (Yugoslavia)
 - Rudari (Rumania and elsewhere)
 - Bayash (Hungary and elsewhere)

4. Groups which are definitely Romanies but who no longer speak Romani (i.e. even the oldest members of the group do not speak Romani):
 - Gitanos (Spain, Portugal, Southern France)
 - Romanies (Romany chals) (U.K.)
 - Bosha (Armenia)
 - Grebenari (Bulgaria)

²⁶¹ Donald Kenrick, "Irish travellers – A Unique Phenomenon in Europe?", *Irish travellers: Culture and ethnicity*, red. May McCann, Séamus Ó Síocháin, Joseph Ruane, s. 34.

Bilaga 2.

Kolumn
ALEXANDRA PASCALIDOU
FRILANSJOURNALIST

ETT ANNAT LIV ÄR MÖJLIGT

Ofta stöter jag på dem på mina resor. De där typerna som ser livet som en lek på blodigt allvar och ändå rycker lite på axlarna åt sina landvinningar. De som slår sönder vardagsrutinens och bekvämlighetens bojar. De som slänger av sig sura anleten och stulna blickar på klockan. Mest av allt avundas jag deras frihet.

Nu träffar jag dem på Koh Lanta i Thailand som blivit en tillflyktsort för svenskar. Vi kan kalla dem klimatflyktingar. När andra flyr politiskt och ekonomiskt förtryck flyr tusentals svenskar vintermörker, stress och depressioner.

Mia och Mattias Terngård lämnade allt och började om med relativt tomma men hädiga händer. Mattias är muren från Mellerud som lovade sin älskade fru att hon aldrig mer skulle behöva frysa, laga mat eller dammsuga. De tröttnade på att ha barnen på förskolan från öppning till stängning. Mattias växte upp med föräldrar som slet på ett skogsbruk med drömmen om att flytta till Spanien efter pensionen. Men de hann inte. Mattias pappa dog när ett träd föll över honom strax innan det var dags.

Året var 2006 när paret köpte en vildvuxen jordplätt vid havet. Under mottot "Vi förverkligar era drömmar" sålde de hus som kunderna betalade när de bara fanns på papper. Totalt byggde Poseidon Villas 70 enheter i ett land med täta militärkupper och på ett språk de inte kunde. Nu blickar paret ut över Malee Seaview – drömmen de designade –, ett bostadsområde på Long Beach där allt ifrån föräldralediga flygledaren från Innländs Väshv till Melodifestivalsaktuella Alcazar-strä-

nan Tess Merkel hyr hus. På skriv- och träningskursen som jag arrangerade här i veckan hade jag en deltagare som bor på kloster och volontärarbetar i världen varje vinter. Igår föreläste jag för en sprudlande samling som går en kurs för digitala nomader. De kommer till andra sidan jordklotet för att odla banbrytande idéer och skapa sig ett liv bortom givna geografiska gränser.

Mina dotters förskolelärare heter Anna och kommer från Haparanda. För tredje året i rad arbetar hon på Sanuk Svenska skolan där ett par hundra barn går. Här träffar jag familjen som sålt bilen för att flytta hit ett halvår, paret som tar ut föräldraledigheten och några som sparat i flera år för att bo i en hydda.

Efter tio år på Koh Lanta konstaterar Mia och Mattias att skaparglädjen var värd all svett och sömlösa nätter. Nyss fyllda fyrtio hjälper de nu andra soltörstande svenskar som vill omplantera sina rötter till den exotiska ön. Somrarna tillbringar de numera i en husvagn utanför Uddevalla.

"Det enda vi saknade i Sverige de första åren var fiskbullar. Nu finns allt här. Utom fiskbullar. Men dem har vi slutat sakna" säger Mattias, sätter på sig stråhatten och går ner till stranden för att spela beachvolley.

Metro.se